

נושאים תפילה לשלום חיילנו
להשבת כל החטופים בבטחה
להחלמה מהירה של הפצועים
לחוסן של המשפחות השכולות
לשיקום הביטחון האישי,
האמון והערכים המשותפים
ולחיבור מחדש של חלקי
החברה הישראלית

יחד נתגבר.

תוכן עניינים

81 בריאות

- 85 מחלות עוני
87 ויתורים על שירותים רפואיים

91 תעסוקה

- 95 תעסוקה ואי-תעסוקה
98 ביטחון סוציאלי
99 (אי) מיצוי זכויות

103 עוני אנרגטי

- 107 עוני אנרגטי בקרב הנתמכים
110 אומדן למחסור אנרגטי

111 קשישים

- 114 אומדן לעוני בקרב הקשישים הנתמכים
120 רווחה ואיכות החיים

121 עלות המחיה בישראל

- 123 מתודולוגיה
124 קו העוני האלטרנטיבי-עלות מינימלית
128 עלות קיום נורמטיבית
130 ממצאים עיקריים

135 האחריות לטיפול בעוני

- 139 מדיניות מאקרו-חברתית לצמצום העוני
140 תפיסות הציבור לגבי הטיפול בעוני
144 תפיסות כלליות לגבי עוני בישראל
145 מאפייני הפעילות של עמותות המזון
149 יוקר המחיה, מימון ותמיכה
151 תפיסות מנהלי העמותות

152 רשימת עמותות שותפות

158 תודות

4 דו"ח העוני האלטרנטיבי

- 4 ארגון לתת
4 מהות הדו"ח ומטרותיו
5 להחזיר את הפריפריה למרכז | זייל דרמון
6 מלחמה ועוני | ערן וינטרוב
8 מתודולוגיה
10 עיקרי הנתונים
15

21 השפעות המלחמה על העוני

- 25 תפיסות הציבור בעקבות המלחמה
28 השלכות על תחומי החיים
36 עמותות המזון בעת "חרבות ברזל"

39 תנאי מחיה

- 43 הכנסות והוצאות
46 הגורמים למצוקה הכלכלית ומאפייניה
49 השפעות עליית המחירים
51 בין ייאוש לתקווה

53 אי-ביטחון תזונתי

- 57 אי-ביטחון תזונתי - ישראל 2023
58 תמונת מצב - נתמכים
61 תמונת מצב - ילדי הנתמכים
63 סיוע במזון

65 דיור

- 69 תנאי הדיור
71 נפל ההוצאה

73 חינוך והשכלה

- 77 אי-שוויון הזדמנויות בחינוך
79 רמת ההשכלה

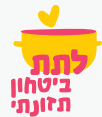
ארגון לתת

ייעוד

ארגון לתת - סיוע הומניטרי ישראלי, נוסד במטרה לפעול לצמצום העוני למען יצירת חברה צודקת וטובה יותר, על ידי: סיוע לאוכלוסיות במצוקה על בסיס אוניברסלי, הנעת החברה האזרחית לערבות הדדית ונתינה והובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי.

תחומי פעילות

ארגון לתת יוזם ומפעיל תוכניות בתחומים שונים:

לתת ביטחון תזונתי - לתת פועל מזה 27 שנים כארגון גג ובנק מזון ארצי, משפיע ומרכזי, אשר זוכה לתמיכה רחבה של החברה האזרחית בישראל, משתף פעולה עם רשת של כ-210 עמותות סיוע הפועלות ב-125 יישובים בכל הארץ ובכל המגזרים, ויחד תומך ומעניק סיוע שוטף וקבוע לכ-95,000 משפחות באי-ביטחון תזונתי.

הצלת מזון - הצלת מוצרי מזון המיועדים להשמדה וראויים למאכל, מחברות יצרניות ורשתות קמעונאיות. הצלת המזון נעשית במודל יעיל כלכלית, חברתית וסביבתית, המאפשר למנף את ההשקעה הכספית, כך שעל כל שקל שמושקע בתפעול ולוגיסטיקה, ניתן להציל מזון בשווי של עשרה שקלים, וכך למקסם את המשאבים הקיימים ולתמוך במשפחות רבות יותר שחיות באי-ביטחון תזונתי.

נוער לתת - ארגון הנוער של לתת המחנך את בני ובנות הנוער בישראל להתנדבות כדרך חיים, מפתח מנהיגות ומעודד יזמות חברתית.

לתת סיוע לחיים - תוכנית הוליסטית המעניקה מעטפת תמיכה פיזית וחברתית לניצולי שואה נוקקים.

המעבדה החברתית - המעבדה החברתית עורכת מחקרי שטח, בוחנת את מודל ההתערבות האפקטיבי לצמצום אי-ביטחון תזונתי ועוני ומפתחת פתרונות חדשניים ופורצי דרך.

שינוי מדיניות - העלאת המודעות החברתית והובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי באמצעות פעולות יזומות, לרבות סנגור, קידום חקיקה, ייזום קמפיינים ומיצגים ציבוריים ופרסום דו"ח העוני האלטרנטיבי, מזה 21 שנים.

פעילות סיוע חירום - התמחות בפעילות סיוע חירום, בין היתר, פעל הארגון ב-25 מצבים של אסונות טבע ומלחמות אזרחים בעולם וכן בישראל במצבי חירום רבים, ביניהם: מלחמת לבנון השנייה, מבצע צוק איתן, מגפת הקורונה וכעת במלחמת חרבות ברזל.

מהות הדו"ח ומטרותיו

זוהי המהדורה ה-21 במספר של דו"ח העוני האלטרנטיבי, המשקפת את המגמות העדכניות ביותר בנושא עוני ואי-ביטחון תזונתי בישראל 2023, כפי שמכירים אותן בארגון לתת, הפועל בכל הארץ בשיתוף פעולה עם כ-210 עמותות מקומיות וארגוני סיוע.

זהו מסמך ייחודי, המשרטט תמונת מצב עדכנית של העוני, המצוקה הכלכלית והפערים החברתיים.

הדו"ח מהווה כלי אלטרנטיבי להיכרות והבנה של תופעת העוני. בשונה מדו"חות סטטיסטיים רשמיים, הוא משקף את הפן האנושי של העוני, באמצעות ראייה רחבה וניתוח מעמיק של מגמות מחד, ומתן ביטוי לקולם של האנשים והמשפחות המקבלות סיוע והעמותות התומכות בהם, מאידך.

חלקו הארי של הדו"ח נכתב לפני פרוץ המלחמה, וכולל פרקים המתארים את הקשיים בהם נתונים **נתמכי הסיוע** (משפחות ופרטים המקבלים סיוע מהעמותות השותפות של לתת), לרבות הנתמכים הקשישים, והוותיקים המשמעותיים אותם הם נאלצים לעשות בהיבטים שונים בחייהם, הקשורים לביטחון תזונתי, חינוך, בריאות, תעסוקה, דיור, עוני אנרגטי והיכולת להתמודד עם יוקר המחיה.

השנה נוספו שני פרקים ייחודיים: (1) **השפעות המלחמה על העוני** - נכתב בעקבות פרוץ מלחמת חרבות ברזל. מטרת הפרק לתאר את ההשפעות הראשוניות של המלחמה על היבטים חברתיים-כלכליים בחייהם של האזרחים בעורף בכלל ועל הנתמכים בפרט. (2) **עלות המחיה בישראל** - מחקר כלכלי שנכתב על ידי קבוצת SFI בשיתוף מחלקת המחקר של ארגון לתת, הכולל אומדן של העלות המינימלית הדרושה למתן מענה לצרכים הבסיסיים ("יקו העוני האלטרנטיבי") וכן, אומדן לעלות הנדרשת לקיום נורמטיבי.

דו"ח העוני האלטרנטיבי מפורסם על ידי ארגון לתת, על מנת לחשוף את החברה הישראלית באופן ישיר ואותנטי למשמעות האנושית של החיים בעוני. החברה מכירה בדרך כלל את העוני מרחוק, בעיקר דרך התקשורת או בהסתמכות על תפיסות רווחות או דעות קדומות. הדו"ח נועד לשתף את הציבור בגורמים לעוני, במאפייניו ובחסמים המקשים להיחלץ ממנו, הנובעים בעיקר ממדיניות המנטרלת את היכולת של האנשים החיים בעוני לעשות כן.

כמו כן, מבקש הדו"ח לשמש אמצעי לחץ על מקבלי ההחלטות בממשלה ובכנסת, על מנת לאתגר את המדינה לממש את תפקידה ואחריותה - לדאוג לרווחת אזרחי המדינה ולפעול באופן יסודי ועקבי לצמצום העוני ואי הביטחון התזונתי.

אנו בארגון לתת סבורים כי חובתה של ממשלת ישראל להציב את העוני והפערים החברתיים במקום גבוה בסדר העדיפויות הלאומי. יוקר המחיה, עליית האינפלציה והריבית וההשלכות הצפויות כתוצאה מהמלחמה, מחייבים יותר מתמיד הקצאת משאבים מתאימים, גיבוש תוכנית ממשלתית והקמת גוף לאומי למאבק בעוני.

להחזיר את הפריפריה למרכז

זייל דרמון | נשיא ומייסד ארגון לתת

חודשים חלפו מאז תחילת המלחמה, ונדמה שהמחדל של השבעה באוקטובר אינו מנותק מהעובדה שבמאבק החברתי-כלכלי בפריפריה הפסדנו כבר לפני שנים רבות. בעשרים השנים האחרונות קיבלנו כנורמה את הימצאותם של יישובי הדרום תחת איום מתמיד של ירי טילים או פשיטות של חמאס, אך לא פחות מכך את הימצאותם במצב של מצוקה כלכלית והזנחה מתמשכת מצד הממשלה.

ימים ספורים אחרי המאורעות, הגעתי לאופקים במסגרת ביקור של ארגון לתת אשר נועד להעריך את היקף הצרכים של תושבי העיר. כשצעדתי ברחובות העיר, ראיתי את שאריות הדם על המדרכות, חשתי את הכאב וההלם של התושבים, ונחשפתי שוב לעוני השורר בשכונות. לא יכולתי שלא לחשוב על העובדה המצערת שחלק מאלו שהיו מהיעדים הראשונים של המתקפה ונאלצו לשלם בחייהם, הם גם אלו שמשלמים לאורך שנים את המחיר הכבד של הזנחה בתחום הביטחון החברתי. די היה במבט כדי להבין שהמצוקה הביטחונית וזו החברתית חברו למצוקה אחת.

בהתרגשות רבה פגשנו במהלך אותו ביקור את שניאור, נציג של עמותת שותפה שלנו, שחרף הפחד והזעזוע העמוק פועל באומץ יוצא דופן במטרה לענות על הצרכים הדחופים ביותר של תושבי אופקים ולהפיח תקווה באנשים שנשארו בעיר למרות הכול. ההתרגשות ליוותה אותנו גם כשבכינו יחד עם דוד, מתנדב נאמן של שניאור, כאשר הוא סיפר לנו על בנו שהיה שופר עז רוח ונפל בעודו מנסה להגן על עירו מפני מחבלי חמאס.

אופקים, "השטח המת" של המדיניות הציבורית בישראל, סימלה בביקור הזה את החוב המוסרי האינסופי שאנו חבים יותר מתמיד לתושבים בערי הפריפריה בכלל, ובפריפריה הדרומית בפרט, כגון שדרות ונתיבות. חוב אינסופי על כך שהפקרנו אותם ביטחונית, כלכלית וחברתית כאחד.

לעומת זאת, ההתגייסות המופלאה של החברה האזרחית כדי לתמוך בתושבי הדרום למן שעות המלחמה הראשונות העניקה לנו קרני אור ראשונות של תקווה אחרי חודשים רבים של מאבקים חברתיים פנימיים, ובייחוד אחרי הפרגדיה של השבעה באוקטובר.

בבת אחת חדלו תושבי הפריפריה הדרומית להיות בלתי-נראים בעיני יתר אזרחי המדינה. בבת אחת הם הפסיקו להיות השקופים הנצחיים בהיסטוריה המודרנית של מדינת ישראל. יש לקוות שלא מדובר בתופעה חולפת, שכן הזדמנות היסטורית לתקן את טעויותינו עומדת לפנינו.

מעבר להבעת סולידריות עם תושבי הפריפריה בדרום ובצפון, מדובר גם בהזדמנות להכות על חטאי העבר ולשקם סוף סוף את יחסנו אל הפריפריה של המדינה באמצעות פעולות שייצרו שינוי מהותי במציאות היום-יומית של התושבים שם. לפיכך, אסור לתוכניות השיקום של הדרום להסתפק ב"תיקון" המארג החברתי של

הפריפריה; הפעם, יש לשנות מן היסוד את תנאי החיים של קרוב למיליון תושבים שהינם בין השכבות המוחלשות ביותר בארצנו. הפעם, יש להעניק לאזרחים ולאזרחיות שלנו סביבה סוציאלית בטוחה וראויה לשמה.

פירושו של דבר הוא מערכת בריאות איכותית המסוגלת לתת מענה בזמן ומרחק סבירים, מערכת חינוך טובה, שהיא המנוע האמיתי לניידות ולהתפתחות חברתית; מרכזי תעסוקה ראויים לשמם שיאפשרו לבער את האבטלה הכרונית וגם יאפשרו גישה לתרבות בת ערך. בקיצור, יש להחזיר את הפריפריה למרכז ולמגר את העוני.

הצלחתה של תוכנית כזו היא בה בעת הזדמנות פז לפייס בין מנגנוני המדינה לאזרחיה. מדינה שנפקדה לחלוטין בימי המלחמה הראשונים, ושהוכיחה פעם אחת יותר מדי שהיא כושלת בהתמודדותה עם מצבי חירום ועם משברים בסדר גודל כזה.

אם מאמצי השיקום יתמקדו לא רק בשיקום פיזי של המבנים ההרוסים אלא בשינוי הוליסטי בכלל המערכות שהוזכרו לעיל, יהיה זה ביטוי לכינונה מחדש של הרשות המבצעת ככוח המחולל שינוי בחיי התושבים, כמו גם, אני מקווה, שיקום האמון שרוחשים הישראלים והישראליות למדינתם, מעבר לכל מאבק פוליטי. אמון שבלעדיו אין לנו סיכוי לגבור על האתגרים שמצפים לנו בשנים הבאות, מבית ומחוץ.

אולם, אם התוכניות השאפתניות הללו יתבררו כנישלות, אם פרץ הסולידריות כלפי תושבי הפריפריה ייעלם בקרוב, יהיה בכך משום ניצחון לאויבינו עוד בטרם נורתה הירייה האחרונה.

בתרחיש שכזה, גם צה"ל שהפגין את עליונותו במערכה הצבאית והמוסרית, לא יוכל למנוע את התפוררות המארג החברתי הישראלי; יהיה זה ניצחון צבאי על פני עיי החורבות של החברה.

אני רוצה להאמין שמקרה בוחן מדהים זה של חוסן לאומי, יחיד במינו בקנה-מידה של עם, אשר מצא ביטוי בעוצמת התגובה וביעילות שהפגינה החברה האזרחית, יציין את תחילתו של עידן חדש עבורה: נקודת האפס של פרק חדש בהיסטוריה, שעלינו לכתוב במונחים של ערכי סולידריות, כבוד הדדי ועשייה למען טובת הכלל.

לכן, השנה, יותר מבכל שנה אחרת, הכרחי לקרוא במלוא תשומת הלב את תוצאות דו"ח העוני האלטרנטיבי לשנת 2023, כדי להכין את עולם המחר.

מלחמה ועוני

ערן וינטרוב | מנכ"ל ארגון לתת

עוד ידובר רבות במחדל הבלתי נתפס, שהוביל לאסון הנורא ולזוועות המבעיתות שפקדו אותנו בסמוך לציון חמישים שנה למלחמת יום הכיפורים, ושאינם ניאץ להתמודד בחמישים שנים הבאות. גם בזירה האזרחית נוכחנו, ולא בפעם הראשונה, שתשתיות חסרות ומערכות שאינן פועלות בשגרה, לא יכולות לתפקד בחירום. בשעה שכאוס, אין אונים, אובדן שליטה, בירוקרטיה, חוסר מנהיגות והיעדרות גורם מתכלל אפיינו את זרועות השלטון המרכזי, תפסו את המקום במהירות וביעילות ארגוני החברה האזרחית. חמור מכך, לא רק שהממשלה נפקדה מהאירוע, היא אפילו טרם הקצתה מימון כלשהו לארגונים שמחליפים אותה במילוי תפקידה. אבל הישראלים לא חיכו למדינה שתציל אותם. רק אצלנו בלתי, גויסו וחולקו לעשרות אלפי מפונים, חיילים ואוכלוסיות שנפגעו מהמלחמה - חבילות מזון, מוצרי היגיינה, שמיות וציוד חורף, ילקוטים וערכות לביה"ס, ביגוד, אוהלים, ציוד טקטי, מזון לתינוקות וסיוע נוסף בשווי עשרות מיליוני שקלים, הודות להתנדבות של אלפים ולתרומות מהציבור, מחברות עסקיות ומקרנות פילנתרופיות. אי אפשר להמשיך כך. תקציב המדינה חייב לכלול מענה לביטחון תזונתי ולמילוי שאר הצרכים הבסיסיים, ועבשיו ביתר שאת. נכנסנו למלחמה בשנים של משבר כלכלי אחרי הקורונה ובתקופה בה יוקר המחיה, האינפלציה והריבית במשק בשיא. עלות המערכה הצבאית המיתון הצפוי ותקופת השיקום הארוכה, יביאו בין היתר להעמקת הפערים החברתיים ולהחרפת העוני.

עוני הוא מושג מופשט. דימויים ותפיסות מוקדמות מעצבות את התודעה שלנו ויש גם מספר ששומעים אחת לשנה, על אנשים שנמצאים "מתחת לקו העוני". עובדים לפי נוסחה מקובלת, מחשבים חמישים אחוז מההכנסה החצינית נטו המהווה את ההכנסה הפנויה ואז מותחים קו. מי שמתחת עני, ומי שמעל כבר לא?

במהלך שני העשורים האחרונים פעלנו כדי להמחיש את המשמעות של החיים בעוני באמצעות הדו"ח הזה וכבר לפני עשר שנים פיתחנו את המדר הרב ממדי, שנשען על תפיסה שהעוני מורכב ממחסור בחמישה ממדים הדרושים לקיום בסיסי. השנה, אנחנו עושים צעד נוסף במסע אל תודעת העוני והדרכים להתמודד עם התופעה החברתית שנתפסה כבעיה החמורה ביותר לטיפול, עד שהודחה על ידי הקיטוב והפילוג בתוכנו.

בשעה שתנועת המלחציים של יוקר המחיה מחמירה ומעמיקה את המצוקה הכלכלית וגורמת להיווצרות עניים חדשים, הגיעה העת למתוח את **קו העוני האלטרנטיבי**, היינו להגדיר מה הסכום המינימלי החודשי הדרוש למשפחה על מנת לתת מענה לצרכים הבסיסיים הדרושים לקיום. זאת אומרת לשרטט קו פחות תיאורטי ויותר מעשי - תכלס, כמה כסף צריך במציאות של ישראל 2023 בשביל לא להיות "מתחת לקו", וכדי לא להישב עני. לא הסתפקנו בכך, ובמסגרת המחקר שערכנו ביררנו גם מהי העלות הנדרשת למחיה בכבוד. או במילים

שלנו - **עלות לקיום נורמטיבי**.

השלב הראשון ב"סולם" שהתגלה בפנינו מייצג את קו העוני הרשמי, התיאורטי. שלב אחד מעליו קו העוני האלטרנטיבי, המגדיר את המינימום הנדרש למילוי הצרכים הבסיסיים והשלב הבא מבטא את העלות הדרושה

לקיום נורמטיבי - המקום אליו אנחנו צריכים לשאוף עבור כל אדם וכל משפחה. אורח חיים ממוצע שמאפשר לא רק לשרוד, אלא להתקיים באופן ראוי. זה אומר להיות בביטחון תזונתי ולא להיאלץ לעשות ויתורים בין אוכל לתרופות או בין תשלום שכ"ד לבין תיקון הגג הדולף. להיות מסוגל לשלם את חשבון החשמל כדי להדליק מזגן בקיץ או רדיאטור בחורף, בלי לחשוש שחשבון הבנק ייחסם. שלילדים שלך יהיו את הספרים והציוד לבית הספר, ומחשב ואינטרנט בבית וגם שתוכל לקחת עבורם מורה פרטי אם הם מתקשים במתמטיקה. לשלוח אותם לחוג העשרה, כך שיוכלו לממש את הכישרון ואת הפוטנציאל שטמונים בהם, וגם לשאוף לצמצום פערים ולחתור לשוויון הזדמנויות. הרעיון הוא להסכים שדברים אלה הם לא מותרות, אלא מבטאים נורמה ראויה של חיים בחברה מתוקנת.

אנחנו מניחים את נקודת המבט הזו כמצע לתחילתו של דיון ציבורי, כך שנוכל להגיע להסכמה רחבה ביחס לאמות המידה לחיים נורמליים, שתהיינה מקובלות על רוב החברה הישראלית. השיח המעודכן הזה, יאפשר לכולנו ובעיקר למקבלי ההחלטות, להבין מהם היעדים שאנחנו צריכים להציב על מנת לשפר את מצבן של אוכלוסיות מוחלשות, ומה התשתיות שיש לבנות בכדי לצמצם את העוני. אבל לא במטרה לחצות את קו העוני הרשמי ואפילו לא את קו העוני האלטרנטיבי, אלא להגיע לרף הראוי הדרוש לקיום נורמטיבי. אפשר לעשות את זה מיד בסיום התחקירים, בשבע אחרי המלחמה, אבל לא נוכל להרשות לעצמנו שנים נוספות של סדר עדיפויות חברתי-כלכלי לקוי, שמשאיר חלקים גדולים מאיתנו מאחור, ופוגע בערך הערכות ההדדית שאנחנו כה זקוקים לו כדי להשתקם, להחלים ולצמוח מחדש.

מתודולוגיה

דו"ח העוני האלטרנטיבי הינו מסמך ייחודי אשר משרטט תמונת מצב של העוני והפערים החברתיים בישראל 2023. לאור המלחמה, נוספו שני סקרים לדו"ח, אשר מבוסס על אינטגרציה בין ממצאים שנאספו באמצעות חמישה מחקרים וסקרים עיקריים:

אומדן עלות המחיה בישראל

מחקר חדש אודות עלויות המחיה המינימליות והנורמטיביות בישראל. עלות חודשית מינימלית הנדרשת לנפש ולמשפחה בת 4 נפשות על מנת לתת מענה לצרכים הבסיסיים הדרושים לקיום, וכן עלות נורמטיבית הנדרשת למחיה בכבוד. המחקר פותח על ידי קבוצת SFI (Social Finance Israel) בשיתוף מחלקת המחקר של ארגון לתת. פרוט אודות המתודולוגיה מופיע בפרק עלות המחיה בישראל וכן באתר לתת.

מחקר תפיסות הציבור

סקר אשר מטרתו לבחון את תפיסות הציבור הרחב בנושא עוני בחברה הישראלית והאחריות לטיפול בו. הסקר נערך בקרב 507 נדגמים בגילי 18 ומעלה, אשר מהווים מדגם מייצג של החברה הישראלית. בעקבות מלחמת חרבות ברזל נערך סקר נוסף בקרב 503 נדגמים.

מחקר נתמכי הסיוע

מחקר נרחב בתחומי חיים שונים שנערך בקרב 1,358 משפחות/פרטים החיים בעוני ומקבלים סיוע במזון מארגון לתת באמצעות רשת העמותות השותפות.

מגמות הסיוע בעמותות המזון

מחקר בקרב 107 מנהלי עמותות הסיוע, הפועלות בשיתוף עם ארגון לתת, אשר נועד לבחון את מגמות העוני, התהליכים בשטח והצרכים הקיימים. בעקבות מלחמת חרבות ברזל נערך מחקר נוסף בקרב 87 מנהלי עמותות.

מדד העוני הרב-ממדי

כלי שפותח על ידי מכון ERI עבור ארגון לתת, ומודד את היקף העוני ועומקו בקרב מדגם של 500 משקי בית מהציבור הרחב, אשר מהווים מדגם מייצג השנה לא חושב המדד אך הסקר הועבר על מנת לאפשר השוואה בין הנתמכים לאוכלוסייה הכללית.

המחקרים נערכו במהלך החודשים יולי-אוגוסט 2023 ונובמבר 2023, בעקבות מלחמת חרבות ברזל. הכנת השאלונים, איסוף הנתונים, בדיקת הממצאים והצגתם נערכו על

ידי מחלקת המחקר ושינוי מדיניות של ארגון לתת, בליווי וייעוץ של מכון המחקר **rotem ar.** שהינה חברת מחקר ואנליזה בבעלותו וניהולו של ד"ר אריה רותם. את המחקר עבור הדו"ח הוביל ד"ר אריה רותם, מרים חונן וגל ששי.

מחקר נתמכי הסיוע

היבטים שונים של החיים בעוני מנקודת מבטם של נתמכי סיוע הנעזרים בארגון לתת

מחקר נתמכי הסיוע נערך באמצעות שאלון, בקרב מדגם של 1,358 פרטים ומשפחות המקבלים סיוע מעמותות המזון השותפות של ארגון לתת. המענה על הסקר נעשה במילוי עצמי על ידי המרואיינים ובמקרה הצורך באמצעות עזרה של נציגי העמותות השותפות. הסקר הועבר בשלוש שפות: עברית, ערבית ורוסית.

הנתונים נאספו במהלך החודשים יולי-אוגוסט 2023. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 2.7%. בהתאם לרמות הביטחון המקובלות.

המידע שנאסף היווה בסיס למחקר שמטרתו לשקף את שגרת החיים ואת חוויותיהם האישיות של הנתמכים. שגרה זו לרוב אינה מוכרת לציבור הרחב וגם לא למעצבי ומקבלי ההחלטות בממשלה.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים במחקר נתמכי הסיוע

26.9%	חילונית	הגדרה דתית	32.3%	גבר	מין
35.1%	מסורתית		67.7%	אישה	
22.6%	דתית		1.5%	24-18	גיל
15.4%	דתית מאוד (חרדית)		12.2%	34-25	
32.2%	חיפה והצפון	אזור גאוגרפי	24.3%	44-35	
12.8%	השרון		23.3%	54-45	
20.6%	המרכז והסביבה		16.5%	64-55	
10.3%	ירושלים והסביבה		22.2%	65 ומעלה	
24.1%	השפלה והדרום		75.3%	יהודיה/ה	דת
			18.1%	מוסלמית/ת	
			3.3%	נוצרית/ת	
			1.3%	דרוזית/ת	
			2%	חסר דת	

פרופיל הקשישים שהשתתפו במחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

מתוך כלל הנתמכים, 309 הינם קשישים (נתמכים ותיקים), נשים בגיל 62 ומעלה וגברים בגיל 67 ומעלה, המקבלים סיוע דרך העמותות השותפות.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים הקשישים במחקר נתמכי הסיוע

34.7%	חילונית	הגדרה דתית	33.9%	גבר	מין
42.8%	מסורתית		66.1%	אישה	
17.8%	דתי/ת		33.3%	69-62	גיל
4.7%	דתי/ת מאוד (חרדי/ת)		46.6%	79-70	
33.9%	חיפה והצפון	אזור גאוגרפי	20.1%	80 ומעלה	
10.3%	השרון		88%	יהודיה	דת
26.6%	המרכז והסביבה		5.3%	מוסלמי/ת	
6.3%	ירושלים והסביבה		2.3%	נוצרי/ת	
22.9%	השפלה והדרום		1.7%	דרוזי/ת	
			2.7%	חסר דת	

מגמות הסיוע בעמותות המזון

תופעת העוני מנקודת מבטם של מנהלי העמותות

מחקר מגמות הסיוע בוחן את השינויים בתופעת העוני בישראל באמצעות סקר שנערך בעמותות המזון, בקרב 107 מנהלי ארגונים ועמותות סיוע (עמותות מזון, אגפים לשירותים חברתיים ובתי תמחוי) הפועלים באופן קבוע ומייצגים את כלל המגזרים בחברה הישראלית. הנתונים נאספו במהלך החודשים יולי-אוגוסט 2023. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 4.7%, בהתאם לרמות הביטחון המקובלות.

ארגונים העוסקים בסיוע לאוכלוסיות החיות בעוני בכלל ובאי-ביטחון תזונתי בפרט, מהווים מקור ישיר ועדכני לעדות אותנטית המשקפת את המציאות המורכבת עמה מתמודדים האנשים החיים בעוני ואת האתגרים הייחודיים של מנהלי עמותות המזון וארגוני הסיוע. נקודת מבטה של החברה האזרחית חיונית לשם הצגת תמונת מצב מקיפה על מגמות העוני בישראל, ועל כן אנו מביאים אותה בדו"ח זה.

בעקבות מלחמת חרבות ברזל נערך סקר נוסף בקרב 87 מנהלי עמותות, במהלך 12-19 בנובמבר כדי להראות את התמורות שחלו במאפייני הסיוע כתוצאה מהמלחמה.

מדרד העוני הרב-ממדי

בחינה שנערכה בקרב האוכלוסייה הכללית שמטרתה לבחון את שיעור המשפחות החיות בעוני, במצוקה כלכלית ובאי-ביטחון תזונתי בישראל. השנה לא נערך האומדן, אך הועבר הסקר על מנת להשוות את ממצאיו לאוכלוסייה הכללית.

סקר טלפוני ואינטרנטי בקרב מדגם מייצג של 500 נדגמים בגילי 18 ומעלה הכולל את כל המגזרים בחברה הישראלית. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 4.5%, בהתאם לרמות הביטחון המקובלות. הנתונים נאספו במהלך יולי 2023.

המחקר מהווה כלי למדידת העוני ועומקו בקרב הציבור הרחב באמצעות ניתוח מידת המחסור ביחס לצרכים הבסיסיים. המחקר כולל שאלות הבוחנות את הוויתורים שנעשו בתחומי דיוך, חינוך והשכלה, ביטחון תזונתי, יוקר המחיה ובריאות.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים מקרב הציבור הרחב במדרד העוני הרב-ממדי

50.7%	חילוני/ת	הגדרה דתית	5%	24-18	גיל
29.8%	מסורתית/ת		18.2%	34-25	
10.5%	דתי/ת		23.6%	44-35	
9%	דתי/ת מאוד (חרדי/ת)		17.8%	54-45	
32.2%	חיפה והצפון	אזור גאוגרפי	15.6%	64-55	
6%	השרון		19.8%	65 ומעלה	
28.6%	המרכז והסביבה		80%	יהודי/ה	דת
11%	ירושלים והסביבה		15.4%	מוסלמי/ת	
22.2%	השפלה והדרום		2.4%	נוצרי/ת	
			2.2%	דרוזי/ת	

מחקר תפיסות הציבור

סקר שנערך בקרב האוכלוסייה הכללית ומטרתו לבחון את עמדות הציבור ביחס לעוני ולפערים החברתיים בישראל.

סקר טלפוני ואינטרנטי בקרב מדגם מייצג של 507 נדגמים בגילי 18 ומעלה הכולל את כל המגזרים בחברה הישראלית. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 4.5%, בהתאם לרמות הביטחון המקובלות. הנתונים נאספו במהלך אוגוסט 2023.

ממצאי הסקר מתארים את הדעות, העמדות והתפיסות של אזרחי ישראל ביחס לתופעת העוני, היקפה ומדיניות הטיפול בה.

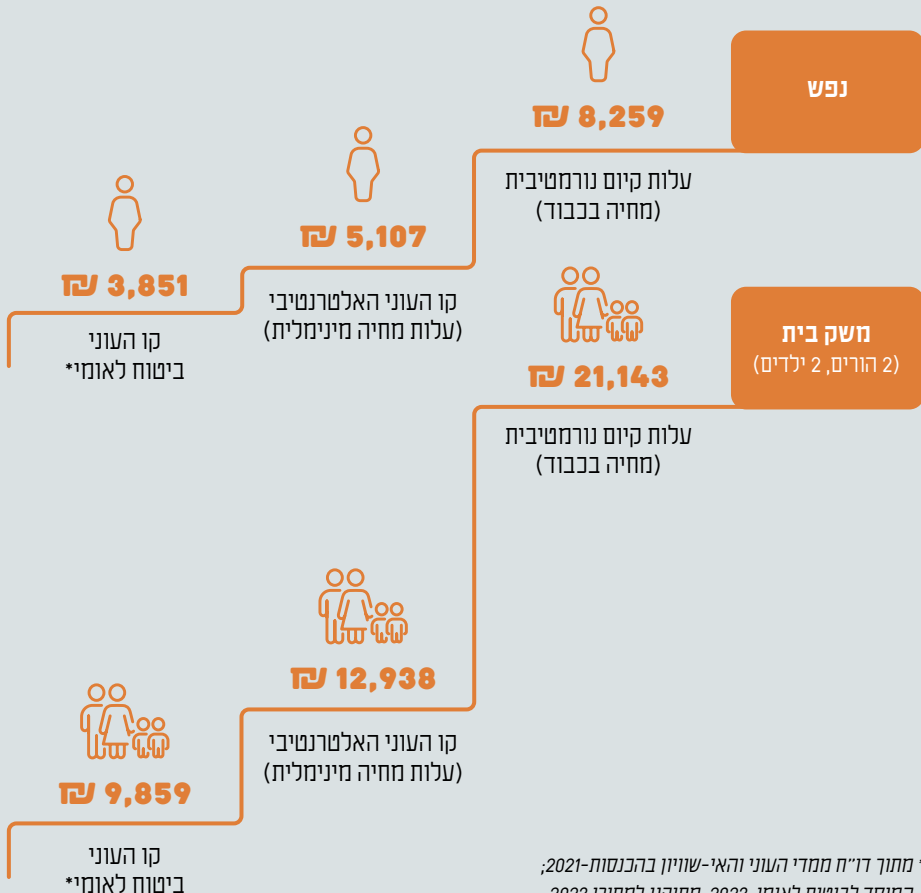
בעקבות המלחמה נערך **סקר תפיסות הציבור בנוגע לעוני בזמן מלחמת "חרבות ברזל"**. הסקר נערך בקרב מדגם מייצג של 503 נדגמים בגילי 18 ומעלה הכולל את כל המגזרים בחברה הישראלית. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 4.5%, בהתאם לרמות הביטחון המקובלות. הנתונים נאספו במהלך נובמבר 2023.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים מקרב הציבור הרחב בסקר תפיסות הציבור השנתי ובסקר תפיסות הציבור "חרבות ברזל"

סקר שנתי	חרבות ברזל		סקר שנתי	חרבות ברזל	
		הגדרה דתית			מין
46.3%	45.9%	חילוני/ת	50.3%	49.9%	גבר
32%	32%	מסורתית/ת	49.7%	50.1%	אישה
12.7%	12.9%	דתי/ת			גיל
9%	9.2%	דתי/ת מאוד(חרדי/ת)	13.1%	12.6%	24-18
		אזור גאוגרפי	21.9%	22.1%	34-25
32.7%	33%	חיפה והצפון	22.7%	22.1%	44-35
9.7%	10.3%	השרון	17.1%	17.4%	54-45
30.6%	30.2%	המרכז והסביבה	14.7%	15%	64-55
10.3%	10.5%	ירושלים והסביבה	10.5%	10.8%	65 ומעלה
16.7%	16%	השפלה והדרום			דת
			79.5%	79.4%	יהודי/ה
			2.6%	2.6%	ערבי/ה נוצרי/ת
			15.7%	15.6%	ערבי/ה מוסלמי/ת
			2.2%	2.4%	דרוזית/ת

עיקרי הנתונים

עלות המחיה בישראל

השפעות המלחמה על העוני

100%

100% ממנהלי העמותות ציינו כי לא קיבלו סיוע כלשהו מהממשלה מאז פרוץ המלחמה, וזאת על אף שבממוצע העמותות הגדילו את כמות המשפחות הנתמכות ביותר ממחצית (58.1%)

9.1%

רק 9.1% ממנהלי העמותות סבורים כי הממשלה נותנת מענה לצרכים העולים מהשטח בעקבות המלחמה

רוב

רוב (85.3%) הציבור מאמין כי בעקבות המלחמה יגדל שיעור העניים משמעותית

19.7%

19.7% מהציבור מעידים שהכנסת משק הבית שלהם נפגעה כבר מתחילת המלחמה במידה רבה או רבה מאוד

45.5%

45.5% מהציבור חוששים שיידרדרו למצוקה כלכלית בעקבות המלחמה

14.1%

רק 14.1% מהציבור סומכים כי הממשלה תמנע הידרדרות לעוני של אזרחים בעקבות המלחמה (5.4% במידה רבה מאוד ו-8.7% במידה רבה)

תנאי מחיה

₪ 9,529

ההוצאה החודשית הממוצעת של משפחה נתמכת סיוע עומדת על 9,529 ₪, והיא גבוהה פי 1.6 מההכנסה החודשית הממוצעת שלה (₪ 5,938)

81.8%

ל-81.8% מנתמכי הסיוע יש חוב לגורם כלשהו, פי 2.6 מהאוכלוסייה הכללית (31.8%)

37.7%

37.7% מהנתמכים חוו חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק, פי 3.6 מהאוכלוסייה הכללית (10.6%)

62.1%

62.1% מנתמכי הסיוע מעידים כי מצבם הכלכלי הורע בשנה שחלפה

51.9%

51.9% מנתמכי הסיוע אינם מרוצים מחייהם, בהשוואה ל-27.8% מהאוכלוסייה הכללית

הגורם הראשון

הנתמכים מעידים כי יוקר המחיה הוא הגורם הראשון למצוקתם הכלכלית (50.2%), ובמקום השני מחלה ו/או נכות שלהם או של מי ממשפחתם (40.4%)

אי-ביטחון תזונתי

709,500

709,500 (22%) משפחות בישראל חיות באי-ביטחון תזונתי, מתוכן 332,175 (10.3%) באי-ביטחון תזונתי חמור. יותר משליש (36.1%) מהילדים בישראל נמצאים באי-ביטחון תזונתי

80%

80% מנתמכי הסיוע דיווחו כי הוצאתם החודשית על מזון גדלה בשנה האחרונה

כמחצית

כמחצית (50.8%) מנתמכי הסיוע נאלצו לוותר על תחליפי חלב אם עבור תינוקם או לצמצם בכמות המומלצת בעקבות חצבם הכלכלי, בהשוואה ל-11.5% מהאוכלוסייה הכללית

50.9%

50.9% מנתמכי הסיוע צמצמו או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי, ו-37.5% העידו כי הם או מבוגרים אחרים בביתם הגיעו לכדי תחושת רעב

78.7%

78.7% מנתמכי הסיוע העידו כי האוכל שקנו לא הספיק ולא היה להם די כסף כדי לקנות יותר, בהשוואה ל-16.2% מהאוכלוסייה הכללית

דיוור

כמחצית

כמחצית (45.3%) מהכנסתם הממוצעת של נתמכי הסיוע מופנית לדיוור (2,688 ש"ח)

9.6%

ל-9.6% מנתמכי הסיוע אין מקום מגורים קבוע והם מתגוררים אצל בני משפחה או חברים, בבתי מחסה, או שהם חסרי קורת גג

20.8%

20.8% מנתמכי הסיוע העידו שיש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שייאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל הקושי לשלם שכר דירה או משכנתה, בהשוואה ל-4.4% מהאוכלוסייה הכללית

66.2%

66.2% מנתמכי הסיוע העידו כי נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירתם בשנה האחרונה מסיבות כלכליות

64.2%

64.2% מנתמכי הסיוע ציינו כי הם או ילדיהם התביישו להזמין אורחים לביתם בעקבות תנאי הדיוור והמצוקה הכלכלית

18.9%

18.9% מנתמכי הסיוע נחשפו בסביבת מגוריהם לאנשים המשתמשים/סוחרים בסמים

חינוך והשכלה

85.1%

85.1% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו לוותר על חוגים, פעילויות העשרה בבית הספר, טיולים והשתתפות בתנועות או ארגוני נוער עבור ילדיהם, משום שלא יכלו לשלם עבורם

24.1%

24.1% מנתמכי הסיוע בעלי השכלה על תיכונית (לימודי תעודה/לימודים אקדמיים)

כמחצית

כמחצית (47.2%) מנתמכי הסיוע מעידים כי אחד או יותר מילדיהם נאלץ לעבוד בשל המצב הכלכלי

73%

73% מנתמכי הסיוע העידו כי בעקבות המצוקה הכלכלית נאלצו לוותר על רכישת ציוד לימודי בסיסי וספרי לימוד לבית הספר עבור ילדיהם, בהשוואה ל-7.7% בלבד מהאוכלוסייה הכללית

69.4%

ל-69.4% מנתמכי הסיוע אין מחשב זמין עבור ילדיהם לצורכי למידה

יותר ממחצית

יותר ממחצית (53.4%) מנתמכי הסיוע לא הכניסו ילד אחד או יותר בגילי 0-3 למסגרת חינוכית כיוון שלא היו מסוגלים לעמוד בתשלומים הנדרשים

בריאות

4.6 פי

17.2% מנתמכי הסיוע סובלים ממוגבלות נפשית, פי 4.6 יותר בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (3.7%)

58.9%

58.9% מנתמכי הסיוע נזקקו לסיוע נפשי, מהם הרוב (85.7%) נאלצו לוותר על טיפול נפשי בשל מצבם הכלכלי

56.5%

ל-56.5% מנתמכי הסיוע יש ביטוח בריאות בסיסי בלבד של קופת החולים

70.4%

70.4% מנתמכי הסיוע נאלצו לוותר על רכישת תרופות או טיפול רפואי נחוץ כי לא יכלו לשלם עבורם, בהשוואה ל-20.8% מהאוכלוסייה הכללית

79.3%

79.3% מנתמכי הסיוע סובלים ממצחלה כרונית כלשהי, בהשוואה ל-40% מהאוכלוסייה הכללית

28.1%

28.1% מנתמכי הסיוע חולים בסוכרת, פי 2.9 יותר בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (9.7%)

תעסוקה

יותר ממחצית

יותר ממחצית (56.7%) מנתמכי הסיוע מציינים כי מגבלה בריאותית מונעת מהם לעבוד או לשפר את מצבם התעסוקתי, במידה רבה או רבה מאוד

64.9%

בקרב 64.9% מהמשפחות נתמכות הסיוע בגיל העבודה יש לפחות מפרנס אחד

22.6%

22.6% מנתמכי הסיוע העובדים סבורים כי יש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שיאבדו את מקום עבודתם

60.1%

60.1% מנתמכי סיוע שאינם מועסקים, נמצאים במצב זה מעל 3 שנים

26.3%

26.3% מהנתמכים מקבלים קצבת נכות עבורם ו/או עבור ילדיהם

43.2%

43.2% מנתמכי הסיוע אינם מכירים כלל את זכויותיהם או מכירים אותן במידה מועטה

75.3%

בביתם של יותר מחמישית (22.7%) מנתמכי הסיוע מותקן מת"מ לחשמל, מהם ל-75.3% היו פעמים בהם לא היה להם מספיק כסף להטעינו

45.4%

45.4% מנתמכי הסיוע נאלצו לבחור באופן תדיר בין תשלום חשבון החשמל ובין רכישה של מוצרים בסיסיים כמו מזון או תרופות מרשם

21.6%

ל-21.6% מהנתמכים אין כלל אמצעי חימום/קירור והם אינם יכולים להרשות לעצמם לקנות

85.1%

על פי האומדן לעוני אנרגטי, 85.1% מנתמכי הסיוע נמצאים במצב של מחסור אנרגטי, מתוכם 38.3% נמצאים במצב של מחסור אנרגטי חמור

כמחצית

כמחצית (49.5%) מנתמכי הסיוע נותקו מחשמל או קיבלו מכתב התראה לפני ניתוק במהלך השנה האחרונה

52.7%

52.7% מנתמכי הסיוע לא יכולים להרשות לעצמם להפעיל אמצעי חימום/קירור בהתאם לצורכיהם

עוני אנרגטי

קשישים

64%

64% מנתמכי הסיוע הקשישים ויתרו על רכישת תרופות או טיפול רפואי משום שלא יכלו לשלם עבורם

62.4%

62.4% מהנתמכים הקשישים נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירתם מסיבות כלכליות

52.1%

52.1% מהנתמכים הקשישים אינם מרוצים מחייהם, ו-65.8% חוו תחושת בדידות (לעיתים קרובות או מדי פעם)

81.6%

81.6% מהקשישים נתמכי הסיוע חיים בעוני, מהם 50.5% בעוני חמור

יותר משליש

יותר משליש (35.5%) מהקשישים הנתמכים נמצאים באי-ביטחון תזונתי חמור

91.1%

91.1% מנתמכי הסיוע הקשישים מעידים כי קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה אינה מאפשרת להם או מאפשרת להם באופן חלקי לחיות בכבוד

האחריות לטיפול בעוני

91.4%

91.4% ממנהלי העמותות מדווחים כי במהלך שנת 2023 חל גידול בדרישת הנזקקים לסיוע במזון בעקבות יוקר המחיה

3.3%

התמיכה הממשלתית מהווה בממוצע 3.3% בלבד מהמחזור החודשי של העמותות

81.8%

81.8% ממנהלי העמותות מעריכים כי אין סיכוי או יש סיכוי נמוך שהממשלה תיקח אחריות מלאה על הטיפול באי-ביטחון תזונתי בשנים הקרובות

77.3%

77.3% מהציבור מחזיקים בדעה כי הטיפול בבעיית העוני כלל לא נמצא בסדר העדיפות הלאומי של ממשלת ישראל או נמצא בסדר עדיפות נמוך

רוב

רוב (76.5%) הציבור פסימי לגבי העתיד, ומעריך כי בעוד עשר שנים שיעור העניים יגדל

79.5%

79.5% מהציבור סבורים כי הממשלה אחראית על טיפול באוכלוסיות החיות בעוני, עם זאת, רק 10.3% חושבים שהממשלה מטפלת בפועל באוכלוסיות אלו

השפעות המלחמה על העוני

השפעות המלחמה על העוני

45.5%

45.5% מהציבור חוששים שיידרדרו למצוקה כלכלית בעקבות המלחמה

כחמישית

כחמישית (19.7%) מהציבור מעידים שהכנסת משק הבית שלהם נפגעה כבר מתחילת המלחמה במידה רבה או רבה מאוד

רוב

רוב (85.3%) הציבור מאמין כי בעקבות המלחמה יגדל שיעור העניים (במידה משמעותית/מסוימת)

100%

100% ממנהלי העמותות ציינו כי לא קיבלו סיוע כלשהו מהממשלה מאז פרוץ המלחמה, וזאת על אף שבממוצע העמותות הגדילו את כמות המשפחות הנתמכות ביותר ממחצית (58.1%)

פחות משליש

פחות משליש (31%) מהעמותות קיבלו סיוע מהרשות המקומית

14.1%

רק 14.1% מהציבור סומכים כי הממשלה תמנע הידרדרות לעוני של אזרחים בעקבות המלחמה

9.1%

9.1% בלבד ממנהלי העמותות סבורים כי הממשלה נותנת מענה לצרכים העולים מהשטח בעקבות המלחמה

בשבעה באוקטובר 2023 פרצה בישראל מלחמה שלא ידענו כמותה, בעקבות מתקפת פתע רצחנית שביצעו ארגון הטרור חמאס וארגוני טרור נוספים, במהלכה נטבחו, נרצחו ונחטפו אנשי כוחות ביטחון והצלה, חיילים ואזרחים, ביניהם ילדים, נשים וקשישים.

המלחמה היא אירוע מכונן, ובזמן פרסום הדו"ח היא עדיין נמשכת. נידרש להתמודד עימה בחודשים הקרובים לכל הפחות, ועם השלכותיה במשך שנים ארוכות. לצד סוגיות צבאיות, ביטחוניות וגיאוגרפיות, צפויות תמורות עומק נרחבות בזירה הכלכלית-חברתית ועל מציאות החיים היום-יומית בעורף האזרחי. לאור המלחמה, החלטנו לייחד פרק בדו"ח העוסק בהשפעותיה על היבטים חברתיים-כלכליים ועל ההתמודדות עם מצוקה וסיוע אזרחי בעיתות חירום.

יתר הפרקים והמחקרים בדו"ח החלו להיכתב לפני השבעה באוקטובר ומשקפים תמונה כללית בראי השנה החולפת, ללא השפעות המלחמה. תמונה זו עתידה לשמש, בין היתר, מקור מהימן להשוואה עם נתוני הדו"ח העתיד לצאת בשנה הבאה.

מלחמת "חרבות ברזל" מסתמנת כאסון הכבד ביותר שפקד את המדינה מאז הקמתה והשפעתה נוגעת בשכבות רבות בחברה הישראלית, אבל בראש ובראשונה במשפחות השכולות ובמשפחות החטופים, וכן במשפחות שנעקרו מבתיהן וקהילותיהן נחרבו או שעדיין אינן יכולות לחזור ליישוביהן בשל אי החזרת הביטחון על הגבולות. מעבר לכך, ניכרת השפעה מיידית על האוכלוסיות המוחלשות, שהן לרוב הראשונות להיפגע בזמנים של משבר. זאת, עקב המחסור הכלכלי החריף שמשפיע על היכולת לתת מענה לצרכים חיוניים בסביבה כאוטית ועל חוסר הגמישות לשנות ולו באופן זמני את מהלך החיים, כדי להשיג ביטחון אישי.

כבר בשבועות הראשונים למלחמה נוצר צורך אדיר לסייע לאוכלוסיות נרחבות, ביניהן המשפחות שפוננו מבתיהן ביישובי העוטף בדרום ובצפון, חיילים, משפחות שנשארו ביישובי קו העימות ונקלעו למצוקה זמנית עקב המלחמה וכמובן המשפחות שחיו בעוני עוד טרום המלחמה ומצבן החמיר עקב חוסר נגישות למזון ומוצרי בסיס, אובדן מקום העבודה ויוקר המחיה. אנו צופים שהמאמץ "המלחמתי" בזירה האזרחית, ימשך לפחות במחצית הראשונה של 2024 ואולי לכל אורכה. לאור עצימות המלחמה והשפעותיה הרחבות, עלותה הנאמדת בכמאתיים מיליארד ש"ח, העובדה שנכנסו למלחמה עם אינפלציה וסביבת ריבית גבוהה יחסית והמיתון המסתמן - אנו צופים גם חרפה והעמקה של העוני כבר במהלך שנת 2024 וכן הידרדרות של משפחות נוספות למצוקה כלכלית. על מנת להעריך השפעה זו, הפרק יכלול ממצאים של שני סקרים שנערכו במהלך נובמבר 2023, כחודש לאחר פרוץ המלחמה, במטרה לערוך השוואה בין שגרה לחירום בתפיסות הציבור הכללי, בנוגע להתמודדות עם עוני ובמגמות הסיוע בעמותות המזון.

במטרה לחשוף את המשמעות האנושית של החיים בעוני באופן ישיר ואוטנטי גם בזמן מלחמה, שולבו לאורך הפרק קטעים מתוך ראיונות איכותניים שהתקיימו במהלך חודש נובמבר 2023, בנושא השפעת המלחמה על מציאות חייהם של נתמכים המקבלים סיוע במזון.

פרופיל המרואיינים:

אסתר, בת 42 מנהריה, נשואה+4, מטפלת ברפואה משלימה: "בתקופת הקורונה נאלצתי לסגור את העסק שלי והגעתי יחד עם משפחתי לשפל כלכלי שבעקבותיו פנינו בבקשה לסיוע בחבילות מזון. לאחר הקורונה ובאמצעות העזרה שקיבלנו, התייצב מצבנו הכלכלי, וזמן קצר לפני שהתחילה המלחמה החלטנו לעבור מאופקים לנהריה. אבל רצה הגורל ועברנו מקו עימות אחד לקו עימות אחר, ועכשיו לא מספיק שהסתגלות למקום החדש ממילא קשה, בזמן המלחמה היא קשה אפילו יותר".

רחמים, בן 39 מראשון לציון, אלמן+2, עובד בשליחויות: "כבר שלוש וחצי שנים שאני מגדל לבד את שתי הבנות שלי... אני רק רוצה לדאוג לבנות שלי, שלא ייחסר להן דבר. ניסיתי להסתדר בכוחות עצמי אבל הייתי חייב לקבל עזרה מתרומות. אחרי כל מה שעבר על הבנות בעקבות המוות של אמא שלהן, עכשיו הן צריכות להתמודד גם עם המוות שקשור למלחמה".

אליזבט, בת 89 מחולון, אלמנה+2, ניצולת שואה: "אני מתמודדת עם מצב כלכלי קשה, הבנק לא נותן לי יותר כסף, ועוד לפני המלחמה לא היה לי מספיק כסף. אני מקבלת קצת עזרה מביטוח לאומי, אבל זה לא מספיק. בתור ניצולת שואה אני מבינה את הפחד שעובר על הילדים, המשפחות והחיילים החטופים בעזה. המצב שלי לא חשוב כרגע, אני חושבת רק על הילדים והחיילים בשבי וחוז'ן זה שום דבר לא נוגע בי. אם הייתי יכולה הייתי הולכת ברגל לעזה לשחרר אותם".

איברהים, בן 47 מרהט, נשוי+1, מנהל עמותת "קפא" לשינוי חברתי בנגב: "בעקבות המלחמה זיהיתי עלייה של פי-2 בבקשות לסיוע בחבילות מזון ובמוצרים לתינוקות, בדומה לצורך הגובר שאפשר לזהות במהלך תקופות החגים בחברה הברואית. למרבה האירוניה, העמותה מגיעה לשיא בחגים ובעיתות מלחמה".

טליה (שם בדוי), בת 45 משררות, נשואה+6, עובדת במפעל בדרום: "ההידרדרות הכלכלית החלה בתקופת הקורונה, אני ובעלי לא עבדנו שנתיים. עברנו לשררות בגלל הטבות מס ושיקולים של קרבה לעבודה במטרה לשפר את מצבנו הכלכלי. ביום שבת ב-7 באוקטובר התעוררנו לקולות נפץ ויריות. ברחנו כמה שיותר מהר משררות למשפחה שהתנדבה לארח אותנו במושב בצפון. אני ובעלי מרגישים כמו זוג צעיר שמתחיל את החיים מאפס, בלי רכוש, כסף ועבודה, ובלי לדעת מתי וכיצד, אם בכלל, יחזרו החיים למסלולם".

1- 44.3% כאחד משני הנושאים החשובים ביותר. לשם השוואה, בסקר תפיסות הציבור השנתי (אוגוסט 2023) יוקר המחיה היה ממוקם ראשון (41.8% הנושא החשוב ביותר לטיפול על ידי הממשלה ו-63.3% אחד משני הנושאים החשובים ביותר). נושא נוסף שעלתה חשיבותו בקרב הציבור הוא השקיפות הציבורית והמלחמה בשחיתות, שעלה שלושה מקומות בדירוג למקום הרביעי, עם 15.3% שתופסים אותו כאחד משני הנושאים הדחופים ביותר לטיפול, בהשוואה ל-10.1% (מיקום 7) בסקר השנתי.

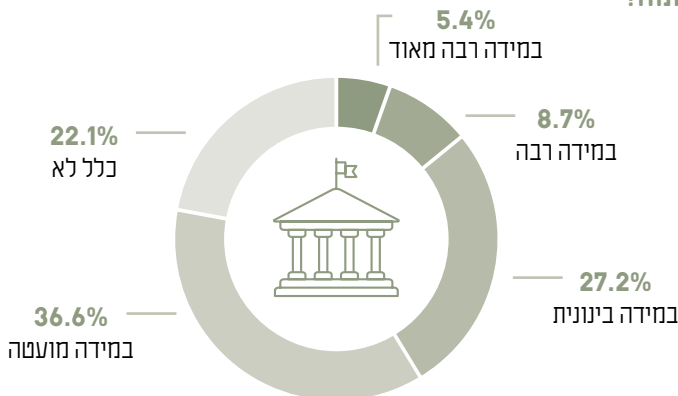
עוד עולה מהסקר, כי הרוב המכריע של הציבור (85.3%) מאמין שבעקבות המלחמה יגדל שיעור העניים בצורה משמעותית (35%) או במידה מסוימת (50.3%); 13.5% מאמינים כי השיעור לא ישתנה ורק 1.2% מאמינים כי שיעור העניים יקטן. בהמשך לכך, יותר ממחצית (58.7%) מהנשאלים אינם סומכים כלל או סומכים מועטה בלבד, שממשלת ישראל תמנע הידרדרות לעוני של אזרחים בעקבות המלחמה, ורק 14.1% סומכים כי תצליח למנוע הידרדרות לעוני במידה רבה או רבה מאוד.

תפיסות הציבור בעקבות המלחמה

בהמשך לסקר תפיסות הציבור השנתי שהועבר במהלך אוגוסט 2023, ערך ארגון לתת סקר נוסף במהלך נובמבר 2023, על מנת לשקף את השפעותיה הראשוניות של המלחמה על התפיסות בקרב הציבור הכללי בנוגע לסוגיית העוני ויוקר המחיה.

ממצאי הסקר מעידים, כי במהלך המלחמה, כצפוי, זינק הנושא הביטחוני לראש הטבלה כבעיה הדחופה ביותר לטיפול, ודחק תפיסתית את יוקר המחיה למקום השני. רוב (57.7%) הנשאלים ציינו את הנושא הביטחוני והסכסוך הישראלי-פלסטיני כנושא החשוב ביותר לטיפול ו-70.6% ציינו אותו כאחד משני הנושאים החשובים ביותר, בהשוואה ל-31% בסקר התפיסות השנתי. אחריו ממוקם יוקר המחיה עם 15.1% שציינו אותו כנושא החשוב ביותר לטיפול

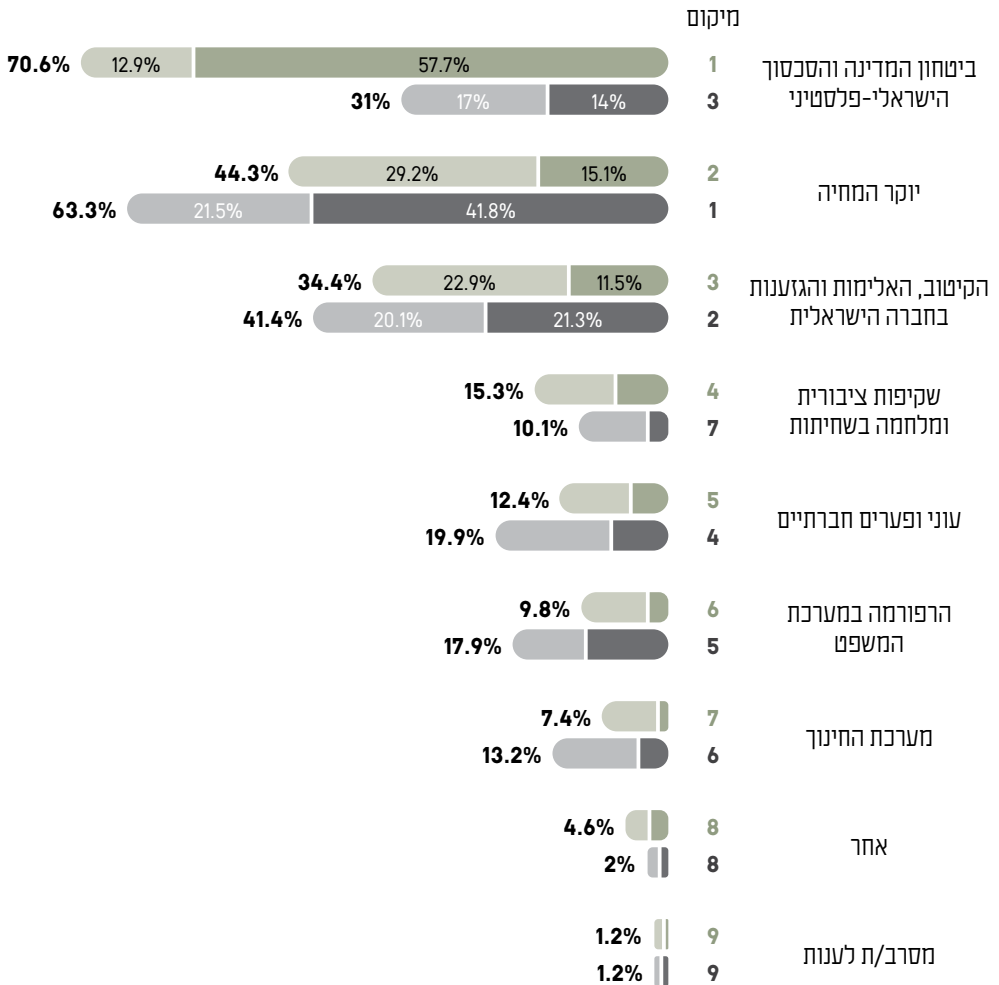
באיזו מידה את/ה סומך/ת שממשלת ישראל תמנע הידרדרות לעוני של אזרחים בעקבות המלחמה?

* מתוך סקר תפיסות הציבור - "חרכות ברזל"

מבין הנושאים הבאים, מהו לדעתך הנושא הדחוף ביותר בו צריכה הממשלה לטפל? ומהו הנושא השני הדחוף לטיפול?

- סקר חרבות ברזל - מקום 1
- סקר שנתי - מקום 1
- סקר חרבות ברזל - מקום 2
- סקר שנתי - מקום 2

* מתוך סקר תפיסות הציבור וסקר תפיסות הציבור - "חרבות ברזל"
 ** המיקום מתייחס לסך הכל מקום ראשון ושני בכל סקר

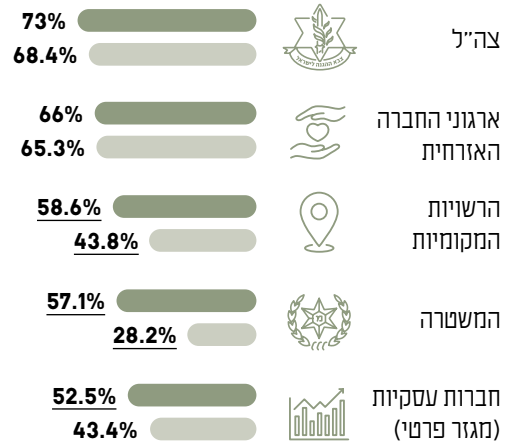
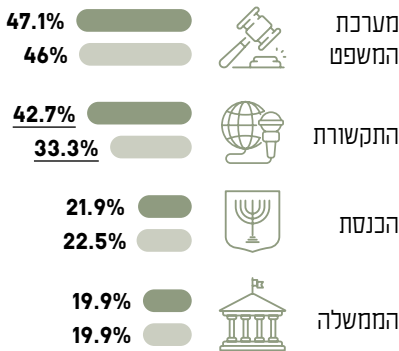
ניכר במידת האמון במשטרה. לא זו בלבד ששיעור האמון בה עלה באופן המשמעותי ביותר, אלא גם מיקומה בין הארגונים השתפר ועלה ממקום שביעי למקום חמישי, במקביל להכפלה בשיעור המשיבים שמביעים בה אמון רב או רב מאוד (57.1% לעומת 28.2% בסקר השנתי). בתחתית סולם האמון נותרו הכנסת והממשלה, כאשר רק אחד מכל חמישה נותן אמון במידה רבה או רבה מאוד בכל אחד מהם, נתון שלא השתנה כמעט בהשוואה לסקר השנתי.

מבחינת אמון הציבור, צה"ל מדורג במקום הראשון, כאשר 73% מהמשיבים מביעים בו אמון רב או רב מאוד (68.4% בסקר השנתי). במקום השני נמצאים ארגוני החברה האזרחית (מגזר שלישי: מלכ"ד/עמותה), ללא שינוי משמעותי במידת האמון. בהמשך מדורגים הארגונים הבאים (על פי סדר הדירוג בסקר תפיסות הציבור - "חרבות ברזל"): רשויות מקומיות, המשטרה וחברות עסקיות, אשר מידת האמון בשלושתם עלתה באופן מובהק לעומת הסקר השנתי. השינוי הבולט ביותר

עד כמה את/ה נותן/ת אמון בכל אחד מהגופים הבאים?

% המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד"

● סקר חרבות ברזל ● סקר שנתי

* מתוך סקר תפיסות הציבור וסקר תפיסות הציבור - "חרבות ברזל"
 ** מספרים עם קו תחתון מצביעים על הבדלים מובהקים בין נתוני שני הסקרים

"גם בקורונה נקלענו למשבר כלכלי, אבל אז לפחות הילדים קיבלו מענים, הייתה תמיכה ממשלתית... להבדיל, עכשיו במלחמה יש תחושה חזקה של חוסר וודאות, הכל לא מובן, לא ידוע... רוב הפעילות שאני רואה בשטח היא פעילות של ארגונים אזרחיים, ולא רק של ארגונים, כל האזרחים נכנסו תחת האלונקה בלי הרבה תמיכה מהממשלה" **אסתר, נהריה**

המלחמה ועד לכ-200% בשנה העשירית לסיומה (ברונו, 1989; 1985).

ההשלכות הכלכליות של המלחמה על המשק, צפויות להותיר את חותמן גם על מצבם של משקי בית פרטיים ומשפחות. עבורם, אירועי השבעה באוקטובר משרים לא רק את פתיחת המערכה הצבאית, אלא גם את תחילת המערכה על שיקום הנזקים הכלכליים שיוותרו אחריה. אומנם כל שכבות האוכלוסייה צפויות להתמודד עם נזקים אלה, אך עבור אוכלוסיות מוחלשות ועניות, מדובר במלחמה קיומית של ממש.

עוני בהגדרתו הרחבה תלוי לא רק ברמת ההכנסה של הפרט, אלא גם ביכולתו לספק את הצרכים הבסיסיים הנדרשים לחייה בכבוד, במגוון רחב של היבטים הקשורים לבריאות, חינוך, תעסוקה, ביטחון תזונתי, דיור ועוד. המשך הפרק יכלול דיון על משמעויות אפשריות של המלחמה בכל אחד מהיבטים אלו, וזאת במטרה להתחקות אחר השפעות המלחמה על מצבם החברתי-כלכלי של האזרחים בעורף בכלל ובקרב משפחות עניות בפרט.

יותר משליש (37.6%) מהציבור ציינו כי הם חשו מצוקה/מועקה נפשית במידה רבה או רבה מאוד בחודש הראשון של המלחמה (סקר יתפיות הציבור - חרבות ברזל; ארגון לתת, נובמבר 2023).

אוכלוסיות עניות ומוחלשות מציגות פגיעות יתרה להשלכות החשיפה למלחמה וטרור על המצב הנפשי. מחקרים שנערכו בסמיכות לסבבי הלחימה השונים שהתנהלו בארץ, מעידים על כך שאוכלוסיות מאזורי העימות הנמצאות במצב חברתי-כלכלי נמוך, חוות רמות מצוקה נפשית גבוהות יותר (Braun-Lewensohn et al., 2014), לקות תפקודית רבה יותר (Chipman et al., 2011), שכיחות גבוהה יותר של דיכאון (Stein et al., 2013) ופוסט טראומה (Nuttman-Shwartz, 2015; Ben-Porat et al., 2013), בהשוואה לאוכלוסיות מבוססות.

השלכות על תחומי החיים

מעבר למחיר הדמים הכבד מנשוא, אל המלחמה מתווסף גם מחיר כלכלי עצום, שמגלם בתוכו רכיבי עלות שונים, לרבות הוצאות צבאיות מוגברות, האטה בפעילות במשק ואובדן תוצר, אשר בתורם עשויים להאט את קצב הצמיחה ואף להביא למיתון ובכך לערער את היציבות הכלכלית במדינה.

דוגמה לכך ניתן למצוא בהשפעה של מלחמת יום הכיפורים, שפרצה בשישה באוקטובר 1973, חמישים שנה לפני פרוץ המערכה הנוכחית. למלחמה זו היו השלכות כלכליות מרחיקות לכת, אשר הובילו למשבר חברתי-כלכלי שנמשך עוד שנים רבות לאחר סיומה, במה שלימים ייודע כ"עשור האבוד" של הכלכלה הישראלית. במהלך העשור האבוד חלה האטה בצמיחה וקצב האינפלציה השנתי הלך וגדל מכ-30% בתחילת

בריאות

מבין שלל ההשלכות האפשריות על מצב בריאות הגופנית והנפשית של הפרט, אחד מהתחומים שזוכים לעניין ציבורי ומחקרי בולט, הוא ההשפעה הפסיכולוגית של חשיפה לאירועים מלחמתיים על המצב הנפשי. אזרחים החיים באזורי לחימה, חשופים למגוון של חוויות מלחיצות וטראומטיות, כגון איום ממשי על חייהם ועל שלמות גופם, עדות למוות או פציעה של אחרים, רעשי ירי ופיצוצים, ריצה למרחב מוגן בעת הישמע אזעקות ועוד. לחשיפה כזו יכולות להיות מגוון השלכות על מצב הבריאות הנפשית, כמו למשל פיתוח של תסמינים פוסט טראומטיים, דיכאון וחרדה (Murthy et al., 2006).

"המחבלים הגיעו עד פתח דלת הממ"ד שלנו, שכן שלי ושופר נוסף שבא לסייע נרצחו לי מול העיניים. פחדנו לצאת מהממ"ד, הילדים צרחו ובכו שאין לתאר... מאז אותו בוקר מקולל הסוכר של בעלי קפץ, עלינו במספר התרופות פי 4 או פי 5, בחיים שלי לא לקחתי 'ציפרלקס' ו'לוריוון' לפני המלחמה...אם משהו נופל על הרצפה בבית ומרעיש אז כולם קופצים בבהלה... הבת הקטנה שלי מפחדת לצאת מהבית ולא מצליחה להירדם בלילות, לאחותה התחיל לנשור השיער מרוב הלחץ, וגם אצל הבנים זה ככה - אחד עם טיקים בעיניים, אחד מרטיב בלילה... למרות שאני רוצה ללכת לפסיכולוג, אני לא מוצאת את הזמן והאנרגיות לעשות את זה כשיש לי דברים דחופים יותר לעשות כמו לראוג לאוכל ובגדים עבור הילדים שלי, במיוחד עכשיו כשגם אני וגם בעלי בלי עבודה" **טליה (שם בדוי), שדרות**

טראומטית (קמחי ואשל, 2010). ממצא זה יכול להעיד, על מורכבות הקשר שבין השלכות המלחמה על בריאות הנפש לבין המצב הכלכלי. לא זו בלבד שדרדור במצב נפשי עשוי להרע את המצב הכלכלי, בשל הצורך להפנות משאבים כספיים לטיפול בבעיה או בשל פגיעה בכשירות התעסוקתית בעקבותיה, אלא שקיימת גם השפעה בכיוון ההפוך - מצב כלכלי יכול להשפיע על חומרת הנזק הנפשי כתוצאה מחשיפה לטראומה, באמצעות התיווך של גורמי החוסן האישי והציבורי.

נוסף על ההשפעה בטווח הקצר, מדדי חינוך והשכלה רגישים גם להשפעות ארוכות טווח של חשיפה לטראומה, אף אם זו מתקיימת במהלך ההיריון. במחקר שבחן את השפעות החשיפה למאורעות מלחיצים במלחמת לבנון השנייה בקרב נשים בהיריון על משקל תינוק בלידה, נמצא שנשים שנחשפו למאורעות המלחמה בטרמיסטר הראשון והשני להיריון היו בסבירות גבוהה יותר ללדת תינוק במשקל לידה נמוך יותר, בהשוואה למשקל הלידה בהריון אחר של אותה אמה בו לא התרחשה חשיפה למלחמה (Torche et al., 2015). מעבר לתפקידו של משקל הלידה כמדד למצבו הבריאותי של התינוק, יש ביכולתו לתרום ליניבי משתנים סוציו-דמוגרפיים גם שנים רבות לאחר הלידה, לרבות מדדי חינוך והשכלה.

במחקר שבחן את ההשלכות הפסיכולוגיות של מלחמת לבנון השנייה על תושבי הצפון, נמצא בין היתר, כי המצב הכלכלי של האדם יכול להסביר שינויים במידת ההשפעה הפסיכולוגית, בעקבות חשיפה לאירועי מלחמה ויכולת ההתאוששות ממנה. באופן ספציפי יותר, ככל שהמצב הכלכלי של התושבים היה טוב יותר, כך הם דיווחו על רמות גבוהות יותר של גורמי חוסן אישי וציבורי, שבתורם נמצאו מתואמים עם מידה פחותה יותר של תסמיני דחק נפשיים ויכולת גבוהה יותר של התאוששות פוסט

חינוך

ילדים ובני נוער פגיעים במיוחד להשלכות השליליות של חשיפה לאירועי לחימה וטרור, היות שטרם הגיעו לסף הבשלות הפסיכולוגית המאפשרת תפיסה ועיבוד תקינים של חוויה טראומטית (Slone & Mann, 2016). השלכות אלה כוללות פגיעות רגשיות, התנהגותיות וקוגניטיביות אשר באות לידי ביטוי באופן מובהק בהקשר החינוכי ועולות לחבל בתפקוד בבית-הספר, בהישגים הלימודיים וברכישת השכלה. כך למשל, רוב (61%) בני הנוער שהיו עדים למתקפת טרור על מחנה הקיץ בו שהו בשנת 2011 בנורבגיה, דיווחו על ירידה בהישגיהם הלימודיים במהלך השנה העוקבת להתרחשות הפיגוע (Stene et al., 2019).

מלבד פוטנציאל הנזק בחשיפה לאירועים טראומטיים, המלחמה הובילה לשיבושים בפעילות השוטפת של מערכת החינוך באזורים רבים במדינה, אשר לבדם יכולים לפגוע במדדי חינוך והשכלה. במהלך מלחמת יום הכיפורים נשלחו חלק מתלמידי התיכון לבצע עבודות הגנה אזרחית ונעדרו מהלימודים במשך כחודש וחצי, ומורים נעדרו מעבודתם במשך כחצי שנה בשל שירות מילואים. כדי להתמודד עם השיבושים, התבטלו בחינות והופחת חומר הלימוד הנדרש לבחינת הבגרות. מחקר שבחן את השפעתו ארוכת הטווח של שיבוש הלימודים על השכלתם של בני 50-60, אשר היו תלמידי תיכון בזמן מלחמת יום הכיפורים, הראה כי אותם תלמידי הפסידו בממוצע 0.3 שנת השכלה והציגו ירידה של כ-4 נקודות האחוז בשיעור הזכאות לבגרות (בנק ישראל, 2021).

לדוגמה, במסגרת מחקר על תאומים זהים, תוך ניכוי השפעתם של משתני רקע משפחתי וגנטיקה, נמצא כי עלייה של 0.5 קילוגרם במשקל הלידה מנבאת תוספת של כמעט שליש שנת לימודים במהלך החיים (Behrman et al., 2004). עוד נמצא כי הסיכוי של בני הגיל הרך שחוו מוות במשפחה הגרעינית להשיג תעודת בגרות, נמוך ב-26% מהסיכוי של מי שלא חווה מוות במשפחה בגילים אלו' (מרכז טאוב, 2023). לבסוף, ילדים הנוולדים וגדלים במציאות מלחמתית, נאלצים להתמודד לא רק עם הפגיעה בהשכלתם, אלא גם עם השלכותיה העקיפות על מדדים חברתיים-כלכליים המתואמים עם מדדי חינוך והשכלה, לרבות ירידה בהון האנושי, פגיעה בהשתלבות התעסוקתית ובהכנסה העתידית.

"האוכלוסייה הבדואית בנגב נמצאת בפגור בכל הנוגע להפעלת מערך לימודים מרוחק, גם בהשוואה תוך-מגזרית לאוכלוסייה הערבית מהצפון. בשבועיים הראשונים של המלחמה לא התקיימו בכלל לימודים בעיר ההפ, גם כי אין תשתית אינטרנט טובה בעיר, גם כי להרבה תלמידים אין מחשב או שהם לא יודעים להפעיל אותו, ובכלל אין תרבות של 'זום' ודברים כאלה... וזה המצב רק בהפ, שנחשבת ליישוב הבדואי הכי מפותח, כך שאני משאיר לך לדמיון כמה חמור המצב ביתר הכפרים הבדואים הלא-מוכרים, שם אין מה לדבר בכלל על תשתיות" איברהים, רהט

יותר בגישתם לתשתית הולמת עבור למידה מרוחק (מחשב מחובר לאינטרנט וסביבת לימודים שקטה ונוחה), מעורבים פחות במהלך השיעורים ומקבלים פחות סיוע, בהשוואה לתלמידים מממשקי בית מבוססים (בנק ישראל, 2021). כתוצאה מכך, צפויה פגיעה ברמת ההשכלה הנרכשת של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך.

בשונה ממלחמות העבר, ובמטרה לצמצם את ההשפעה של שיבוש הלימודים, במלחמה הנוכחית מתקיימת שגרת לימודים בחירום באמצעות למידה מרוחק המתאפשרת בעיקר הודות לתמורות טכנולוגיות ולניסיון הרב שנרכש במהלך יישומה בתקופת הקורונה. למידה מרוחק עשויה להשפיע באופן שונה על תלמידים מרקע חברתי-כלכלי שונה. תלמידים מממשקי בית בעלי הכנסה נמוכה מוגבלים

פיפיות - אומנם יש בכוחה למתן את ההשפעה השלילית של שיבוש הלימודים בטווח הקצר, אך בראייה ארוכת טווח היא קוראת תיגר על יכולת המוביליות החברתית של תלמידים ממשפחות עניות, ובמידה רבה מנציחה את אי-השוויון בהזדמנויות והפערים החברתיים-כלכליים.

הצורך במימון דיור חלופי ומוצרי מחיה בסיסיים, לצד קטיעת שגרת העבודה וירידה אפשרית בהכנסות.

תוכנית הסיוע הכלכלית של המדינה לתושבים המפונים, נותנת מענה חלקי וקצוב בזמן ליישובים הנכללים במסגרת תוכנית הפינוי הממוסדת של המדינה, בהתאם למרחקם מקו העימות. במקביל, משפחות מיישובים שלא פונו, בפרט אלה המרוחקים אך במעט מקריטריון המרחק שנקבע לפינוי, נמצאות דה פקטו תחת איום מתמשך של ירי, ולכן החליטו להתפנות ביוזמתן, תוך שהן נאלצות לממן את ההוצאות הנלוות באופן עצמאי.

לפי אחד האומדנים שחושבו על בסיס נתונים מארצות הברית בשנת הקורונה (2020/21), תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך הפסידו השכלה השווה ל-1.2 שנות לימוד לנוכח שיבוש הלימודים בתקופת הסגר, בעוד שתלמידים מרקע כלכלי מבוסס לא הושפע מכך כלל (Agostinelli et al., 2022). ניתן לסכם ולומר כי למידה מרחוק היא חרב

דיוור

האיום על העורף והצורך בפינוי יישובים בשעת מלחמה עלולים לערער את אחד הסמלים הקמאיים של הגנה וביטחון - הבית. עוד מראשית המלחמה נאלצו רבבות תושבים המתגוררים באזורי הלחימה להתפנות מבתיהם למרכזים ומלונות ברחבי הארץ, כשלבדים מהם לא נותר כלל בית לחזור אליו. פינוי הבית כרוך לא רק בהתמודדויות רגשיות ונפשיות, אלא גם בהתמודדויות כלכליות, ביניהן

”יומיים אחרי הטבח נתפסו שני מחבלים חיים בשכונה שלי וזה היה הרגע שבו החלטנו שאנחנו לא יכולים יותר להישאר בשדרות. עם סט אחד של בגדים לכל ילד ומטען אחד לפלאפון, ניצלנו הפוגות בין צבע אדום אחד לצבע אדום אחר כדי להידחס לתוך רכב שהשאיילו לנו חברים, ולעזוב את המקום שהיה לנו בית עד אותה השבת. את כל זה עשינו בכוחות עצמנו כמה ימים לפני שבעירייה ובממשלה נזכרו להודיע על פינוי מאורגן של תושבי שדרות, ומבלי שהובטח לנו כל פיצוי או סיוע עתידי נכון לאותו רגע. בדיעבד היה לנו הרבה מזל כי בלי החברים שהסכימו להשאיל לנו את הרכב שלהם, ואם לא היינו מוצאים משפחה שתסכים לארח אותנו בחינם, סביר להניח שלא היינו מסוגלים לעמוד בעלויות הפינוי ונשארים בשדרות לסכן את חיינו”

פליה (שם בדוי), משרדות

בתיהם ועברו דרומה לבתי מלון - בעיקר אלו בעלי היכולת הכלכלית למימון שהייה בהם. לעומתם, אלפי תושבים מעוטי יכולת כלכלית, נשארו בעל כורכם וזעמו על החלטת הממשלה שלא לפנותם (בלאיש, 2020).

קשישים, משפחות עניות ואוכלוסיות מוחלשות שאינם מסוגלים להתפנות בכוחות עצמם בשל מצבם הכלכלי, ממשיכים לגור באזורי לחימה מסוכנים, חלקם בבניינים ישנים ביותר וללא מיגון. במהלך מלחמת לבנון השנייה, בלי תוכנית פינוי ממוסדת, מאות אלפי תושבים עזבו את

"אין לי ממ"ד בדירה כי אני גרה בבניין ישן שקיים כבר 67 שנים. למקלט אני לא יורדת כי אין מעלית בבניין, ולרדת שתי קומות למקלט עם הליכון זה מאמץ גדול מדי בשבילי אז כשיש אזעקה אני נשארת לשכב במיטה"

אליזבט, חולון

הפנויה, ולבסוף לשיבוש הנגישות הסדירה למזון בריא ומזין באופן שיכול לאיים על מצב הביטחון התזונתי של משקי הבית (Bruck et al., 2018). חשיבותו הקיומית של ביטחון תזונתי בכל זמן נתון איננה ניתנת לערעור, לא כל שכן בזמן מלחמה, בה העורף האזרחי "צועד על קיבתו" לא פחות מאשר הצבא.

אי-ביטחון תזונתי

מלחמה וקונפליקטים אלימים מעלים את הסבירות לפגיעה באחד או יותר ממרכיבי שרשרת אספקת המזון, לפגיעה בייבוא, לעליית מחירי המזון וצמצום בהכנסה

"בחיישוב החדשי ההוצאות על מזון גדלו כי כל הילדים בבית מאז שהתחילה המלחמה. זה מכניס אותי למצב שאני צריכה להיות עם יד על הדופק כל פעם שאני עושה קניות, זה ממש מטורף, ההוצאות על מזון גדלו בכ-60%, זה לא איזה שקל או שניים. כשהילדים במסגרות ההוצאות על אוכל מסתכמות בכריך כפול ארבעה ילדים, אך עכשיו אלו ארוחות מלאות כל יום כל היום. צריך לקנות את כל מוצרי הבסיס לבישולים: שמן, מלח, סוכר... ואז אתה מוצא את עצמך בעליית מחירים... אפילו בשר שעלה פעם 30-40 ש"ח לקילו, היום לא ניתן למצוא בפחות מ-50 ש"ח לקילו, גם לא כשיש מבצעים, אז זה מגדיל אוטומטית את סל הקנייה. גם הצריכה גדלה וגם המחירים עלו." **אסתר, נהריה**

נוכח המלחמה, הוגבלה הנגישות למוצרי צריכה ומזון בעיקר בשבועות הראשונים בתוך מצב החירום, הוחרף מצבם של הסובלים מחוסר ביטחון תזונתי ועלה צורך משמעותי לסיוע בקרב משפחות נוספות, לרבות משפחות שפוננו מבתיהן (במלונות המפונים ניכר צורך נוסף במוצרי היגיינה, מזון לתינוקות וציוד לביה"ס). המענה בשטח, בהיקף המוערך במאות מיליוני ש"ח, כולו מכספי פילנתרופיה והציבור הרחב, ניתן באמצעות עשרות אלפי מתנדבים, ארגוני החברה האזרחית ועמותות מזון. בשעה שהמשאבים אינם מספיקים גם בשגרה, התגבר הצורך באופן משמעותי במצב החירום - ולמרות זאת, אין כל מימון ממשלתי לאי-ביטחון תזונתי בעקבות המלחמה.

השלכות המלחמה על שוק המזון מאיימות ביתר שאת על אוכלוסיות מוחלשות המתמודדות ממילא עם אי-ביטחון תזונתי, כמו למשל האוכלוסייה הערבית-בדואית מכפרי הפזורה בנגב. אוכלוסייה זו מתמודדת גם בזמן שגרה עם אי-ביטחון תזונתי ניכר שנובע בעיקר מהתלות שלה במקורות מזון חיצוניים, ומשיבושים באספקה על רקע מחסור בתשתיות, בעיות נגישות, מחסור אנרגטי ועוד (מרכז אדוה, 2023). אל קשיים אלו מתווסף בזמן המלחמה הסיכון הביטחוני, שמשבש עוד יותר את יכולת היציאה מהבית לשם הצטיידות במזון, ובכך מחמיר את תופעת אי-הביטחון התזונתי באותם הכפרים.

לתקופה המקבילה בשנת 2018, טרום הקורונה?² בנוסף, במהלך חודש אוקטובר נצפתה תוספת של כ-70 אלף דורשי עבודה חדשים, מה שמסתמן כעלייה הגבוהה ביותר בשיעורי הנרשמים החודשי מאז הסגר הראשון במשבר הקורונה.³

הפגיעה בשוק העבודה בעקבות המלחמה, מלווה במחיר כלכלי לא מבוטל למשק הישראלי. כ-37% מהעסקים דיווחו על צמצום חד בריקף התעסוקה (עד 20% ממצבת כוח האדם הרגילה), עד כדי הפסקת הפעילות הכלכלית של העסק לחלוטין.⁴ כבר בתום שלושה שבועות לפרוץ המלחמה, אומדן העלות השבועית למשק הישראלי בגין היעדרות עובדים וירידת היצע העבודה מסתכם בכ-2.3 מיליארד ש⁵.

תעסוקה

על רקע שיבוש שגרת החיים בעקבות המצב המיוחד שהוכרז בעורף, מפרוץ המלחמה חלה עלייה ניכרת במספר העובדים שנאלצו להיעדר ממקום עבודתם. בחודש הראשון למלחמה התקבלו כ-85 אלף בקשות לדמי אבטלה (72% מתוכם הוצאו לחל"ת), בעוד שבימי שגרה ממוצע הבקשות לדמי אבטלה עומד על כ-20 אלף בחודש בלבד.⁶ העלייה במספר העובדים שהוצאו לחל"ת או פוטרו במהלך חודש אוקטובר בו פרצה המלחמה, גבוהה בשיעור של כ-150% בהשוואה

”אני עובד בתור שליח, שמתי לב שכמות ההזמנות למשלוחי מזון ירדה בצורה משמעותית מאז תחילת המלחמה. לדעתי זה בגלל שאנשים עובדים פחות בזמן המלחמה, מרוויחים משכורת קטנה יותר, ולכן נשארים עם פחות כסף פנוי לתשלום על משלוחי מזון, אולי הם מרגישים כי אלו מותרות להזמין אוכל עקב המצב או שהם רוצים להדק את החגורה” **רחמים, ראשון לציון**

נובמבר, כ-760 אלף איש, המהווים כ-18% מכוח העבודה, מושבתים מעבודה עקב מילואים, פינוי מביתם או היותם הורים לילדים ללא מסגרת חינוכית.⁷

מעבר לפגיעה החמורה במשק, היעדרות מעבודה פוגעת בראש ובראשונה בהכנסה הכספית של אוכלוסיות שעשויות להיות מושבתות מעבודה בזמן המלחמה. נכון לתחילת

”לפני שעברנו לגור בנהריה כבר היו לי תוכניות לפרסם את עצמי, לרכוש ניסיון נוסף, ולקדם את עצמי כמטפלת בתחום הרפואה המשלימה. זמן קצר אחרי שעברנו לנהריה התחילה המלחמה וכל התוכניות התבטלו. מאז תחילת המלחמה, כמעט ולא עבר יום אחד מבלי שנשאאתי בבית עם ארבעת ילדי שטרם חזרו ללמוד במסגרות החינוך באופן רשמי. לאור זה ולאור ההתמודדות עם תהליך המעבר וההתאקלמות לבית החדש בנהריה, אני מרגישה שלא נותר לי מספיק זמן פנוי להקדיש להתפתחות מקצועית וקידום אישי” **אסתר, נהריה**

1 הודעה לעיתונות של המוסד לביטוח לאומי, 08/11/2023.

2 “הערכת כמות האנשים שמושבתים מעבודה – שבוע רביעי למלחמת חרבות ברזל”, אגף אסטרוטגיה ותכנון מדיניות, משרד העבודה, 31/10/2023.

3 “דופק שוק העבודה - אוקטובר 2023”, שירות התעסוקה הישראלי, 02/11/2023.

4 הודעה לתקשורת של הלמ"ס, 01/11/23.

5 הודעה לעיתונות של בנק ישראל, 09/11/2023.

המוערך עומד על 20% בלבד ביחס לשיעור התעסוקה בשגרה. כמו כן, ישנן עדויות על השפעות ארוכות טווח של התפנות מהבית בזמן מלחמה על המצב התעסוקתי. למשל, במחקר שנערך בקרב תושבי בוסניה והרצגובינה שעברו את מלחמת בוסניה בשנים 1992-1995, נמצא כי הסבירות למצוא עבודה לאחר המלחמה בקרב אלה שנאלצו להתפנות מבתיהם, הייתה נמוכה ב-15 נקודות האחוז ביחס לזו של תושבים שנותרו בבתיהם במהלך המלחמה, פער שנשמר גם 6 שנים לאחר סיום המלחמה (Kondylis, 2008).

אך בעוד אנשי המילואים אינם מושבתים במובן הקלאסי, שכן הם מועסקים באופן זמני דרך צה"ל, ומערכת החינוך עושה סימנים של חזרה לשגרה שתאפשר להורי התלמידים לחזור לעבודתם, נראה כי דווקא אוכלוסיית המפונים צפויה להמשיך לסבול מההשפעה השלילית של היעדרות ממקום העבודה על מצבם הכלכלי. כ-144 אלף מהתושבים שפוננו או התפנו מבתיהם נעדרים מעבודתם, כאשר הנפגעים ביותר הם התושבים המפונים הגרים במרחק 0-4 קילומטרים מקו הגבול בנגב המערבי ו-0-4 קילומטרים מקו הגבול בצפון, אצלם שיעור התעסוקה

תנאי מחיה

סביר להניח כי רוב אזרחי המדינה יחוו על בשרם את ההשלכות הכלכליות של מצב החירום בעורף.

בבדיקה שערכנו כחודש בלבד מאז פרוץ המלחמה, עולה כי כחמישית (19.7%) מהציבור מעידים שהכנסת משק הבית שלהם נפגעה מתחילת המלחמה במידה רבה או רבה מאוד, ו-45.5% חוששים שיידרדרו למצוקה כלכלית בעקבותיה (סקר תפיסות הציבור - חרבות ברזל; ארגון לתת, נובמבר 2023).

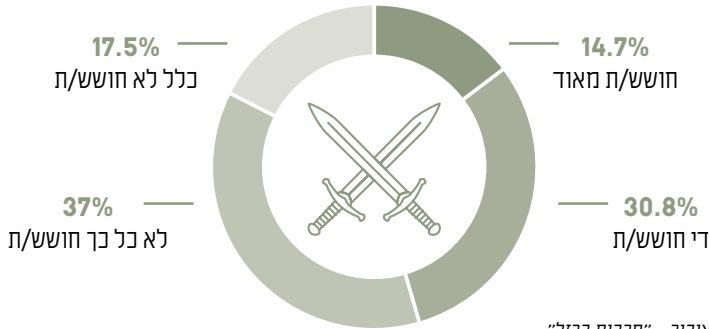
הכנסתם של 19.7% מהציבור נפגעה במידה רבה או רבה מאוד, כבר מתחילת המלחמה; 45.5% חוששים שיידרדרו למצוקה כלכלית בעקבותיה

"לפני כמה ימים נפגשתי עם תושב רמת שהיה תורם לעמותה 100 ש" בכל חודש באמצעות הוראת קבע. המילים הראשונות שהוא אמר לי אחרי ששאלתי לשלומו היו 'אני מתבייש, לא תכנתי שתתחיל מלחמה... הוא המשיך והסביר שהאיסור על כניסת פועלים לשטח המדינה פגע קשה בפרנסתו כנהג הסעות, וגם הבן שלי מתחתן בקרוב ואני צריך לעזור לו קצת עם כסף לחומרי בנייה של הבית שהוא בונה לו ולאשתו'. בין השורות הבנתי שהוא מנסה לרמוז לי בדרכו הענווה שבנסיבות הנוכחיות מצבו הכלכלי איננו מאפשר לו להמשיך עם מנהג התרומה החודשית לעמותה שלי. כמובן שקיבלתי זאת בהבנה, וקבענו להיפגש בהמשך אותו היום. רק בשעות הערב כשהגעתי אליו הביתה ויצא לנו לשבת ולדבר בנחת, נדהמתי לגלות עד כמה חמור מצבו הכלכלי ולאן הוא הידרדר בעקבות המלחמה. חבילת המזון אותה ביקש לקבל ממני עברו ועברו בני משפחתו היא עדות מצערת לכך" **איברהים, רהט**

1 "הערכת כמות האנשים שמושבתים מעבודה - שבוע רביעי למלחמת חרבות ברזל", אגף אסטרטגיה ותכנון מדיניות, משרד העבודה, 31/10/2020.

באיזו מידה את/ה חושש/ת שאת/ה ומשפחתך עלולים להידרדר למצוקה כלכלית בעקבות המלחמה?

* מתוך סקר תפיסות הציבור - "חרבות ברזל"

הייחודים של ניצולי שואה המתגוררים באזורי הלחימה, מציג תמונה של קשיים איתם התמודדו הקשישים, לרבות קושי פיזי בסיפוק צרכים בסיסיים של מזון ותרופות, קושי חברתי שהתבטא ברמות גבוהות של תחושת בידוד וקושי רגשי בדמות חרדה ודיכאון (פרילצקי ועמיתים, 2007).

כבר מתחילת המלחמה בדרום, החלו להגיע לחמ"ל של לתת פניות של קשישים החוששים לצאת מביתם לשם הצטיידות עקב אזהקות תכופות, ובין היתר מסיבה זו התפתח צורך אקוטי לסיוע במזון, ערכות היגיינה, מוצרי ספיגה וכך ציוד חורף. כמו כן, החלו להצטבר עדויות לגבי קשישים שנחבלו בעת שמיהרו להיכנס למרחב מוגן, או אחרים שוויתרו על כך מראש עקב חוסר היכולת לרדת מספר קומות בבניין בו הם מתגוררים.

קשישים

אחת מהאוכלוסיות הפגיעות ביותר בשעת מלחמה היא הקשישים, אשר בנוסף להתמודדות יום-יומית מורכבת עם אתגרי הזקנה, נאלצים להתמודד גם עם האיום הקיומי הנשקף מהמלחמה. האתגר הכלכלי אצל קשישים מתבטא הן בחוסר יכולתם לשפר את מצבם בשל הירידה התפקודית המאפיינת את שלב הזקנה, והן בתלותם הכלכלית במקורות הכנסה חיצוניים וקבועים (פנסיה וקצבת זקנה) שלא תמיד מספיקים כדי להבטיח תנאי מחיה נאותים. מעבר לאתגר זה, סקר שנערך בעת מלחמת לבנון השנייה לשם בחינת הצרכים והמאפיינים

"אני זוכרת פחד גדול שאי-אפשר לתאר כשהייתי נערה צעירה בזמן מלחמת העולם השנייה בבלארוס. אחרי המלחמה היינו צריכים ללכת הרבה קילומטרים ברגל, היה מחסור באוכל גם חמש שנים אחרי שנגמרה המלחמה, ומתי שהיה אוכל הייתי צריכה לעמוד הרבה זמן בתוך תור ארוך של אנשים... למרות שנפלתי כמה פעמים בבית ואני זקוקה להליכון כדי להתנייד, אני עדיין מעדיפה לגור בבית הפרטי שלי ולא בבית אבות, כי אני אישה חזקה ועצמאית. בתור ניצולת שואה ואחרי שעברתי את מלחמת העולם השנייה, המלחמה שמתנהלת עכשיו לא מפחידה אותי בכלל" אליזבט, חולון

ברזל" בקרב 87 מנהלי עמותות הפועלות בכל הארץ. הסקר נערך בין התאריכים 12-19/11/2023, מעל חודש מפרוץ המלחמה.

רוב מנהלי העמותות (96.6%) ציינו כי הם מעניקים סיוע למשפחות חדשות מאז המלחמה, ו-42.5% הרחיבו את פעילותם לערים ו/או יישובים חדשים. כמו-כן 69% מהמנהלים מעידים כי מאז פרוץ המלחמה העמותה מסייעת בתחומים בהם לא סייעה בעבר.

הכאוס שנוצר בעקבות פרוץ המלחמה הוביל לכך שהופנו בקשות סיוע לעמותות משלל גורמים, העיקריים שבהם: פניות פרטניות (69%), רווחה/עובדים סוציאליים (64.4%), עירייה/רשויות מקומיות וחמ"לים אזרחיים (41.4%). על אף שפניות פרטניות נמצאות בשכיחות הגבוהה ביותר, ניתן לשער כי חלק לא מבוטל מפניות אלו נעשה בשל המלצה ו/או הפניה של הגורמים הרשמיים לעמותות.

עמותות המזון בעת "חרבות ברזל"

העמותות השותפות של ארגון לתת פזרות ב-125 יישובים בכל הארץ ובכל המגורים בחברה הישראלית (מידע נוסף פעילותן השוטפת של רשת עמותות המזון ניתן למצוא בפרק האחריות לטיפול בעוני). מהרגע הראשון פעלו העמותות על מנת לסייע לאוכלוסיות שונות בצרכים מגוונים. ארגון לתת, באמצעות העמותות השותפות ובחלוקה ישירה, חילק במהלך החודשים הראשונים מאז פרוץ המלחמה יותר מ-130,000 ערכות חירום מזון והיגיגיה, 15,000 ערכות חזרה ללימודים, 12,000 ערכות חורף וכ-2,500 משטחי מזון ומוצרים, תרומות מתעשיית המזון ותורמים נוספים.

כדי להבין את התמורות שהתרחשו בקרב העמותות, ביצע ארגון לתת סקר מגמות סיוע בעמותות המזון - "חרבות

אנא סמן את כל הגורמים מהם קיבלת בקשות לסיוע מאז תחילת המלחמה:

41.4%

חמ"לים אזרחיים

41.4%

עירייה/רשות מקומית

64.4%

רווחה/עובדים סוציאליים

69%

פניות פרטניות

1.1%

מתנדבים

10.3%

צה"ל

19.5%

פיקוד העורף

26.4%

מלונות/אכסניות של מפונים

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון - "חרבות ברזל"

האזרחית. התמונה אודות מגמת התרומות לעמותות נחלקת לשלוש בצורה די סימטרית, כאשר שליש מדווחים על ירידה בתרומות, שליש מדווחים על כך שלא נעשה שינוי כלשהו בתרומות ושליש נוסף מדווחים על עלייה בתרומות. זוהי מגמה חיובית בהשוואה לסקר שנערך בחודש אוגוסט בו 54.8% דיווחו על ירידה בתרומות ורק 7.7% דיווחו על עלייה בתרומות. למרות המגמה החיובית, מעל מחצית (59.8%) ממנהלי העמותות מציינים כי ישנם משפחות/פונים חדשים להם העמותה לא יכולה להעניק סיוע מאז פרוץ המלחמה. מצב עגום במיוחד לאור העובדה כי רק 9.1% ממנהלי העמותות סבורים כי הממשלה נותנת מענה לצרכים העולים מהשטח בעקבות המלחמה בצורה רבה או רבה מאוד.

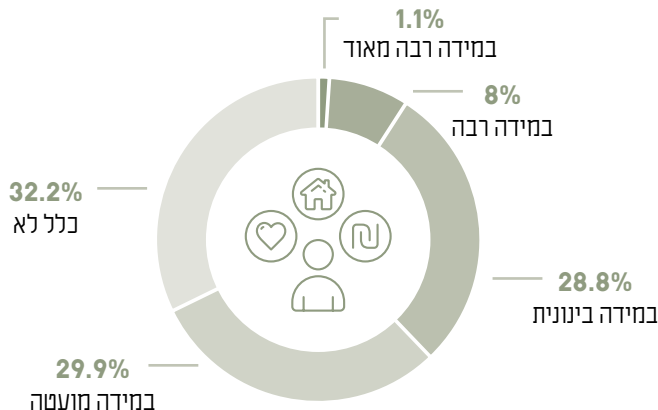
למרות ההפניה של גורמים רשמיים לעמותות על מנת שאלו יסייעו במזון ובשלל תחומים נוספים, 69% ממנהלי העמותות העידו כי לא קיבלו סיוע כלל מהרשות המקומית. 20.7% היו שבעי רצון מהסיוע שקיבלו והיתר היו שבעי רצון במידה בינונית או מועטה בלבד (10.3%). 100% ממנהלי העמותות ציינו כי לא קיבלו סיוע כלשהו מהממשלה מאז פרוץ המלחמה, וזאת על אף שבמוצע העמותות הגדילו את כמות המשפחות הנתמכות ביותר ממחצית (58.1%).

למרות התנערות הממשלה מנושא הביטחון התזונתי במלחמה - הציבור הרחב, המגזר העסקי והפילנתרופיה המשיכו לתת אמון ולתרום באמצעות ארגוני החברה

100% ממנהלי העמותות ציינו כי לא קיבלו סיוע כלשהו מהממשלה מאז פרוץ המלחמה, וזאת על אף שבמוצע העמותות הגדילו את כמות המשפחות הנתמכות ביותר ממחצית (58.1%)

באיזו מידה לדעתך הממשלה נותנת מענה לצרכים העולים מהשטח בעקבות המלחמה?

ציטוטי מנהלים ומנהלות בעמותות המזון

” הגיע הזמן שהממשלה תיקח אחריות ותעזור לעמותות

זקוקים לעזרה מיידית כדי לעמוד בעומס ובלחץ

בנוסף להיותנו עמותה המחלקת מזון, התחלנו לסייע ברכישת ציוד למפוני העומף ולחיילים כגון: ביגוד טרמי, פנסי ראש, פנסים טקטיים, הלבשה תחתונה, שלוקרים, מטענים ניידים, מגבות דרייפיט, מצעים ועוד

סביר להניח שלא יהיה שינוי לגבי קבלת הסיוע מהמדינה, תמיד אין סדר וגם הסיוע לא מספק את הצרכים של הזקוקים לו

נוספו משפחות עולים אשר איבדו את מקום עבודתם או נמצאים בחל"ת

התחושה שהסיוע הניתן לאזרחים כרוך בסחבת ובהמון חסמים ואנו מוצאים את עצמינו מסייעים גם בהתמודדות המפונים עם בירוקרטיה

האבסורד שעל רכש לחיילים אנו מחויבים במיסים ומע"מ

” אין כל סיוע ממשלתי, בושה. העמותות נכנסו מתחת לאלונקה ובלעדיהם העורף פשוט היה גווע ברעב

לא קיבלנו עזרה מגורם ממלכתי

” משפחות המפונים הגיעו אלינו לעיר בעיקר מאזור הדרום! אך לצערי לא הרשות המקומית ולא הממשלה ידעו לתת להם מענה אמיתי. בתחילה הם פונו למתנ"סים ולמשפחות פרטיות. לא הייתה שום התחשבות בצרכים הבסיסיים הנדרשים למשפחות הללו ביום-יום, ולכן נוצר לחץ מאוד גדול על העמותה שלנו לתת מענה בנושא המזון, אבל זה היה בלתי אפשרי לאור כמות המשפחות הגבוהה. הרשות והממשלה היו צריכות לשחרר תקציב מידי לטובת העניין

” רצינו לעשות הרבה מאד למען משפחות מפונות אך לצערנו בשל חוסר במשאבים, לא נותרה לנו ברירה אלא לשמור ולהילחם על הקיים, לכן לא לקחנו על עצמנו פרויקטים נוספים

תנאי מחיה

81.8%

ל-81.8% מנתמכי הסיוע יש חוב לגורם כלשהו, פי 2.6 מהאוכלוסייה הכללית (31.8%)

9,529 ₪

ההוצאה החודשית הממוצעת של משפחה נתמכת סיוע עומדת על 9,529 ₪, והיא גבוהה פי 1.6 מההכנסה החודשית הממוצעת (5,938 ₪)

51.9%

51.9% מנתמכי הסיוע אינם מרוצים מחייהם, בהשוואה ל-27.8% מהאוכלוסייה הכללית

62.1%

מצבם הכלכלי של 62.1% מנתמכי הסיוע הורע בשנה שחלפה

פי 3.6

37.7% מהנתמכים חוו חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק, פי 3.6 מהאוכלוסייה הכללית (10.6%)

במקום ה-1

הנתמכים מעידים כי יוקר המחיה הוא הגורם הראשון במעלה למצוקתם הכלכלית (50.2%), ובמקום השני מחלה ו/או נכות שלהם או של בני משפחתם (40.4%)

כמחצית

כמחצית (50.1%) מהנתמכים פסימיים, כלומר מאמינים שמצבם הכלכלי יתדרדר או לא ישתנה בעוד עשר שנים

ישראל ניצבת במקום הראשון מבין מדינות ה-OECD במדד רמת המחירים¹; זאת לאחר שעקפה לראשונה את שוויץ וזכתה לתואר המפוקפק "המדינה היקרה ביותר בארגון". בין הגורמים לרמת המחירים הגבוהה בישראל ניתן למנות ריכוזיות (תחרות מוגבלת), בייחוד בתהליכי הייצור והייבוא, מכסים גבוהים, חסמים על רישוי ותקינה ובכלל נטל רגולטורי רב (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2022).

מתחילת 2021 אנו עדים לעלייה בשיעור האינפלציה, שהגיע לשיא בינואר 2023, עת עמד על 5.4%. לשם השוואה, לאורך השנים 2012-2020 האינפלציה לא עלתה על 1.82%, ואף היו שנים בהן היא הייתה שלילית. המשמעות המעשית של אינפלציה, המתבטאת בעלייה ברמת המחירים, היא שלאורך זמן ניתן לרכוש פחות באותו סכום כסף. על מנת להיאבק בשיעורי האינפלציה הגואים, העלה בנק ישראל באופן עקבי את הריבית החל מאפריל 2021. אם במהלך השנים 2015-2021 שיעור הריבית לא עלה על 0.25%, בסוף שנת 2022 הוא כבר עמד על 3.25%. במהלך 2023 הריבית המשיכה לעלות, ונכון לחדש נובמבר עמדה על 4.75% - שיעור הריבית הגבוה ביותר שנצפה בישראל מאז 2006 (בנק ישראל, 2023).

אומנם העלאת הריבית הינה אחד מהאמצעים בהם נוקט בנק ישראל על מנת להילחם באינפלציה, אך מנקודת מבטו של האזרח הקטן - מדובר בנטל פיננסי נוסף.

בתחום הדיוו, עליית הריבית פירושה הגדלת ההחזר החודשי על משכנתאות, ובשנתיים האחרונות אכן חלה האצה בצבירת החובות לדיוו של משקי הבית בישראל: במחצית הראשונה של 2022 עלה החוב לדיוו בכ-8%, והמשיך לעלות במידה מתונה יותר גם במחצית השנייה של אותה שנה (בנק ישראל, 2023). העלייה בהחזרי המשכנתאות משפיעה גם על מחירי השכירות, שכן בעלי הדירות נאלצים להעלות את התעריפים כדי לעמוד בהחזרי המשכנתה. זו אחת הסיבות לעלייה של כחמש נקודות האחוז במדד מחירי השכירות בין ינואר 2022 לאפריל 2023 (מרכז טאוב, 2023).

התייקרות מחירי המזון ומוצרי הצריכה והחשמל מקטינה את כוח הקנייה של המשפחות הנזקקות, שהיה מוגבל כבר קודם לכן, ומעצימה את מאבק ההישרדות היום-יומי שלהן. המחירים הגבוהים בישראל מובילים באופן טבעי להגדלת ההוצאות, מה שמאלץ משפחות רבות ליטול הלוואות ו/או לחיות באוברדראפט (גידעון בחשבון הבנק). אם לא די בכך, עליית הריבית מגדילה את סכום ההחזר על החוב לצד הגדלת העמלה על המינוס, שנחשב כהלואה עם הריבית הגבוהה ביותר. מנתוני בנק ישראל (ל-2022), עולה כי אחד מתוך כל שני חשבונות עו"ש עם מסגרת אשראי היה במצב של משיכת יתר (מינוס) בסכום ממוצע של כ-15,000 ש"ח, כאשר 27% מתוכם היו במצב של מינוס במשך שנה רצופה או יותר (משיכת יתר כרונית), בסכום ממוצע של כ-20,000 ש"ח (בנק ישראל, 2023).

מצוקה כלכלית או מחסור בכסף פירושם פערים לא מבוטלים במיצוי יכולות ומימוש הזדמנויות בהשכלה, בניידות הפיזית, במצב הבריאותי והנפשי וכן הלאה. בישראל 2023 משפחות רבות נאלצות לוותר על מוצרים ושירותים חיוניים מחמת עלויותיהם הגבוהות, מה שמכביד על חייהן בהווה – אך לא פחות חמור מכך – מקטין את סיכוייהן להיחלץ מהעוני בעתיד. יוקר המחיה מהווה מחסום לשיפור התנאים של משפחות החיות בעוני ומגביל את הניידות החברתית שלהן, כלומר את יכולתן לטפס במעלה המדרג הסוציו-אקונומי (קרן רש"י, 2019). השילוב המזיק של תנאי פתיחה נמוכים וניידות חברתית מוגבלת, הוא שמוכיל לתופעה המכונה **"עוני בין-דורי"** (אלפסי, 2019).

לא זו בלבד שיוקר המחיה מקשה על היחלצות ממעגל העוני, הוא אף דוחק לתוכו משפחות חדשות. "העניים החדשים הם אנשים שעמדו על רגליהם, או שהיו אמורים לעמוד על רגליהם בעולם הכלכלי, אך משום מה נשמטה הקרקע מתחת לרגליהם." (לייבליך, 2017). על אף ש"העניים החדשים" חווים מצוקה כלכלית ונאבקים לספק את צורכיהם הבסיסיים, הם אינם תמיד מסווגים כעניים לפי אמות מידה רשמיות (למשל, קו העוני של ביטוח לאומי), דבר שעשוי להוביל לכך שלא "יתגלו" – דהיינו תופעה של עוני סמוי (Hidden Poverty).

עצם העובדה שישנם עניים עם נתוני פתיחה שונים ומגוונים, קוראת תיגר על התפיסה הסטריאוטיפית הרואה בעוני תופעת שולית המוגבלת לקבוצות עם מאפיינים דמוגרפיים מסוימים. נסיבות בלתי צפויות (שינוי פתאומי, במצב הבריאותי ו/או התעסוקתי), קשיים הדרגתיים ומצטברים (צבירת חוב) והמחירים הגבוהים, אינם מבחינים בין אנשים מרקע סוציו-אקונומי שונה, וכל אלו, יחד ולחוד, עלולים לדרדר לעוני.

מההכנסה החיצונית שלהם. פער זה אף מתעצם במחירים שוטפים (1.5-1.7 בהתאמה).

בשנה הנוכחית הפער השלילי בין ההכנסות להוצאות (גירעון) עמד על 3,591 ש"ח בממוצע מדי חודש, עלייה בשיעור 19% ביחס לשנה שעברה (3,017 ש"ח). המשמעות של הפער הגבוה בין ההוצאות להכנסות היא חיסול עתודות כספיות (אם ישנן), העמקת החובות ונטילת הלוואות.

הרכב ההוצאות החודשיות בקרב הנתמכים נותר ללא שינוי משמעותי ביחס לשנת 2022, כאשר מרבית ההוצאות מופנות לתשלומי דיור (28.2%), מזון (24.3%) וחובות (16.1%). כשבוחנים את החלק היחסי מתוך ההכנסה ומחשבים את הנטל של ההוצאות בתחומים שונים, ניתן לראות כי ההוצאה על דיור מהווה כמחצית (45.3%) מההכנסה הממוצעת נטו, וההוצאה על מזון מהווה 38.9%. מכאן שרק 15.8% בממוצע מסך ההכנסה החודשית נטו (939 ש"ח), נותרים למימון יתר צורכי הבית, לרבות: תשלומי חשבונות שוטפים, חינוך, תחבורה, בריאות וכו'.

הכנסות והוצאות

ההכנסה החודשית הממוצעת נטו למשק בית של נתמכי הסיוע, הכולל 4.4 נפשות בממוצע, עומדת על 5,938 ש"ח, ואילו ההוצאה הממוצעת עומדת על 9,529 ש"ח (7,992 ש"ח בניכוי תשלום חובות). המשמעות של הפער בין ההכנסות להוצאות הוא גירעון ממוצע של 3,591 ש"ח בחודש, כשני שלישים מסך ההכנסה החודשית הממוצעת של משקי הבית הנתמכים. בתוך כך להערכת הנתמכים, ההכנסה החודשית הדרושה להם למחיה בכבוד היא 11,107 ש"ח נטו בממוצע בחודש – סכום הגבוה בכמעט פי שניים (1.9) מההכנסה שלהם בפועל.

ההכנסה הממוצעת לנפש תקנית¹ של נתמכי הסיוע הינה 2,034 ש"ח, בשעה שקו העוני של המוסד לביטוח לאומי לשנת 2021 עמד על 2,849 ש"ח (במחירים שוטפים), כלומר קו העוני גבוה פי 1.4 מההכנסה הממוצעת ופי 1.5

11,107 ש"ח

ההכנסה הממוצעת שהנתמכים סבורים שנדרשת להם כדי לחיות בצורה מכובדת

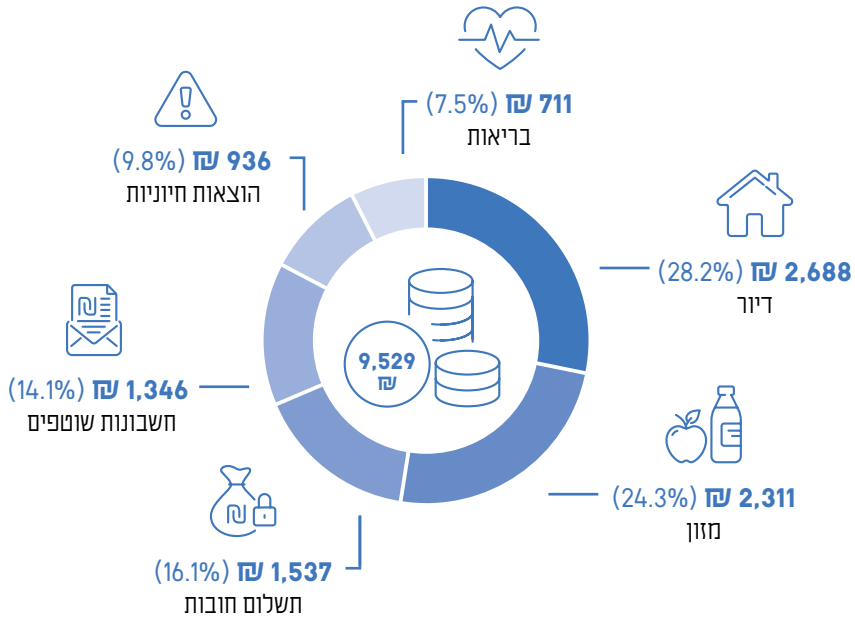
פער בין הכנסות להוצאות בקרב הנתמכים

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ** משק בית מכיל 4.4 נפשות בממוצע

1 נפש תקנית (נפש סטנדרטית) – שקלול מספר הנפשות במשק הבית בשל היתרון לגודל. נפש אחת = 1.25 נפשות תקניות, 2 נפשות = 2 נפשות תקניות, 3 נפשות = 2.65 נפשות תקניות, 4 נפשות = 3.2 נפשות תקניות, 5 נפשות = 3.7 נפשות תקניות וכן הלאה.

הרכב הוצאה החודשית הממוצעת של נתמכי הסיוע

* מחוך מחקר נתמכי הסיוע

האלה. גורמים בולטים אחרים להם חייבים הנתמכים כסף הם: משפחה וחברים (32.2%), עדיייה (26.2%) וחברת חשמל/תאגיד מים (19.1%). ל-41% מהנתמכים בעלי החוב, יש חוב לשלושה גורמים ומעלה.

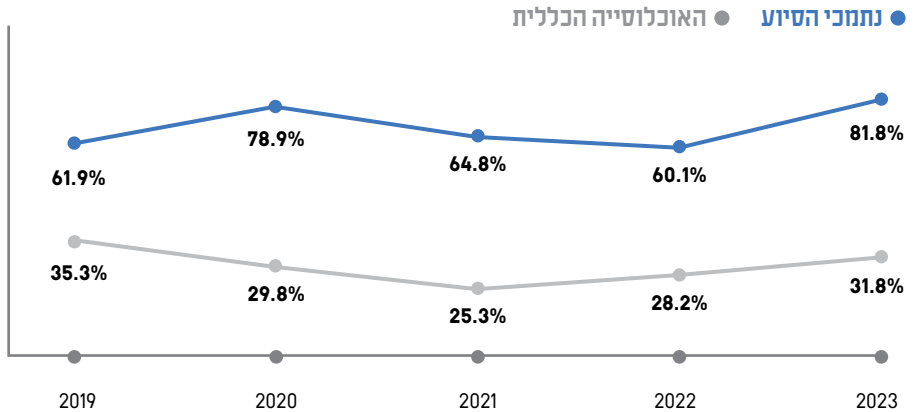
לנתמכי הסיוע חסר החוסן הכלכלי הדרוש כדי להתמודד עם הוצאות לא מתוכננות (למשל, תיקון חשוב, טיפול רפואי לא מכוסה וכו'), בפרט בעקבות משברים אישיים או לאומיים. **שלושה רבעים מהנתמכים (75.3%) העידו כי אין ביכולתם לשלם עבור הוצאה לא מתוכננת כלל או שיוכלו לשלם כמה עשרות שקלים לכל היותר** (תוך שבוע). כחמישית (18%) מהנתמכים העידו כי יוכלו לשלם כמה מאות בודדות עבור הוצאה לא צפויה, ו-6.7% בלבד העידו כי יוכלו לשלם יותר מ-1,000 ₪ עבור הוצאה שכזו.

במציאות הכלכלית העגומה של הנתמכים, יצירת חובות חדשים ו/או העמקת חובות קיימים כמעט בלתי נמנעת. ל-81.8% ממשקי הבית הנתמכים יש חוב כלפי גורם כלשהו, שיא של ארבע השנים האחרונות. העלייה בשיעור החייבים בקרב הנתמכים מבטאת הרעה מובהקת ודרמטית בהשוואה לאשתקד. מדובר גם במפנה שלילי ביחס למגמת הירידה בשיעור החייבים אשר נרשמה בין השנים 2021-2022. צבירת החובות כרוכה גם בסנקציות פיננסיות: 37.7% מהנתמכים חוו חסימה ו/או עיקול של חשבון הבנק, פי 3.6 מהאוכלוסייה הכלכלית (10.6%).

הבנק הוא הגורם העיקרי לו חייבים נתמכי הסיוע כסף, בין אם בצורת יתרת חובה (41.1%) או כהלוואה שלקחו מהבנק (37.9%); בסך הכל, יותר ממחצית (58.5%) מהנתמכים חייבים כסף לבנק לפחות באחד מהערוצים

שיעור בעלי החוב בקרב נתמכי הסיוע והאוכלוסייה הכללית לאורך השנים

% המשיבים שצינו כי יש להם/למשפחתם חוב לגורם כלשהו

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

** ב-2023 שונה נוסח השאלה בקרב הנתמכים: "לאילו מהגורמים הבאים יש לך/למשפחתך חוב?" במקום "האם יש למשפחה שלך חוב כלפי גורם כלשהו?"

37.7% מהנתמכים חוו חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק, פי 3.6 מהאוכלוסייה הכללית (10.6%)

לאילו מהגורמים הבאים יש לך/למשפחתך חוב?

16.2%	חברת אשראי	41.1%	מינוס בבנק
13.7%	הלואה חוץ בנקאית	37.9%	הלואה מהבנק
5.1%	מוסד רפואי	32.2%	משפחה/חברים
2.4%	שוק אפור	26.2%	עירייה
5.2%	אחר	19.1%	חברת חשמל/מים

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

אינדיבידואלית היא רק חלק אחד מהפאזל. מעבר לאופי ולבחירות אישיות, עוני הוא תופעה סוציולוגית הקשורה בטבורה להיבטים מערכתיים וחסמים מבניים כגון היעדר גישה לחינוך ולשירותי בריאות, הזדמנויות תעסוקתיות מוגבלות ואפליה.

הגורם הבריאותי (מחלה/נכות) מדורג במקום השמיני בלבד באוכלוסייה הכללית. מנגד, נתמכי הסיוע וגם מנהלי העמותות רואים במחלה או נכות כגורם לעוני השני בחשיבותו. אשתקד, כאשר לא הוצגה האפשרות של יוקר המחיה, הגורם הבריאותי דורג במקום הראשון בקרב הנתמכים (מנהלי העמותות לא נשאלו). ייתכן אפוא שהציבור הרחב אינו מודע דיו לנטל הכספי הכרוך באובדן הכנסה בעקבות מצב רפואי (בין אם של הפרט עצמו או של קרוב משפחה הזקוק לעזרתו) או לגובהן הנמוך של הקצבאות הניתנות במצבים אלו.

באופן דומה, תפיסת הציבור הרחב את **העוני הבין-דורי** כגורם שולי יחסית (דירוג 9), עשויה לנבוע מהיעדר היכרות עם טבעו המעגלי של העוני. להבדיל, הנתמכים עצמם ומנהלי העמותות נחשפים לדורות של עניים, מבינים את חשיבות תנאי ההתחלה ואת ההשלכות של התבגרות בעוני, ועל כן רואים בגורם זה משמעותי יותר (דירוג 5 ו-4 בהתאמה).

כאשר דנים בקשר הסיבתי בין עוני לגורמים השונים, חשוב להכיר בבעיית "הביצה והתרנגולת": לא ניתן לקבוע באופן חד-משמעי אם העוני הוא הסיבה או התוצאה של בעיות/גורמים אלה, מכיוון שהם עשויים לקיים קשרי גומלין רבים ומורכבים ביניהם. לכן, חיוני להסתכל על העוני ועל הגורמים הקשורים אליו בצורה הוליסטית, ולטפל לא רק בתוצאותיו, אלא גם בגורמים השרשיים שלו, כחלק ממדיניות למיגור העוני.

הגורמים למצוקה הכלכלית ומאפייניה

כשם שעוני הוא תופעה רב-ממדית, גם הגורמים המובילים אליו יכולים להיות מגוונים ומשתנים, וקשה להצביע על תנאים הכרחיים או מספיקים לעוני. עם זאת, הנטייה האנושית לקטגורזיציה עלולה להוביל לתפיסה חד-גונית של העוני ושל הסיבות המובילות למצוקה כלכלית, אשר מהוות בתורן כר פורה לצמיחתם של סטריאוטיפים ודעות קדומות.

כדי ללמוד על התפיסות הרווחות אודות הסיבות למצוקה כלכלית, נתמכי הסיוע נשאלו לגבי הגורמים העיקריים למצוקה שלהם או של משפחתם ואילו מנהלי העמותות והאוכלוסייה הכללית, נשאלו לגבי הגורמים לכך שמשפחות נמצאות במצב של מצוקה כלכלית. לכלל המשיבים ניתנו 10 אפשרויות בחירה לתשובה וכן אפשרות לציין גורם נוסף שאינו ברשימה.

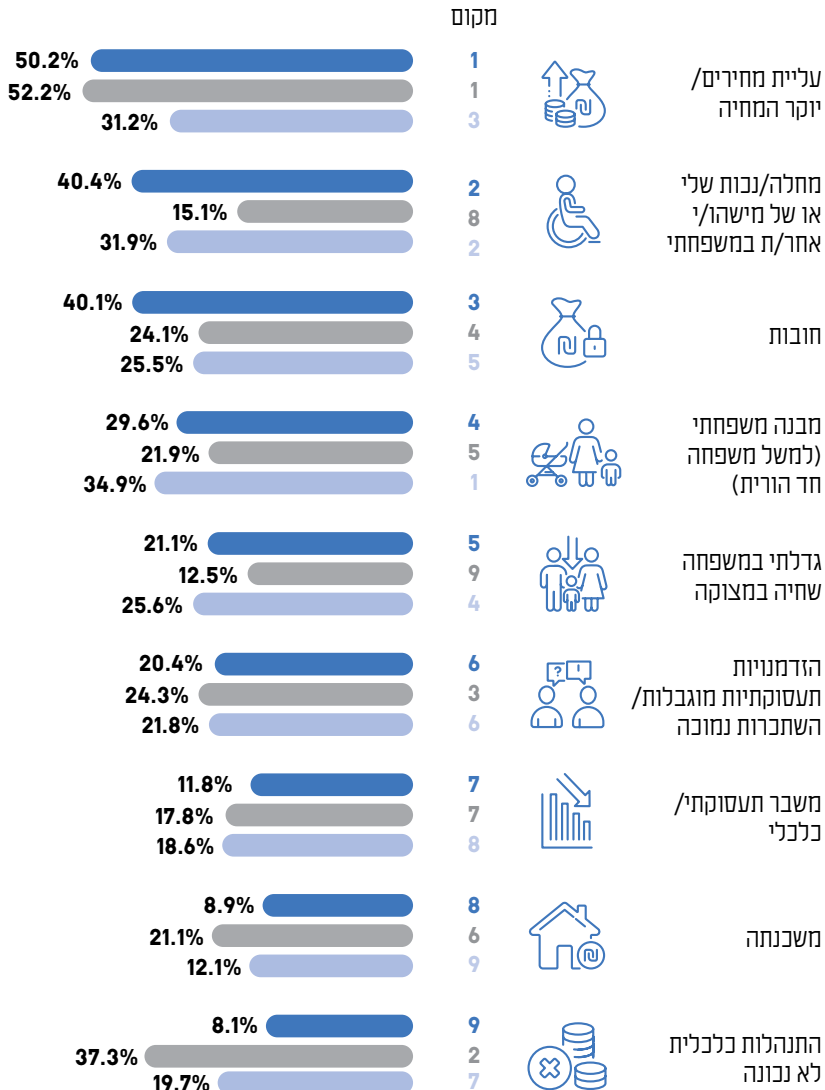
יוקר המחיה (עליית המחירים) מדורג במקום הראשון בקרב נתמכי הסיוע ובקרב האוכלוסייה הכללית, ובמקום השלישי בקרב מנהלי העמותות. הקונצנזוס בנוגע לגורם זה ממחיש את השפעתו ההרסנית על משקי הבית. גם בהקשר **לחובות** קיימת תמימות דעים יחסית, כאשר גורם זה מדורג במקומות 3-5.

התנהלות כלכלית לא נכונה נתפסת כגורם מרכזי למצוקה כלכלית בקרב האוכלוסייה הכללית (מקום שני), ואילו בקרב נתמכי הסיוע ומנהלי העמותות היא מדורגת במקומות האחרונים (מקומות 9 ו-7 בהתאמה). אין ספק כי החלטות כלכליות לא מוצלחות עשויות להוביל לעוני, אולם התנהלות פיננסית

הגורמים להימצאות במצוקה כלכלית

● נתמכי הסיוע ● האוכלוסייה הכללית ● מנהלי העמותות

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע, סקר תפיסות הציבור וסקר מגמות הסיוע בעמותות המזון
 ** לא הוצגו הגורמים: "התמכרות" ו-"אחר" בשל שיעורים נמוכים (מקומות 10 ו-11 בהתאמה אצל כלל סוגי המשיבים)
 *** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר ממשובה אחת; השיעורים המוצגים מתוקננים לפי תשובות נתמכי הסיוע

כשלושה רבעים (73.1%) מהנתמכים מרגישים תלות רבה עד מאוד בסיוע של גופים או אנשים אחרים, בדומה לשנה שעברה (72.4%). זאת ועוד, ל-93.4% יש צורך משמעותי (במידה רבה או רבה מאוד) בסיוע בתחום אחד לפחות, כאשר סיוע בתשלום חשבונות שוטפים (80%) וסיוע ברכישת מוצרי חשמל גדולים (מקרר, מכונת כביסה, תנור ועוד; 71.6%) הם השירותים הנדרשים ביותר.

כהכרח של מציאות החיים במצוקה כלכלית ועוני, מסתייעים נתמכי הסיוע בגופים שונים ובסביבה הקרובה, לרבות המוסד לביטוח לאומי, עמותות וארגונים, אגפים לשירותים חברתיים, הקהילה ובני המשפחה. הפנייה לסיוע וכן קבלת הסיוע בפועל איננה דבר של מה בכך, ולעיתים מתלווים לכך חששות ותחושת של אשמה, מבוכה ואף בושה.

כשלושה רבעים (73.1%) מהנתמכים מרגישים תלות רבה או רבה מאוד בסיוע של גופים או אנשים אחרים

באיזו מידה יש לך צורך בסיוע בכל אחד מהתחומים הבאים?

% המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד"

67.4%

דיוך

68.8%

שיפוצים קלים
בביתי

71.6%

רכישת מוצרי
חשמל גדולים

80%

תשלום חשבונות
שוטפים

58.8%

הלוואות
בתנאים נוחים

62.7%

בריאות

64.6%

סבסוד מסגרת
לילדים

65.5%

מידע הנוגע למינצי
זכויות, ופריסת חובות

50%

ניהול תקציב

50.9%

הכשרות מקצועיות/
השמה לעבודה

51.6%

טיפול נפשי

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

נמוכים יותר באוכלוסייה הכללית. כאן מתבטא הפער המרכזי בין האוכלוסיות – לא רק שסביר יותר שנתמכים יצטרכו לצמצם בכמות של מוצרים/שירותים חיוניים, אלא שוויתור זה מתבצע על רקע משאבים דלים ממילא. יוצא מן הכלל בקטגוריה זו הוא הצמצום במותרות כגון: בילוי, פנאי, מסעדות וכו', שרווחים יותר באוכלוסייה הכללית. יש לציין כי באוכלוסיית הנתמכים, רק כמחצית (54%) מוציאים כסף על דברים שנחשבים מותרות.

פעולות פיננסיות בעקבות עליית המחירים (נטילת הלוואה, כניסה למינוס, העמקת מינוס קיים) נפוצות בשתי האוכלוסיות במידה דומה, שכן מדובר בצעדים מתבקשים בתקופות של עליות מחירים, גם עבור משפחות מבוססות יותר.

נראה כי הסתמכות על **עתודות כספיות** היא דרך התמודדות הרווחת בעיקר בקרב האוכלוסייה הכללית. הסבר אפשרי לכך הוא שלרוב נתמכי הסיוע אין חסכונות בשל מצוקתם הכלכלית ועל כן הם חסרים את העתודה הכספית אותה ניתן לנצל בתקופות של מצוקה/משבר כלכלי.

לבסוף, ניתן לדבר על **צעדים דרסטיים** יותר כגון מעבר או מכירת דירה (5.8% בקרב נתמכי הסיוע, 6.9% באוכלוסייה הכללית) ומכירת רכב (3.9%, 5.1%, בהתאמה), אשר נדירים יחסית בשתי האוכלוסיות ומהווים ככל הנראה מוצא אחרון. אולם, כמו במקרה של מותרות ועתודות כספיות, חשוב להתחשב בהבדל בשיעור הבסיס בין שתי האוכלוסיות: במקרה של רכב, למשל, שיעור משקי הבית שבבעלותם רכב אחד לפחות עומד על 71.9% באוכלוסייה הכללית (נתונים לשנת 2020; למ"ס, 2023), בהשוואה ל-32.2% בלבד בקרב הנתמכים.

השפעות עליית המחירים

המצוקה הכלכלית של נתמכי הסיוע איננה מתבטאת רק במאבק בלתי-פוסק למילוי צורכיהם הבסיסיים, אלא גם בפגיעות יתרה לתנודות כלכליות במשק. 62.1% מהנתמכים דיווחו כי מצבם הכלכלי הורע בשנה שחלפה, בהשוואה ל-43.2% מהאוכלוסייה הכללית. כשליש (32.5%) מהנתמכים העידו כי מצבם הכלכלי לא השתנה ו-5.4% בלבד ציינו כי מצבם השתפר.

יוקר המחיה הוא הסיבה השכיחה ביותר להרעה במצב הכלכלי ולאחר מכן צבירת חובות, הן בקרב נתמכי הסיוע (76.5%-39.5%, בהתאמה) והן באוכלוסייה הכללית (79.9%-33.3%). במקום השלישי בקרב הנתמכים צוין שינוי במצב הבריאותי של מי מבני המשפחה (30.6%) ואילו בקרב האוכלוסייה הכללית עלייה בהחזר המשכנתה בשל עליית הריבית (24.2%).

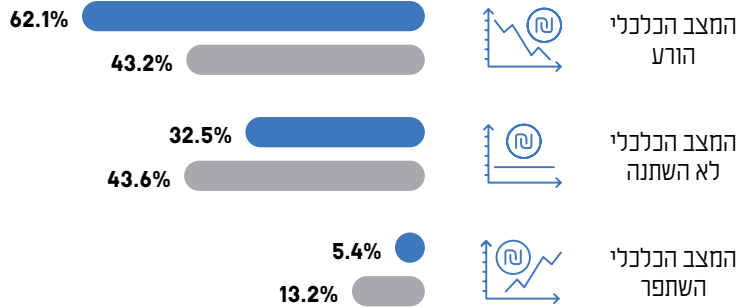
לעליית המחירים ישנן השפעות ניכרות על מרבית הפרטים והמשפחות בישראל – רק 13.2% בקרב האוכלוסייה הכללית ציינו שאין לעליית המחירים כל השפעה עליהם, בהשוואה לפחות מאחוז (0.7%) בקרב נתמכי הסיוע. עליית המחירים גוררת אופני התמודדות מגוונים עם המצב, ואלו תלויים, בין היתר, בנתוני הפתיחה השונים המבדילים בין האוכלוסייה הכללית לאוכלוסיית הנתמכים.

ניתן לראות כי שינויים **בהרגלי צריכה** (קנייה של פחות מוצרי מזון וצריכה והקטנת הוצאות חיוניות) רווחים בעיקר בקרב נתמכי הסיוע, ובשיעורים

כיצד היית מעריך/ה את המצב הכלכלי שלך/של משפחתך כיום, בהשוואה לשנה שעברה?

נתמכי הסיוע 2023 • האוכלוסייה הכללית 2023

*מתוך מחקר נתמכי הסיוע וסקר תפיסות הציבור

68.2% מהנתמכים קנו בשנה החולפת פחות מזון ומוצרי צריכה

מדוע הורע מצבך הכלכלי?

נתמכי הסיוע 2023 • אוכלוסייה כללית 2023

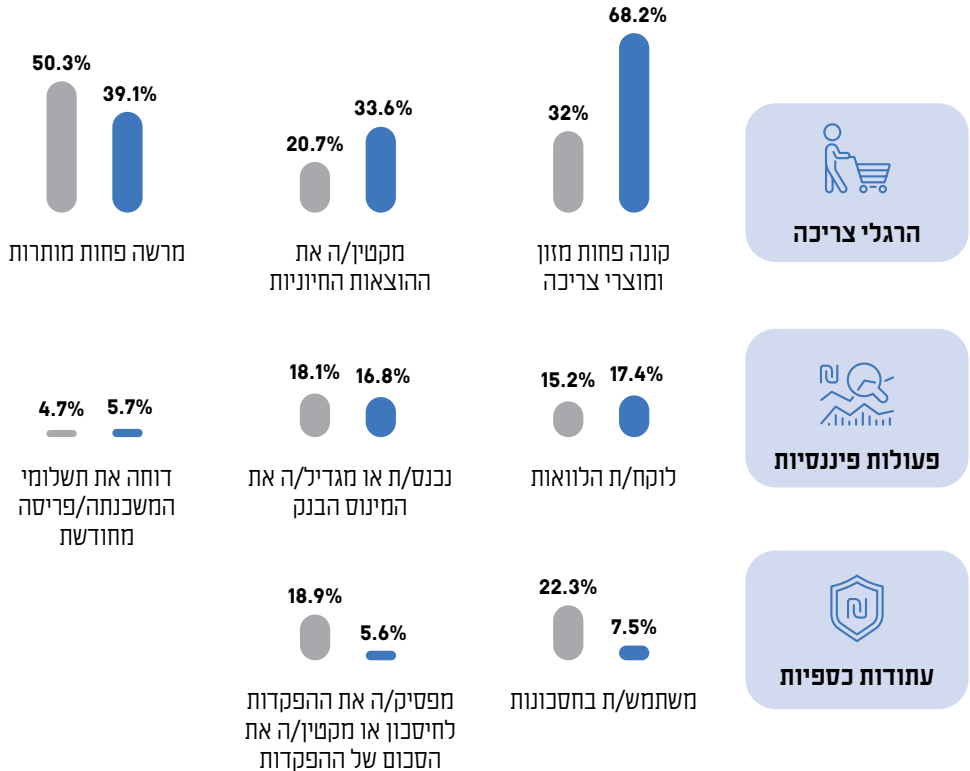
סיבה	נתמכי הסיוע 2023	אוכלוסייה כללית 2023
יוקר המחיה	76.5%	79.9%
צבירת חובות	39.5%	33.3%
שינוי במצב הבריאותי שלי/של בני משפחתי	30.6%	12.8%
שינוי במצב המשפחתי	17.1%	12.8%
עליית החזרי המשכנתה	10.5%	24.2%
פיטרו אותי מהעבודה	7.1%	10.5%
התפטרתי מהעבודה	3.4%	4.1%
אחר	3.7%	6.8%

*מתוך מחקר נתמכי הסיוע וסקר תפיסות הציבור

**הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מחשובה אחת

באיזה אופן משפיעה עליך/על משפחתך עליית המחירים מתחילת השנה?

2023 נתמכי הסיוע • האוכלוסייה הכללית 2023

* מתוך סקר תפיסות הציבור

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

מהחיים, כרבע (23.3%) מנתמכי הסיוע ציינו כי הם התנדבו בשנה האחרונה, בהשוואה ל-31.2% מקרב האוכלוסייה הכללית.

27.1% מהנתמכים בלבד מאמינים כי יצליחו להיחלץ מהמצוקה הכלכלית בעשור הקרוב, ו-22.8% מאמינים כי מצבם ישתפר אך לא כך שיאפשר להיחלץ מהמצוקה. מחצית (50.1%) מהנתמכים פסימיים יותר ומאמינים כי מצבם יתדרדר (28.1%) או לא ישתנה (22%).

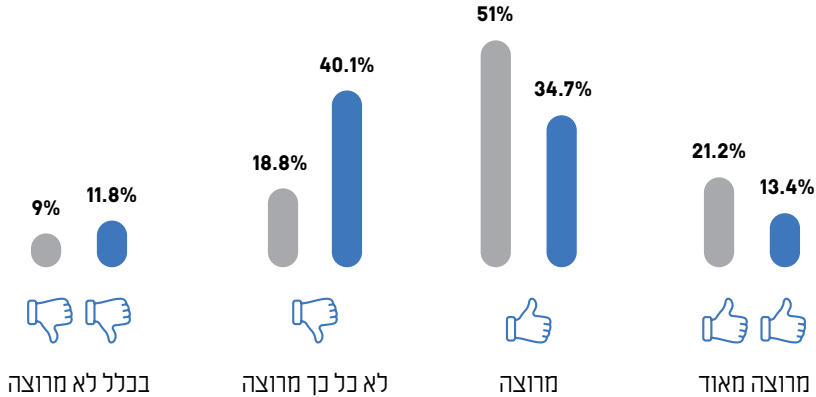
בין ייאוש לתקווה

51.9% מהנתמכים לא מרוצים מחייהם במידה זו או אחרת, בהשוואה ל-27.8% מהאוכלוסייה הכללית.

למרות התנאים הקשים בהם חיים נתמכי הסיוע, הדאגה היום-יומית, המאבק על כל שקל וחוסר שביעות הרצון

באופן כללי, האם את/ה מרוצה מחייך?

2023 נתמכי הסיוע • האוכלוסייה הכללית 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

51.9% מנתמכי הסיוע אינם מרוצים מחייהם, בהשוואה ל-27.8% מהאוכלוסייה הכללית (פי 1.9)

כיצד להערכתך ייראו חייך בעוד 10 שנים, בשנת 2033, מבחינה כלכלית?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

אי-ביטחון תזונתי

709,500 (22%) משפחות חיות בישראל
באי-ביטחון תזונתי, מתוכן 332,175
(10.3%) באי-ביטחון תזונתי חמור

709,500

50.9%

50.9% מנתמכי הסיוע צמצמו או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי, ו-37.5% העידו כי הם או מבוגרים אחרים בביתם הגיעו לכדי חחושת רעב

יותר משליש

יותר משליש (36.1%) מהילדים בישראל נמצאים באי-ביטחון תזונתי

78.7%

78.7% מנתמכי הסיוע העידו כי האוכל שקנו לא הספיק ולא היה להם די כסף, כדי לקנות יותר, בהשוואה ל-16.2% מהאוכלוסייה הכללית

80% מנתמכי הסיוע דיווחו כי הוצאתם החודשית על מזון גדלה בשנה האחרונה

80%

כמחצית

כמחצית (50.8%) מנתמכי הסיוע נאלצו לוותר על תחליפי חלב אם עבור תינוקם או לצמצם בכמות המומלצת בעקבות מצבם הכלכלי, בהשוואה ל-11.5% בלבד מהאוכלוסייה הכללית

38.9%

ההוצאה הממוצעת על מזון בקרב נתמכי הסיוע עומדת על 2,311 ש"ח ומהווה 38.9% מהכנסתם הממוצעת נטו (5,938 ש"ח)

ביטחון תזונתי מוגדר כמצב בו יש נגישות פיזית וכלכלית סדירה בכל זמן נתון, לכמות מספקת של מזון בריא ומזין, המתאים להעדפות ולצרכים התזונתיים ומאפשר קיום של חיים פעילים ובריאים. מנגד, **אי-ביטחון תזונתי** מתאר מצב של היעדר נגישות סדירה למזון מזין, הכולל את כל רכיבי התזונה החיוניים, בכמות, במגוון ובאיכות מספקים המאפשרים חיים פעילים ובריאים לצד מיצוי הפוטנציאל ההתפתחותי (ארגון המזון והחקלאות של האו"ם).

אי-ביטחון תזונתי הוא הסממן החמור ביותר של עוני. לא בכדי, חוקרי המוסד לביטוח לאומי מצביעים כי קיים מתאם גבוה בין עוני (המוגדר לפי רמת ההכנסה) לבין אי-ביטחון תזונתי. למעשה, הסיכוי של מי שמשתייך למשפחה ענייה לחיות באי-ביטחון תזונתי, גבוה פי 1.7 מהסיכוי של המשתייכים למשפחות מעל לקו העוני (המוסד לביטוח לאומי, 2023).

השכבות המוחלשות מוציאות פחות כסף על מזון, אולם הוצאה זו מהווה עבורן נטל כלכלי רב יותר. היא מהווה 30.4% מההכנסה נטו של משק בית בחמישון התחתון, לעומת 15% בחמישון השלישי ו-9.7% בחמישון העליון (למ"ס, 2022). במסגרת מחקר עמדות הציבור בנוגע ליוקר המחיה, נמצא כי הוצאה על מזון היא ההוצאה הכספית המכבידה ביותר על משקי בית (26%), מיד לאחר הוצאות דיור (25%), ובפער ניכר הוצאות על אנרגיה (15.5%), מיסים (13%) ועוד (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2022).

היות שהוצאה על מזון גמישה יותר ביחס להוצאות קשיחות (שכר דירה, תשלומי חשבונות וכו'), משפחות החיות בעוני נאלצות לבצע ויתורים תזונתיים על מנת לממן הוצאות חיוניות נוספות. במשקי בית בעלי הכנסה נמוכה², 16.4% מהנפשות (בני 20 ומעלה) דיווחו כי ויתרו על ארוחה חמה למעלה מפעם בשבוע בשל קשיים כלכליים. לשם השוואה, שיעור זה גבוה ביותר מפי שלושה מהשיעור באוכלוסייה הכללית (5.2%; למ"ס, 2022).

ביטחון תזונתי הוא תנאי בסיסי לבריאות תקינה. ללא תזונה מאוזנת ומספקת, חושף עצמו הפרט לפגיעה בבריאותו הפיזית והנפשית, אשר יכולה לבוא לידי ביטוי בשורה של מחלות שיש להן קורלציה לחיים בעוני, וביניהן סוכרת, מחלות לב, שבץ, יתר לחץ דם, אנמיה, השמנה, דיכאון וחרדה.

ילדים נוער שהינם בעיצומו של תהליך התפתחות פיזי, נפשי וקוגניטיבי, נמצאים בדרגת סיכון גבוהה במיוחד להשלכות של אי-ביטחון תזונתי. הזנה לקויה, החל מתקופות קריטיות במהלך ההיריון, דרך שנות החיים הראשונות ועד לגילי גן ובית ספר, מקושרת עם עיכובים התפתחותיים וירידה בתפקוד הלימודי והחברתי (Gallegos et al., 2021) – שבתורם עשויים להשפיע על פוטנציאל השתלבות עתידי בחברה ובשוק התעסוקה ובכך להקשות על חילוף מעוני.

1 לפי נתונים עדכניים לשנת 2021.

2 משקי בית בהם ההכנסה החודשית נמו הממוצעת לנפש היא עד 2,000 ₪.

כדי לתת מענה לבעיית אי-הביטחון התזונתי בקרב ילדים, הקימה המדינה **מפעל הזנה** עבור תלמידים בגני חובה ובבתי ספר יסודיים הלומדים במסגרת יום לימודים ארוך, וזאת מכוח חוק ארוחה יומית לתלמיד משנת 2005. עם זאת, מפעל ההזנה אינו נותן מענה מלא לצורך, כיוון שבמסגרתו ניתן מזון רק עבור ילדים בגנים ובבתי ספר יסודיים (במסגרת יום לימודים ארוך), הוא אינו פעיל בסופי שבוע, חופשות ועתות חירום ואינו מסייע לשאר בני המשפחה (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2021).

לצד הפעלתה של תוכנית ההזנה במוסדות החינוך ומגבלותיה, החלה המדינה לפעול במישורים נוספים על מנת לתת מענה, ולו חלקי, לבעיית אי-הביטחון התזונתי. לדוגמה, באמצעות **המיזם לביטחון תזונתי** המופעל על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי מאז שנת 2015. המיזם מעניק לכ-26,000 משפחות (פחות מעשירית מהמשפחות הנמצאות באי-ביטחון תזונתי חמור) המשתתפות בו כרטיס נטען לרכישת מזון וירקות ופירות בשווי כולל של כ-500 ש"ח בחודש (ללא קשר לגודל המשפחה). המשכו של מיזם זה מוטל בספק כיוון שאינו מועגן בבסיס התקציב, ובנוסף הוא אינו כולל מתן סיוע לבני 65 ומעלה (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2021).

פעולה ממשלתית נוספת נוגעת **לחלוקת כרטיסי מזון על ידי משרד הפנים** (כפי שנעשה חד פעמית במהלך תקופת מגפת הקורונה), שאמורה להתבצע בשנים 2023-2024, בתקציב כולל בסך מיליארד ש"ח. עמדת ארגון לתת היא שהנושא צריך להיות תחת ניהולו של משרד הרווחה והביטחון החברתי, שכן הטיפול בביטחון תזונתי מצוי בתחום עיסוקו המרכזי של המשרד, לרבות המועצה לביטחון תזונתי שנמצאת תחת אחריותו. ארגון לתת פעל על מנת להרחיב את הקריטריונים לחלוקת הכרטיסים, כך שלא יתבססו רק על הנחה של 70% ומעלה בתשלום ארנונה (על בסיס הכנסה). הקריטריונים הורחבו לאוכלוסיות נוספות, אם כי עדיין לא ניתן לומר באופן חד משמעי, כי אמות המידה שוויוניות. מעבר לחלוקת כרטיסים, הממשלה מעניקה תמיכה לארגונים ועמותות מזון בחברה האזרחית, באמצעות **מבחני תמיכה** שונים לעמותות המחלקות מזון במסגרת קמחא דפסחא וחג נוסף, עמותות המחלקות מזון כל השנה וארגוני גג אשר עוסקים בהצלת מזון ומחלקים מזון לאורך כל השנה באמצעות רשת עמותות שותפות, המסייעת ליותר מ-100,000 משפחות החיות באי-ביטחון תזונתי חמור.

בשנים האחרונות הממשלה החלה להכיר בבעיית אי-הביטחון התזונתי ולהקצות מימון חלקי לטובת העניין. יחד עם זאת, עדיין אין תוכנית סדורה ומקצועית ברמה הלאומית, הכוללת יעדים ותקציב משמעותי, שיכולה לתת מענה לבעיה ממנה סובלות מאות אלפי משפחות הנאלצות לעשות ויתורים יום-יומיים בכמות, במגוון ובאיכות המזון שהן וילדיהן צורכים.

3) אי-ביטחון תזונתי חמור = מחסור חמור

משקי בית בהם דפוסי האכילה של אחד או יותר מבני הבית שובשו, וצומצמה כמות המזון בשל חוסר כסף ומשאבים (קטגוריה זו מכונה ב-USDA ביטחון תזונתי נמוך מאוד).

על פי התשובות של משק הבית על סדרת השאלות אודות התנהגויות וחוויית הקשורות בסיפוק צורכי התזונה, נקבע המיקום של משק הבית על הרצף של הביטחון התזונתי.

על פי ההערכה של ארגון לתת¹, לפי נתונים שנאספו ונתחו על ידי מכון rotem.ar - 709,500² (22%) משפחות חיות באי-ביטחון תזונתי, יותר מחמישית מהמשפחות בישראל. מתוכן, 332,175 (10.3%) חיות באי-ביטחון תזונתי חמור. כמו כן, 1,138,594 ילדים³ (36.1%) חיים באי-ביטחון תזונתי, מתוכם 671,802 (21.3%) באי-ביטחון תזונתי חמור. בסך הכל, כ-2 מיליון נפשות (2,168,016) חיות באי-ביטחון תזונתי בשנת 2023. בהשוואה לבדיקה שנעשתה בארגון לתת באוגוסט 2022, ניתן לראות כי נתוני אי-הביטחון התזונתי נותרים גבוהים וללא שינויים מובהקים.

מציאות זו עלולה להוביל את המשפחות לצמצום משמעותי בקניית מזון ובכך לפגוע בצרכים החיוניים הדרושים לקיום מינימלי. משפחות רבות יאלצו לוותר על איכות, על מגוון ולבסוף גם על כמות המזון הנצרך בביתן, ויזדקקו לסיוע במזון.

אי-ביטחון תזונתי ישראל 2023

מדידת הביטחון התזונתי מבוססת על מדד ה-USDA (משרד החקלאות האמריקאי) המקובל במדינות מפותחות, וגם בישראל נעשה בו שימוש על ידי המוסד לביטוח לאומי. הכלי הוא שאלון מתוקף בן 6 שאלות (המבוסס על שאלון ארוך יותר בן 10/18 שאלות) המחלק את העונים עליו ל-3 קטגוריות, כדלקמן:

1) ביטחון תזונתי = היעדר מחסור

משקי בית המאופיינים בנגישות למזון מגוון ואיכותי בכמות הנדרשת. USDA נוהגים לחלק קטגוריה זו ל-2 רמות: א) ביטחון תזונתי גבוה. ב) ביטחון תזונתי שולי/סביר - משקי בית שלעיתים היו להם בעיות ו/או תחושות חרדה לגבי גישה למזון הולם, אך האיכות, המגוון והכמות של המזון לא הופחתו באופן משמעותי. בדו"ח זה הוכללו שתי קטגוריות אלו תחת "ביטחון תזונתי".

2) אי-ביטחון תזונתי מתון = מחסור

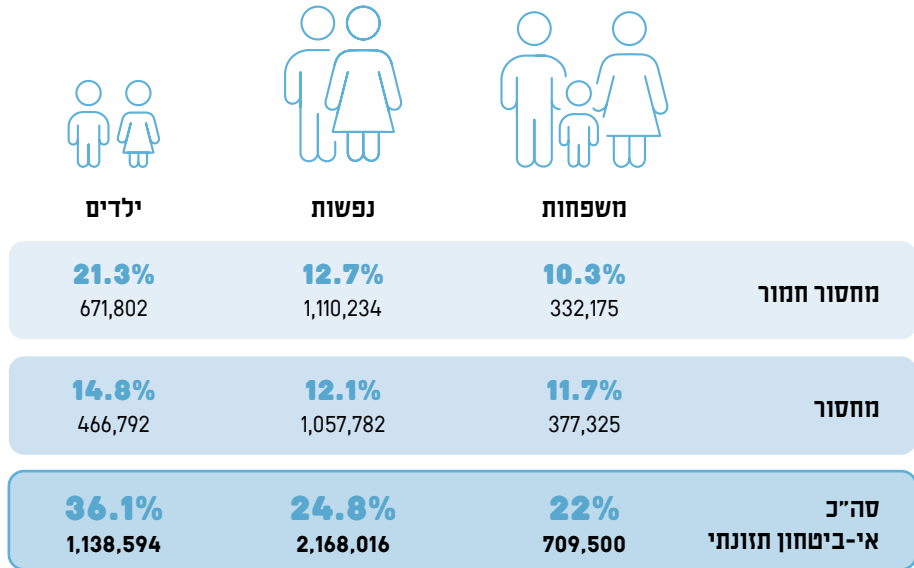
משקי בית אשר נאלצו לעשות התאמות מבחינת האיכות והמגוון הרצוי, אך כמות המזון הנצרך ודפוסי האכילה לא נפגעו באופן מהותי (קטגוריה זו מכונה ב-USDA ביטחון תזונתי נמוך).

709,500 (22%) משפחות בישראל חיות באי-ביטחון תזונתי, מתוכן **332,175** (10.3%) באי-ביטחון תזונתי חמור

1 המבוססת על סקר במדגם מייצג שהועבר בחודש יולי 2023, במסגרת שאלון מדד העוני הרב-ממדי.
2 מספר משפחות, נפשות וילדים חושב על פי גודל האוכלוסייה (המעוגל מנתוני האי-ביטחון תזונתי) אותו פרסם המוסד לביטוח לאומי במסגרת סקר ביטחון תזונתי 2021: מהלך הסקר והמצאים העיקריים, ינואר 2023.
3 יחידת המדידה של הסקר הינה משפחות.

אי-ביטחון תזונתי בישראל 2023

* מתוך מדד העוני הרב-ממדי

** הנחונים נאספו במהלך חודש יולי 2023

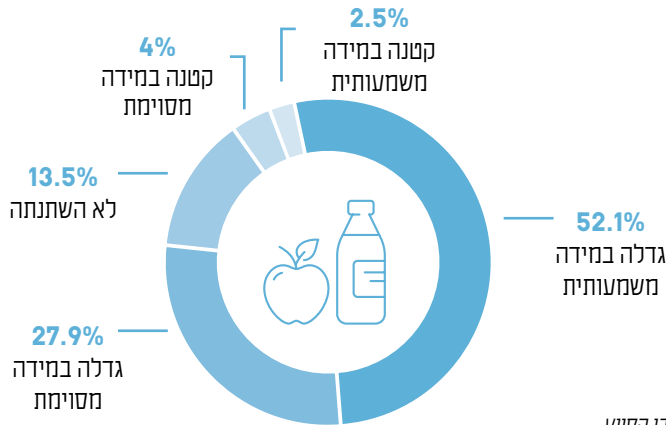
החודשית על מזון גדלה בשנה האחרונה, מהם 52.1% דיווחו על גידול משמעותי בהוצאה.

משפחות נתמכי הסיוע נאלצות להתמודד עם תופעה נרחבת וחמורה של אי-ביטחון תזונתי, שבה סיפוק הצורך הקיומי למזון הופך לאתגר מתמשך. יותר ממחצית (52.2%) מהנתמכים ציינו כי המזון שברשותם אינו מספיק להם על בסיס קבוע (לעיתים קרובות או לפעמים). כשליש (33.4%) ציינו כי אומנם יש להם מספיק מזון מבחינת הכמות, אך לא מהסוג שהיו רוצים, כלומר הם מוותרים על איכות ומגוון המזון. 8% בלבד ציינו כי יש להם מספיק מזון מהסוגים שהם רוצים לאכול.

תמונת מצב - נתמכים

ההוצאה הממוצעת על מזון בקרב נתמכי הסיוע (2,311 ש"ח) מהווה 38.9% מהכנסתם הממוצעת נטו (5,938 ש"ח). בשנתיים האחרונות אנו עדים לעליות משמעותיות במחירי מוצרי המזון, הגורמות להעמקת התופעה ולהחרפת מצוקתם של נתמכי הסיוע. ארבעה מתוך כל חמישה נתמכים (80%) דיווחו כי הוצאתם

מה הכי נכון לגבי ההוצאה החודשית שלך/של משפחתך על מזון בשנה האחרונה?

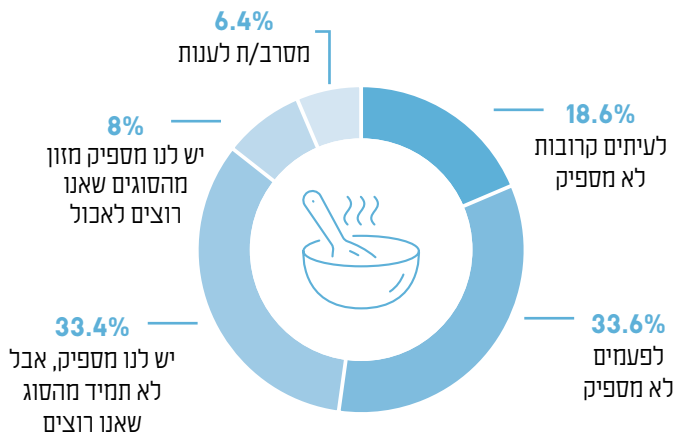

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

לא הספיק ולא היה להם די כסף כדי לקנות יותר (לרוב או לפעמים), ושיעור דומה (79.5%) העידו כי לא היה להם מספיק כסף כדי לקנות ארוחות מאוזנות. זאת בהשוואה ל-16.2% ו-18.6% בהתאמה באוכלוסייה הכללית.

נתמכי הסיוע חיים במציאות יום-יומית של מחסור במזון בסיסי הנחוץ למחיה מינימלית. מחסור זה מוביל לחשש, כי כשהמזון ייגמר לא יעלה בידם לקנות מזון נוסף והם לא יצליחו לספק למשפחתם ארוחות סדירות ומאוזנות. יותר משלושה רבעים (78.7%) מהנתמכים העידו כי האוכל שקנו

איזה משפט מתאר באופן הכי טוב את האוכל שנצרך בבתך בשנה האחרונה?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

מעל לחודשיים בשנה לפחות, מהם 48% כמעט כל חודש ו-43.1% בחלק מחודשי השנה. היתר (8.9%), ויתרו או דילגו על ארוחות במשך חודש אחד או חודשיים לאורך השנה (או סירבו לענות). כמו כן, 37.5% מהנתמכים העידו כי הם או מי ממשפחתם הגיעו לכדי תחושת רעב עקב מחסור כספי במהלך השנה האחרונה, בהשוואה לכעשירית (9.2%) מהאוכלוסייה הכללית.

בדרגתו החמורה, אי-ביטחון תזונתי עלול להוביל את האדם לחרפת רעב ולהתמודדות עם חוויות קיצוניות ומשפילות במטרה להשיג מזון. 7.8% מנתמכי הסיוע העידו כי בעקבות המצב הכלכלי הם או מי מבני משפחתם נאלצו לנקוט באחד הצעדים הקיצוניים הבאים: לגנוב מזון, לחפש אוכל בפחים, לצום יום שלם ולקבץ נדבות. שיעור כמעט כפול (14.8%) סירבו לענות על השאלה.

הוצאה כספית על מזון תלויה בכוח הקנייה של המשפחה, ולכן היא נחשבת גמישה יותר בהשוואה להוצאות אחרות, כמו שכר דירה ותשלומים (חשמל, מים וארנונה). טבעה הגמיש של ההוצאה על מזון, מאפשר לנתמכי הסיוע, במקרה הטוב, להתפשר על קניית מזון בריא ומזין ולהסתפק בתחליפים זולים ופחות איכותיים. במקרה הרע, הם נאלצים לוותר על רכישת מזון ולצמצם את הכמות הנצרכת.

בכמחצית (50.9%) ממשקי הבית של נתמכי הסיוע, בני הבית המבוגרים צמצמו את גודל הארוחות או דילגו עליהן בשל מצוקה כלכלית במהלך השנה האחרונה, בהשוואה ל-15.4% בלבד מהאוכלוסייה הכללית שהעידו על כך. מקרב הנתמכים שצמצמו או דילגו על ארוחות, הרוב (91.1%) ציינו כי הם עשו זאת באופן חדיך, כלומר

50.9% מנתמכי הסיוע צמצמו או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי. בהשוואה ל-15.4% מהאוכלוסייה הכללית

יכולת לרכוש מזון

% המשיבים "לרוב נכון" או "לפעמים נכון"

2023 נתמכי הסיוע ● 2023 האוכלוסייה הכללית

"האוכל שקנינו לא הספיק, ולא היה לנו כסף כדי לקנות יותר"

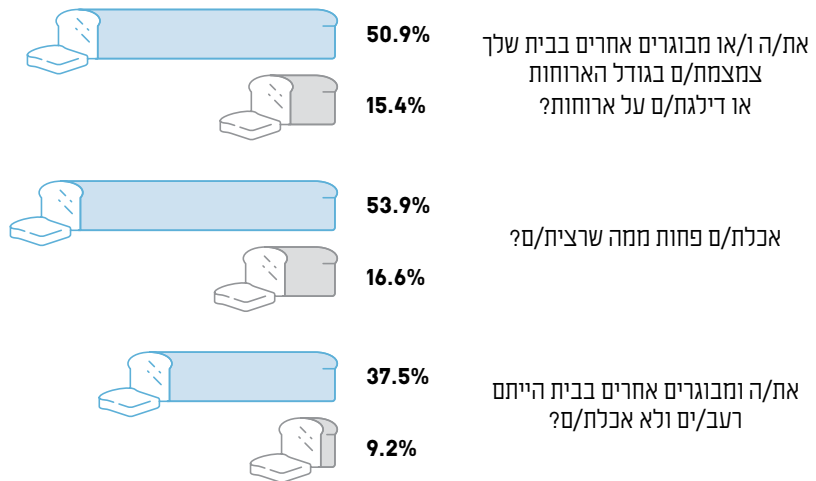
"לא היה לנו מספיק כסף כדי לקנות ארוחות מאוזנות"

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

האם בשנה האחרונה בשל מחסור כספי לרכישת מזון:

% המשיבים "כן"

● נתמכי הסיוע 2023 ● האוכלוסייה הכללית 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

קרוב לשתי חמשיות (38.3%) מילדי הנתמכים, צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות עקב מחסור כלכלי במהלך השנה האחרונה.

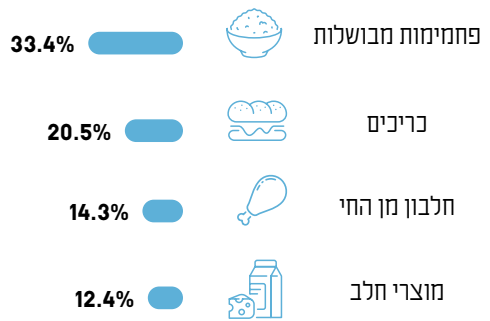
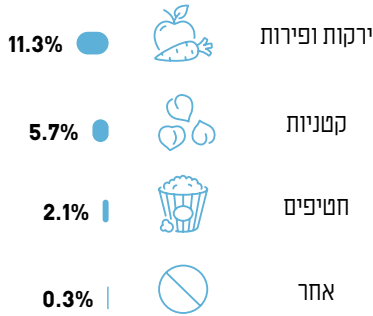
בנוסף לחסך הכמותי בתזונת הילדים, מצוקתם הכלכלית של משפחות נתמכי הסיוע מאלצת אותן להתפשר על איכות ומגוון המזון אותו הן צורכות ולהסתפק ברכישת מזון זול ולא מזין דיו. כך קורה, שילדי הנתמכים אינם צורכים את כלל אבות המזון החיוניים להתפתחותם התקינה. יותר ממחצית (53.9%) מהנתמכים ציינו כי פחמימות מבושלות (כגון: פסטה אורז ופתייתים) וכריכים, הינם המוצרים העיקריים בתזונת ילדיהם, בעוד שירקות ופירות היוו רק 11.3%.

תמונת מצב - ילדי הנתמכים

יותר משליש מילדי הנתמכים (36.1%) סובלים ממצב של אי-ביטחון תזונתי, מתוכם 21.3% מאי-ביטחון תזונתי חמור. ביטחון תזונתי הכרחי עבור ילדים להתפתחות הגופנית, הקוגניטיבית והחברתית וחיוני לתהליך הלמידה והרחבת הדעת.

מציאות החיים הקשה של נתמכי הסיוע מאלצת אותם לצמצם את הוצאותיהם על מזון ומובילה לעיתים למצב בו ילדיהם מוותרים על כמות המזון הנצרכת.

קטגוריה עיקרית בתזונת ילדי הנתמכים

* מתוך מחקר נתמכי הסייע

קרוב לשתי חמישיות (38.3%) מנתמכי הסייע העידו כי ילדיהם צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות, בשל חוסר יכולת לרכוש מספיק מזון

החיים (Schwarzenberg et al., 2018). את הסיכון הזה נוטלים יותר ממחצית (50.8%) מההורים נתמכי הסייע, כאשר הם נאלצים לוותר על תחליפי חלב אם עבור תינוקם או לצמצם בכמות המומלצת (למהול במים או לדלג על ארוחות) בעקבות מצבם הכלכלי, פי 4.4 יותר בהשוואה לשיעור באוכלוסייה הכללית (11.5%).

השלכותיו השליליות של אי-ביטחון תזונתי קריטיות במיוחד ב-1,000 הימים הראשונים של החיים, מתחילת ההיריון ועד גיל שנתיים. לתזונה בפרק זמן זה יש השפעה מכרעת על טיב ההתפתחות הפיזית, הקוגניטיבית והנפשית של ילדים, כך שוויתור על הזנה או הזנה חלקית בשלבים אלו, עלולים להגדיל את הסיכון למחלות בהמשך

האם בעקבות מצבן הכלכלי נאלצת לוותר על תחליפי חלב עבור ילדיך או לתת פחות מהכמות המומלצת?

% המשיבים כן

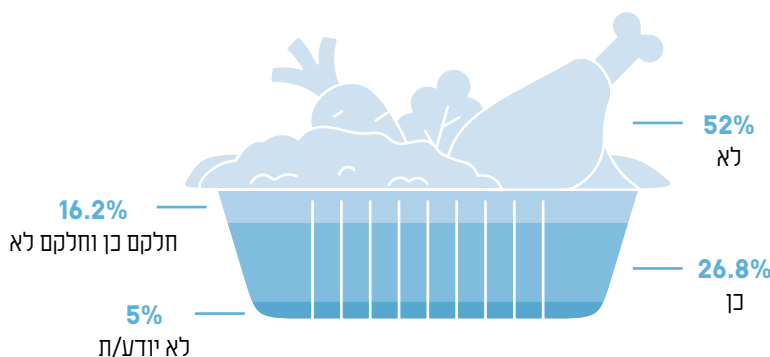
* מתוך מחקר נתמכי הסייע וסקר תפיסות הציבור

תלמיד פעיל ולמצות את הפוטנציאל והכישרון הטמונים בו. במטרה למזער את ההשלכות ההרסניות של אי-ביטחון תזונתי בתקופת הלימודים, נקבעה בחוק תוכנית הזנה, לפיה תלמידי גני ילדים ובתי ספר יסודיים הלומדים יום לימודים ארוך, יהיו זכאים לארוחה יומית שתסופק על ידי הרשות המקומית. אולם, בפועל יותר ממחצית (52%) מהנתמכים להם ילדים הלומדים בגן או בבית ספר יסודי, ציינו כי ילדיהם אינם מקבלים כלל ארוחה חמה במסגרת תוכנית ההזנה.

המחסור הכלכלי והקושי בהענקת תזונה אופטימלית לילדיהם, מובילה את הנתמכים להזדקק לסיוע במזון המיועד לגיל הרך, נוסף על הסיוע הכלכלי במזון שניתן להם. 45.7% מהנתמכים שהינם הורים לפעוטות עד גיל שנתיים, העידו כי הם זקוקים במידה רבה או רבה מאוד לסיוע בתרכובת מזון לתינוקות (תמ"ל).

תזונה מגוונת ועשירה הכרחית עבור התפתחות הילדים ומהווה תנאי בסיסי ללמידה במערכת החינוך. ללא מזון בכמות ובאיכות מספקת, ילד אינו יכול להתרכז, להיות

במידה ויש לך ילדים שלומדים בגן/בבית ספר יסודי, האם הם מקבלים ארוחה חמה במסגרת החינוכית (כחלק מתוכנית ההזנה)?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

סל המזון שמחלקות העמותות מאפשר לכשלושה רבעים (72.5%) מהנתמכים לפנות כסף לקניית מזון נוסף, עלייה מובהקת בהשוואה לאשקד (67.2%). בשכיחות השנייה בגודלה, מפנה הסל תקציב עבור תרופות וטיפולים רפואיים (41.4%). בשלישית, הוא מפנה תקציב לתשלום שכר דיירה, חשבונות והחזר חובות (38.9%), ולבסוף (18.1%) העידו כי הסל מאפשר להם לרכוש בגדים, ריהוט או מוצרים לבית.

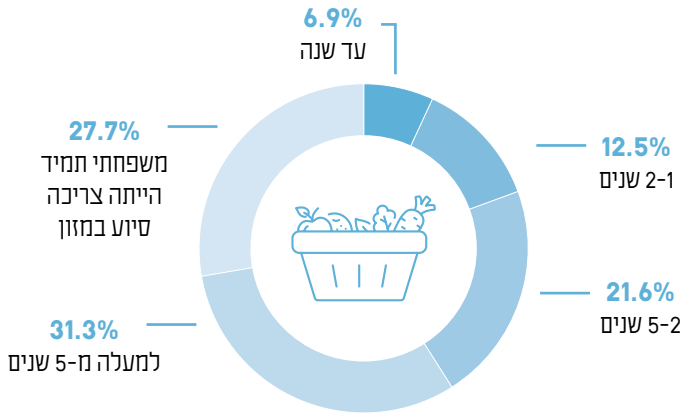
סיוע במזון

כחמישית (19.4%) מהנתמכים החלו להזדקק לסיוע במזון בשנתיים האחרונות בלבד, 21.6% נזקקים לסיוע בין שנתיים לחמש שנים ואילו כשלוש חמישיות (59%) העידו כי הם נמצאים במצב זה 5 שנים או יותר.

מהנתמכים העידו כי קיבלו כרטיסים נטענים לרכישת מזון ממשרד הפנים במהלך הקורונה.

בנוסף לסיוע בסלי מזון, 11.1% מנתמכי הסיוע ציינו כי הם מקבלים גם סיוע מהמיזם לביטחון תזונתי שמפעיל משרד הרווחה והביטחון החברתי. כמו כן, רק כשליש (34.1%)

כמה זמן את/ה זקוק/ה לסיוע במזון?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

באיזו דרך סל המזון שאתה מקבל מהעמותה מסייע לך?

2.1%
אחר

18.1%
רכישת בגדים, ריהוט
או מוצרים לבית

38.9%
תשלום שכר
דירה, חשבונות או
החזר חובות

41.4%
תשלום עבור
תרופות וטיפולים
רפואיים

72.5%
רכישת
מזון נוסף

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

דיון

דיוור

66.2%

66.2% מהנתמכים העידו כי נאלצו לוותר על תיקון ליקויים חמורים במקום מגוריהם לאורך זמן מסיבות כלכליות

כמחצית

כמעט מחצית (45.3%) מהכנסתם הממוצעת של הנתמכים מופנית לדיוור (2,688 ש"ח)

2%

2% בלבד מסך כל הדירות בישראל שייכות לדיוור הציבורי, בהשוואה ל-6.9% במחוצע במדינות ה-OECD

64.2%

64.2% מנתמכי הסיוע ציינו כי הם או ילדיהם התביישו להזמין אורחים לביתם בעקבות תנאי הדיוור והמצוקה הכלכלית

59.2%

59.2% מחשקי הבית בעשירון התחתון מוציאים על דיוור 30% או יותר מסך הכנסתם, לעומת 15.2% בלבד בעשירון העליון

9.6%

ל-9.6% מנתמכי הסיוע אין מקום מגורים קבוע והם מתגוררים אצל בני משפחה או חברים, בבתי מחסה או שהם חסרי קורת גג

20.8%

20.8% מנתמכי הסיוע העידו שיש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שייאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל הקושי לשלם שכר דירה או משכנתה, בהשוואה ל-4.4% בלבד מהאוכלוסייה הכללית

דיוור ראוי הינו זכות בסיסית הנובעת מההכרה כי אדם זקוק לקורת גג יציבה על מנת לנהל אורח חיים תקין. עם זאת, נראה כי בישראל 2023 זכותו של כל אדם לקורת גג ולתנאי מחיה נאותים אינה מובטחת.

עלויות הדיוור בישראל מהוות אתגר עבור חלק ניכר באוכלוסייה, וביתר שאת עבור השכבות המוחלשות, ועלויות להביא למצב של "אי-ביטחון דיוירי" (Housing Insecurity). למצב זה ביטויים שונים, ביניהם: היעדר קורת גג, נטל עלות הדיוור, חוסר יציבות במגורים, פינויים מדירה, מגורים משותפים על מנת לחלוק את עלויות הדיוור, צפיפות ודוחק, חיים בדוור לא סטנדרטי ואיכותי ו/או חיים בשכונות לא בטוחות, שאין בהן גישה לתחבורה, מקומות עבודה קרובים, בתי ספר טובים ושירותים חיוניים נוספים (Urban Institute, 2016).

נטל ההוצאות על דיוור, הנמדד לפי שיעור ההוצאה מתוך ההכנסה הכספית נטו, משפיע בעיקר על משפחות המתמודדות עם מצוקה כלכלית. מפילוח לפי עשירוני הכנסה נטו לנפש סטנדרטית, נמצא שככל שהעשירון נמוך יותר, שיעור משקי הבית המוציאים על דיוור 30% או יותר מסך הכנסתם הכספית גבוה יותר: 59.2% מבין משקי הבית בעשירון התחתון לעומת 15.2% בלבד בעשירון העליון, נכון לשנת 2020 (למ"ס, 2022). בהתחשב בכך שההוצאה הממוצעת על דיוור היא הגבוהה ביותר מבין כלל הוצאות משק הבית (26.9% מתוך כלל ההוצאות נכון לשנת 2021; למ"ס 2023), וכן שמדובר בהוצאה קשיחה שלרוב איננה ניתנת לצמצום או מאפשרת יכולת תמרון כלכלית, אין זה מפתיע שמשפחות רבות כורעות תחת נטל ההוצאות על דיוור.

משימת רכישת דירה בישראל מהווה קושי משמעותי עבור רבים באוכלוסייה בשל מחירי הדיוור הגבוהים, אולם עבור משפחות במצוקה כלכלית ומצב סוציו-אקונומי נמוך זוהי בגדר משימה בלתי אפשרית. מחירי הדיוור מושפעים בין היתר מהיחס שבין ההיצע של יחידות הדיוור לביקוש; ניכר כי המדינה לא עושה די על מנת להגדיל את היצע הדיוור, ואגב כך לווסת את מחירי הדיוור. בשנים 2006-2022 הצטבר מחסור של כ-189,000 יחידות דיוור, כיוון שמספר יחידות הדיוור שנבנו היה קטן מהנדרש לפי צורכי הדיוור. באותו פרק זמן נצפתה עלייה של 208% במדד מחירי הדירות (דו"ח מבקר המדינה, 2023). על אף התמתנות מסוימת בשיעור העלייה במדד מחירי הדירות בשנת 2023, המחירים ממשיכים לזנק ונכון לכתיבת שורות אלו, לעומת התקופה המקבילה אשתקד, קרי אפריל-מאי 2023 לעומת אפריל-מאי 2022, נמצא כי מחירי הדירות עלו ב-7.6% (למ"ס, 2023).

סוגיה נוספת בהקשר לעליית מחירי הדיוור הינה העלאות הריבית על ידי בנק ישראל במהלך השנה האחרונה, אשר הובילו לעלייה גם בנטל החזרי ההלוואות והמשכנתאות של משקי הבית. באמצע חודש אפריל 2021 עמד שיעור הריבית על 0.1% ומאז, חלו עליות רצופות בריבית וכיום (נובמבר) היא עומדת על 4.75% - השיעור הגבוה ביותר מ-2006. להכבדה בנטל המשכנתאות השפעה ניכרת על המצב הכלכלי, הן עבור משפחות החיות במצוקה והן עבור משפחות שהחזרו הגבוה קירב או הציב אותן במצב של מצוקה כלכלית.

בהינתן העלות הגבוהה של רכישת דירה והחזר המשכנתה, אוכלוסיות רבות, ובייחוד אלה המוחלשות, נאלצות לפנות לשוק השכירות. בפילוח לפי עשירוני הכנסה כספית נטו, נראה כי כמחצית (50.3%) ממשקי הבית בעשירון התחתון גרים בדירות שכורות, בהשוואה לכשליש (30.4%) מכלל משקי הבית, וכשישית (15.4%) בעשירון העליון (למ"ס, 2022). בדומה למחירי הדיור בבעלות, גם בשוק השכירות המחירים הולכים ומאמירים ומאלצים את המשפחות החיות במצוקה כלכלית לעבור דירות באופן תכוף, דבר המקשה בין היתר על יצירת יציבות תעסוקתית. יתרה מזו, מצבן הכלכלי אינו מאפשר לרוב מעבר לאזורי מגורים מפותחים או קרובים יותר למרכזי תעסוקה ובכך מגביל את יכולתן לממש הזדמנויות למוביליות חברתית-כלכלית.

בשנת 2022 עמד שכר הדירה הממוצע בישראל על 4,023 ש"ח, בעוד ששכום הסיוע הממוצע החודשי בשכר דירה הניתן על ידי המדינה עמד על 1,043 ש"ח – 24.7% בלבד משכר הדירה הממוצע (מרכז אדוה, 2023). אי לכך, סכומי הסיוע בשכר דירה רחוקים מלהעניק מענה ראוי ומספק לאותם משקי בית המצויים במצוקה כלכלית.

כלי סיוע נוספים שהמדינה מציעה הם מתן הלוואות לזכאים עבור רכישת דירה (משכנתאות מוכוונות) והפעלת תוכניות כמו "מחיר למשתכן", שנועדו לאפשר למי שאין בבעלותו דירה לרכוש דירה במחיר נמוך ממחיר השוק. בפועל, תוכניות אלו לא מסייעות במיוחד לאוכלוסיות מוחלשות, שכן הן נותנות מענה בעיקר לאלו המחזיקים בהון התחלתי. כך למשל, בתוכנית "מחיר למשתכן" ההנחה היא גרסיבית – בערי המרכז ההנחה הגיעה למאות אלפי שקלים, בעיקר לרוכשים במשקי בית מעשירוני הכנסה גבוהים, ואילו בערי פריפריה ההנחה נמוכה יחסית, בעיקר למשקי בית מעשירוני הכנסה נמוכים (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2023). על כן, נראה כי התוכנית הביאה לגידול בפער בחלוקת ההון בישראל.

המדינה מסייעת גם בהפעלת מערך של דיור ציבורי עבור משקי בית שאינם מסוגלים לרכוש או לשכור דירה בשוק הפרטי. לפי נתונים בין-לאומיים לשנת 2020, שיעור הדירות הציבוריות בישראל מהווה כ-2% בלבד מסך כל הדירות במדינה, והוא נמוך בהשוואה לממוצע במדינות ה-OECD (6.9%). באופן מסורתי צמצמו ממשלות ישראל את ההשקעה התקציבית במערך הדיור הציבורי, כחלק ממדיניות "השוק הפרטי", שנותנת עדיפות לסיוע בקנייה ובשכירות של דירות פרטיות. במהלך העשור האחרון נגרעו ממלאי הדיור הציבורי כאלף דירות בממוצע מדי שנה, כך שאם בשנת 2013 עמד מספר הדירות בדיור הציבורי על 56.5 אלף דירות, בשנת 2022 נותרו רק 47.6 אלף דירות (ללא דיור מוגן ציבורי; למ"ס, 2023), כשבמקביל הצורך בהן רק הולך ועולה.

מכל עשרה נתמכים (9.6%) אין מקום מגורים קבוע, והם מתגוררים אצל בני משפחה או חברים, בבתי מחסה או שהם חסרי קורת גג. בנוסף, יותר מרבע מנתמכי הסיוע (26.5%) מעידים כי הם זכאים לדיור ציבורי, אך למרות זכאותם, המחסור ההולך ומחריף בדירות, מוביל לכך שבפועל רק 14.1% מהם זוכים לכך.

מקומות המגורים של נתמכי הסיוע מתאפיינים בחללים מצומצמים ובצפיפות גבוהה. 3.7% מנתמכי הסיוע גרים בדירה שבה הסלון הוא גם חדר השינה, בהשוואה ל-0.6% בלבד מהאוכלוסייה הכללית. בבתיהם של נתמכי סיוע יש בממוצע יותר נפשות (4.4) ופחות חדרים (2.5), בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (3.5 נפשות ו-2.9 חדרים בממוצע). מכאן שממוצע יחס נפשות לחדר בקרב נתמכי הסיוע הוא 1.8, בהשוואה ל-1.2 באוכלוסייה הכלכלית.

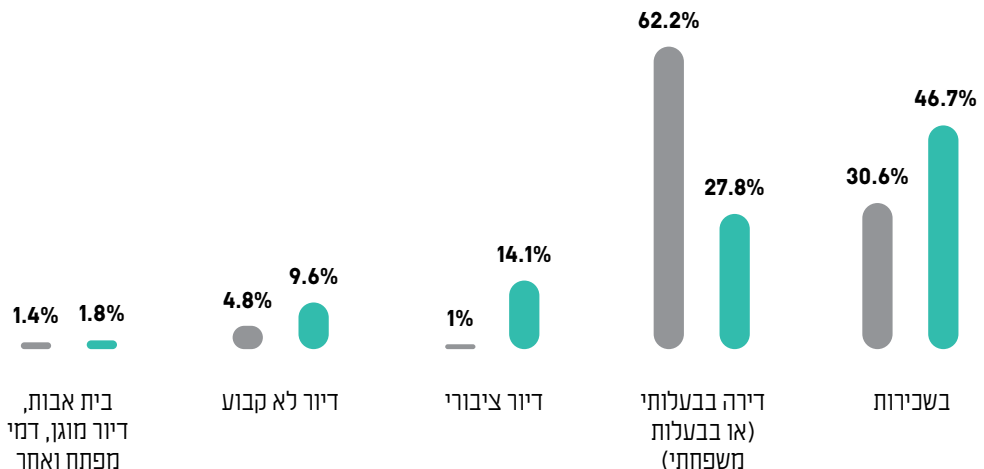
תנאי הדיור

רבים מסמנים רכישת דירה כיעד מרכזי בחייהם ועובדים קשה כדי לחסוך לצורך כך. אולם, יוקר המחיה ומחירי הדיור המאמירים מרחיקים את מימוש חלום רכישת הדירה מהישג יד, במיוחד עבור השכבות המוחלשות. כמחצית (46.7%) מנתמכי הסיוע גרים בשכירות, לעומת 27.8% הגרים בדירה בבעלותם או בבעלות משפחתם. בבחינת ההתפלגות בקרב האוכלוסייה הכללית מתקבלת מגמה הפוכה - 62.2% גרים בדירה בבעלותם לעומת 30.6% הגרים בשכירות.

לא זו בלבד שהאפשרות הכלכלית לרכוש דירה הולכת ומתרחקת מהישג ידם של נתמכי הסיוע, אלא שגם אופציית השכירות אינה בת מימוש עבור חלקם - לכמעט אחד

היכן את/ה מתגורר/ת?

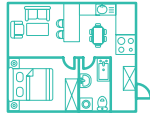
● נתמכי הסיוע 2023 ● האוכלוסייה הכללית 2023

צפיפות הדיור

ממוצע נפשות
למשק בית

ממוצע חדרים

=

יחס מספר
הנפשות לחדר

4.4	2.5	1.8	נתמכי הסיוע 2023
3.5	2.9	1.2	האוכלוסייה הככלית 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

קשים. כשני שלישים מנתמכי הסיוע (64.5%) מעידים כי סביבת מגוריהם מכילה לפחות אחד מהמאפיינים הבאים: תחזוקה לקויה (בניינים ישנים ומוזנחים), תשתיות בעייתיות (מדרכות שבורות, מעט תאורה, ביוב זורם, לכלוך ועוד), אלימות פיזית ומילולית ושימוש או סחר בסמים.

תנאי דיור נאותים אינם נבחנים בין כותלי הבית בלבד, אלא כוללים גם היבטים רחבים יותר של סביבת המגורים. סביבת מגורים מטופחת ומתוחזקת הינה תנאי בלתי מסויג לדיור הולם. מעדויות הנתמכים על סביבת מגוריהם עולה תמונה של הזנחה, תנאים תברואתיים ירודים, היעדר ביטחון אישי ופוטנציאל חשיפה למראות

אילו מאפיינים קיימים בסביבת המגורים שלך במידה רבה?

—

35.5%

אף אחד מהנ"ל

18.9%

שימוש או
סחר בסמים

26.7%

אלימות
פיזית ומילולית

33.7%

תשתיות בעייתיות

41.8%

תחזוקה לקויה

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מחשובה אחת

כמעט שליש מהנתמכים (31.3%) מעידים כי לא קיימת מעלית במקום מגוריהם, על אף שיש להם צורך בקיומה בשל גילם, בעיות נגישות, קומה גבוהה וכדומה.

משתנה נוסף שיש להביא בחשבון בהקשר הסביבתי הוא נגישות פיזית למקום המגורים, בפרט כאשר מדובר בבניין דירות ללא מעלית, בו ההגעה לפתח הבית עשויה להיות מייגעת עד בלתי אפשרית עבור חלק מהדיירים.

ובני נוער, הנמצאים בשלב חיים קריטי להתפתחותם האישית והחברתית.

קרוב לשני שלישים מנתמכי הסיוע (64.2%) מעידים כי הם או ילדיהם התיישו ו/או נמנעו מלהזמין אורחים לביתם, לעיתים או לעיתים קרובות, בעקבות תנאי הדיור והמצוקה הכלכלית, בעוד השיעור באוכלוסייה הכללית עומד על 17.6% בלבד.

תנאי דיור עשויים להשפיע על הדימוי העצמי ועל מצבם הרגשי של בני הבית, באופן שיכול לערער גם את מצבם החברתי. משפחות רבות החיות בעוני מתמודדות לעיתים עם תחושות בושה וחשש בבואן לארח, שמא החברה תשפוט אותם בשל התנאים הירודים בבתיהן. מעבר להתמודדות הרגשית, תחושות אלה עלולות להוביל להימנעות ממפגשים חברתיים, שבתורה תפגע במצבם החברתי של בני המשפחה, ובמיוחד של ילדים

האם בשנה האחרונה קרה שאתם או ילדיכם נמנעתם או התיישתם להזמין משפחה/חברים/אורחים לביתכם בעקבות תנאי הדיור והמצוקה הכלכלית?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

הגרים בשכירות, כך שמתחילת השנה עלה התשלום החודשי שלהם על שכר דירה ב-486 ש"ח בממוצע.

הנטל הכלכלי הכרוך בעליית מחירי הדיור מכביד על המשפחות הנתמכות, אשר נאלצות לבצע ויתורים כואבים בתחום זה בשל מצבן הכלכלי. ויתורים אלו תורמים לשימור ואף להרעת תנאי הדיור הירודים ממילא בבתיהן של משפחות הנתמכים, ובכך מקבעים אותן במצב של "אי-ביטחון דיורי". כשני שלישים (66.2%) מכלל הנתמכים נאלצו לוותר על תיקון ליקויים חמורים בדירתם מסיבות כלכליות. זוהי עלייה בשיעור של 11.6% מאשתקד (59.3%) ופי 2.4 ביחס לשיעור באוכלוסייה הכללית (27.2%).

נטל ההוצאה

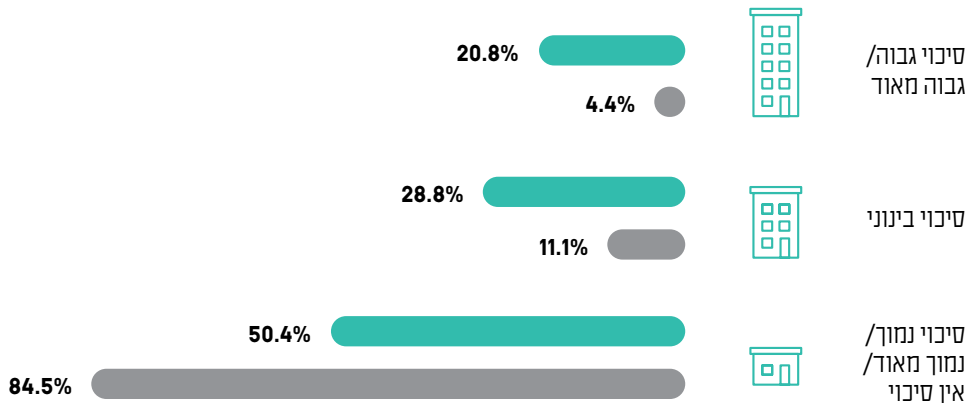
ההוצאה על דיור מהווה נטל כלכלי כבד על נתמכי הסיוע. היא עומדת על 2,688 ש"ח בממוצע בחודש, כמחצית (45.3%) מההכנסה הממוצעת נטו. העלאות הריבית החדות בשנתיים האחרונות, אשר הובילו לעלייה ניכרת בהיקף ההחזר החודשי על משכנתאות, הכבידו אף יותר את נטל עלויות הדיור. מתחילת השנה, עלה התשלום החודשי לכיסוי החזר המשכנתה של נתמכי סיוע הנדרשים לכך ב-669 ש"ח בממוצע. מגמת העלייה במחירי הדיור אינה פוסחת גם על נתמכים

יכולתם לעמוד בהוצאות הדיור. כחמישית מהנתמכים (20.8%) הגרים בדיור קבוע, העידו שיש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שייאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל קושי לשלם את שכר הדירה או המשכנתה, כמעט פי חמישה (4.7) בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (4.4%).

ויתורים בתחום הדיור אינם מוגבלים לתיקון ליקויים, ויכולים להגיע עד כדי ויתור על מקום המגורים עצמו בשל מצוקה כלכלית. אל מגוון האתגרים היום-יומיים איתם נאלצים להתמודד נתמכי הסיוע, עשוי להתווסף גם חשש מפינוי אפשרי ממקום המגורים, בעקבות חוסר

מה הסיכוי שבשנה הקרובה תאלץ/י לפנות את מקום מגוריך בשל אי יכולת לעמוד בתשלומי שכר דירה/משכנתה?

נתמכי הסיוע 2023 • האוכלוסייה הכללית 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדד העוני הרב-ממדי

66.2% מנתמכי הסיוע העידו כי נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירתם בשנה האחרונה מסיבות כלכליות, בהשוואה ל-27.2% מהאוכלוסייה הכללית

חינוך והשכלה

חינוך והשכלה

85.1%

85.1% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו לוותר על חוגים, פעילויות העשרה בבית הספר, טיולים והשתתפות בחנועות או ארגוני נוער עבור ילדיהם, משום שלא יכלו לשלם עבורם

73% מנתמכי הסיוע העידו כי בעקבות המצוקה הכלכלית נאלצו לוותר על רכישת ספרי לימוד וציוד בסיסי לבית הספר עבור ילדיהם, בהשוואה ל-7.7% בלבד מהאוכלוסייה הכללית

73%

כמחצית

כמחצית (47.2%) מנתמכי הסיוע מעידים כי אחד או יותר מילדיהם נאלץ לעבוד בשל המצב הכלכלי של המשפחה

69.4%

ל-69.4% מנתמכי הסיוע אין מחשב זמין עבור ילדיהם לשימוש לצורכי למידה

ההוצאה הפרטית החודשית הממוצעת עבור חינוך לא פורמלי בחמישון העליון (ש"ח 315) גבוהה כמעט פי 9 מההוצאה בחמישון התחתון (ש"ח 36; למ"ס)

פי 9

כשליש

כשליש (32.3%) מהנתמכים ציינו כי אחד או יותר מילדיהם נשר או כי קיים סיכוי שינשור מבית הספר

24.1%

24.1% מנתמכי הסיוע הם בעלי השכלה על-תיכונית, עלייה בשיעור של 48.8% (נ-2021) (16.2% ב-2021; 22.9% ב-2022)

למערכת החינוך הישראלית אתגרים רבים, ביניהם התאמה לעולם הדיגיטלי ולעולם העבודה המשתנה, מחסור אקוטי (כמותי ואיכותי) במורים ומחנכים, ופערים חברתיים שאינם מאפשרים מתן הזדמנות שווה לכל ילד. אתגרים אלו באים לידי ביטוי, בין היתר, בכך שההישגים הלימודיים של תלמידי ישראל נחותים ביחס למדינות המפותחות, כך שאנחנו מדורגים בעשירייה התחתונה בהישגים במבחן פיז"ה (שנערך בשנת 2018), מקום חמישי מהסוף במדעים, מקום שישי מהסוף במתמטיקה ומקום תשיעי מהסוף בקריאה (ראמ"ה, 2019).

קיים קשר חזק ומבוסס בין עוני להשכלה. ישראל מדורגת במקום הרביעי מהסוף בשיעורי העוני בקרב ילדים מבין מדינות ה-OECD, אחרי קוסטה ריקה, טורקיה וספרד¹. ילדים עניים אינם זוכים לקבל את הכלים והמיומנויות המתאימים למיצוי הכישרון והפוטנציאל האישי הגלום בהם, וכך מצטמצם הסיכוי שלהם להצליח בלימודים, לרכוש השכלה גבוהה ומקצוע עתידי שיאפשרו להם לפלס את דרכם ולהיחלץ מהעוני. כך למשל, שיעור הזכאים לתעודת בגרות מתוך מסיימי כיתה י"ב ממשקי בית בחמישון התחתון (לפי הכנסה נמוך לפי סטנדרטית) עמד ב-2021 על 68.8%, בעוד שהשיעור בחמישון העליון עמד על 93% – פער של 24.2 נקודות האחוז (משרד החינוך, 2022). בנוסף, שיעור הנשירה מחטיבה עליונה בקרב תלמידים מעיירות הפיתוח עומד על 3.5%, יותר מפי שלושה בהשוואה לנתון ביישובים מבוססים (אשכולות 8-10 במדר החברתי-כלכלי של למ"ס), אשר עומד על 1.1% בלבד (מרכז אדוה, 2022).

להימצאות עוני בשנות החיים הראשונות השפעה משמעותית ביותר על הסיכוי להגיע להישגים לימודיים בהמשך החיים. שנים אלו קריטיות במיוחד להתפתחות הקוגניטיבית, השפתית, הרגשית, הבריאותית והחברתית. נמצא כי פעוטות (0-3) שהשתייכו לחמישון התחתון השיגו ציונים נמוכים יותר בבחינות המיצ"ב בכיתה ה', זאת בהשוואה לילדים שהשתייכו לחמישון העליון (מרכז פאוב, 2022).

שוק העבודה המודרני דורש כבר היום מיומנויות חדשות המותאמות לעולם הטכנולוגי המשתנה, מגמה שתתעצם עוד בעתיד. נקודת מוצא זו משפיעה דרמטית על תחום החינוך, ונראה כי מערכת החינוך בישראל לא מוכנה למעבר לעידן הדיגיטלי. הפערים הטכנולוגיים יכולים להתבטא בהיעדר ציוד הולם או תשתית אינטרנטית יציבה המאפשרת למידה מתקשבת. ילדים חיים בעוני פעמים רבות אינם מחוברים למחשבים או מאבלטים לצורכי למידה מרחוק, וגם אם קיימים בביתם אמצעים ותשתיות, לרוב הם חלקיים ואינם יכולים לשמש את כל בני הבית.

1 נדלה מאתר ה-OECD ב-06/08/2023 לפי הנתונים העדכניים הזמינים לגבי כל מדינה לפי הכנסה נמוך (2018-2021), הנתונים על ישראל מתייחסים לשנת 2020.

נמצא שבעשירון העליון, שיעור משקי הבית שבבעלותם לפחות מחשב או טאבלט אחד (95.4%) גבוה משמעותית בהשוואה לשיעור בעשירון התחתון (62.2%). באופן דומה, אחוז משקי הבית שעושים שימוש באינטרנט עולה ככל שעולה ההכנסה הממוצעת (ברוטו לנפש) במשק הבית - מ-77.4% להכנסה של עד 2,000 ש"ל ל-96.7% להכנסה של 4,001 ש"ל ומעלה (למ"ס, 2022).

על המחסור בתחום הדיגיטלי, מתווספים פערים במאפייני סביבת הלמידה הביתית בקרב משפחות מעוטות יכולת כלכלית, כמו צפיפות והיעדר מרחב למידה שקט, אשר מקשים על תלמידים ממשפחות אלו להדביק את הפערים הקיימים ממילא ולהצליח בלימודיהם.

השקעה בחינוך היא בין הדרכים היעילות ביותר למנוע עוני בין דורי. המחסור במשאבים במשקי בית עם הכנסה נמוכה מגביל את יכולתם של ההורים להשקיע בחינוך ילדיהם: ההוצאה הפרטית הממוצעת בחודש לתלמיד במשק בית מחמישון ההכנסה העליון, עומדת על 635 ש"ל - פי 2.4 יותר בהשוואה להוצאה במשק בית מחמישון ההכנסה התחתון, שעומדת על 265 ש"ל בלבד (למ"ס, 2022).

רכיבי ההוצאות על חינוך אינם מוגבלים לשעות הלימוד בבית הספר, אלא כוללים גם הוצאות עבור חינוך בלתי-פורמלי. בהיבט זה ניכרים הבדלים גדולים אף יותר בין משפחות עניות לבין משפחות ממעמד סוציו-אקונומי גבוה, וכך הולכים ומתעצמים הפערים החברתיים בין התלמידים. במשקי בית מהחמישון העליון, ההוצאה הפרטית הממוצעת בחודש לתלמיד עבור פעילויות לאחר שעות בית הספר (חוגים, שיעורים פרטיים ועוד) עומדת על 315 ש"ל - לעומת 36 ש"ל בחמישון התחתון (למ"ס, 2022).

לצד הפערים בהוצאה הפרטית על חינוך, ישנם פערים גם בתקצוב החינוך על ידי הרשויות המקומיות. תקציב משרד החינוך מכסה רק כשני שלישים מתוך תקציב החינוך בפועל, ואילו היתר ממומן מתוך מקורות פנימיים של הרשות המקומית. מדו"ח מבקר המדינה (מאי 2023), עולה כי קיימים פערים בהוצאה לתלמיד בין הרשויות המקומיות במצב חברתי-כלכלי נמוך לבין רשויות מקומיות במצב חברתי-כלכלי גבוה, בסדרי גודל של אלפי שקלים לתלמיד בשנה. לפי הדו"ח, התקצוב הדיפרנציאלי של משרד החינוך אומנם נותן יתרון תקציבי לתלמידים באשכולות נמוכים כדי לצמצם את פערי ההישגים במערכת החינוך, אולם תקצוב בתי הספר מהמקורות העצמיים של הרשויות המקומיות מצמצם את ההשפעה של הדיפרנציאליות התקציבית ופוגע ביכולתה לצמצם את הפערים החברתיים-כלכליים.

מערכת החינוך הישראלית מחטיאה את הייעוד המרכזי שלה - להוות מנוף לצמצום פערים ולאפשר הזדמנות שווה ללא קשר למצב סוציו-אקונומי. טיפול בהשלכות הקשר בין עוני לחינוך דורש אסטרטגיות מקיפות להתמודדות עם מכלול הגורמים התורמים לעוני, במטרה ליצור הזדמנויות שוויוניות לכל הילדים, ללא קשר לנסיבות הכלכליות של משפחתם.

למשפחות מוחלשות, עוד מגיל הינקות. בהקשר זה, יש לציין את אישורה של "תוכנית חינוך חנים מגיל 0 עד 3" על ידי הממשלה הנוכחית, שאמורה להיכנס לתוקף בתחילת שנת 2024. התוכנית כוללת סבסוד של מסגרות החינוך לגיל הרך, על ידי הטבות מס שיינתנו להורים לילדים עד גיל 3, בסכום של עד 940 ש"ח בחודש למשפחה בה שני ההורים עובדים ועל ידי הגדלת השתתפות המדינה במימון המעונות המפוקחים לסכום של עד 1,700 ש"ח בחודש. אומנם תוכנית זו היא צעד בכיוון חיובי, אך היא אינה נותנת מענה מלא לנטל הכלכלי הכרוך בהוצאות על מסגרות חינוך לגיל הרך.

מחובתה של המדינה לספק חינוך בחינם מגיל 3 (גן ציבורי) ועד גיל 18 (כיתה י"ב), מכוח חוק לימוד חובה (1949). עם זאת, קיימים מספר סייגים בחוק המאפשרים גבייה של תשלומים מהורים עבור שירותים נלווים (תל"ן), מעבר ללימוד חנים שמתקצבת המדינה, כגון תשלום עבור ביטוח תאונות אישיות לתלמיד, סל תרבות, השאלת ספרי לימוד, טיולים, מסיבות ועוד. למעלה משלושה רבעים (76.6%) מההורים נתמכי הסיוע, מעריכים כי לא יוכלו לעמוד בכל התשלומים הנלווים לבית הספר בפתחה של שנת הלימודים הקרובה. נתון זה משקף את המשך מגמת העלייה שנצפתה בשנים 2021 (69.3%) ו-2022 (74.8%).

אי-שוויון הזדמנויות בחינוך

בעולם המתפתח של ימינו, לחינוך איכותי יש תפקיד מכריע בצמיחה אישית ומיצוב חברתי-כלכלי. עם זאת, תלמידים שנולדו לתוך מציאות של עוני או נקלעו אליה לא בהכרח מקבלים הזדמנות שווה לרכישת השכלה. המצב המתמשך של אי-השוויון בחינוך בישראל, מעיב על זכותם השווה של כל תלמיד ותלמידה לרכוש השכלה ראויה, ומדגיש את הצורך הרחוק למפל בחסמים מערכתיים המעכבים את מימוש הפוטנציאל ההתפתחותי של כל ילד וילדה.

כחלק מתופעת אי-השוויון בחינוך בישראל, משפחות החיות בעוני נאלצות לבצע ויתורים שונים בחינוך ילדיהן, עובדה המשפיעה על עתידם, עלולה להנציח את מצבם ולא לאפשר מוביליות חברתית. ויתורים בתחום החינוך מתחילים כבר בגיל הרך: יותר ממחצית (53.4%) מנתמכי הסיוע העידו כי נמנעו מלהכניס ילד אחד או יותר בגילי 0-3 (לפני גן עירייה) למסגרת חינוכית (גן, פעוטון וכו') כי לא יכלו לעמוד בתשלומים עבורה, בהשוואה ל-26% מהאוכלוסייה הכללית. נתונים אלו מעידים על נקודת פתיחה נחותה בה נמצאים ילדים

פערים ביכולת המימון של מסגרות חינוכיות עבור הילדים במשפחות נתמכי הסיוע

85.1%

לא יכולים לממן חוגים, פעילויות העשרה בביה"ס, טיולים ותנועות/ארגוני נוער

76.6%

לא יכולים לעמוד בתשלומים הנלווים לבית הספר

53.4%

לא יכולים לממן מסגרת חינוכית לגיל הרך

בסיסי וספרי לימוד בשל היעדר יכולת כלכלית, בעוד שבקרב האוכלוסייה הכללית רק 7.7% נאלצו לעשות כן. לצד ציוד לימודי בסיסי, נעשה בעידן הנוכחי שימוש לא מבוטל בציוד לימודי דיגיטלי, כגון מחשב וחיבור לרשת האינטרנט. מאפייני העולם הדיגיטלי בו אנו חיים, כמו גם משבר הקורונה שפקד אותנו לפני כשלוש שנים, מדגישים את הצורך באמצעים אלו על מנת לאפשר לתלמידים ללמוד באופן מקוון גם ללא צורך בהגעה פיזית לבית הספר. דא עקא, עלותם הגבוהה יחסית מקשה על משפחות נעדרות יכולת כלכלית לשלם עבורם. בביתן של כשבע מתוך כל עשר (69.4%) משפחות נתמכות סיוע לא קיים מחשב זמין עבור ילדיהן לשימוש לצורכי למידה. כמו כן, בבתיהם של קרוב לשני שלישים (64.1%) מנתמכי הסיוע לא קיים חיבור חזק ויציב לאינטרנט ובבתיהם של יותר ממחצית (55.5%) מהנתמכים אין תנאים המאפשרים למידה מיטבית (שקט, פרטיות וסביבה נוחה).

הוויתורים שנאלצים לעשות נתמכי הסיוע באים לידי ביטוי גם בחינוך הבלתי-פורמלי, הממלא תפקיד מכריע בהשלמת החינוך הפורמלי, על ידי טיפוח מיומנויות של "העולם האמיתי", הקניית ידע מעשי ועידוד תחושת סקרנות החוצה את גבולות הכיתה המסורתיים. בשל מצבם הכלכלי, נתמכי הסיוע נאלצים להתייחס לפעילויות החינוכית לאחר שעות בית הספר כמותרות, ולמנוע מילדיהם הזדמנויות נוספות של פעילות מעשירה, בעלת חשיבות חינוכית וחברתית כאחד. 85.1% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו לוותר על חוגים, פעילויות העשרה בבית הספר, טיולים והשתתפות בתנועות או ארגוני נוער עבור ילדיהם, משום שלא יכלו לשלם עבורם. בקרב האוכלוסייה הכללית 32.2% העידו על ויתור כזה.

אי-השוויון בחינוך אינו מוגבל לפערים ביכולת המימון של מסגרות חינוך בלבד, אלא גם של משאבים לימודיים הנחוצים לטובת רכישת השכלה. כשלושה רבעים (73%) מנתמכי הסיוע נאלצו לוותר על רכישת ציוד לימודי

פערים במשאבים לימודיים בקרב נתמכי הסיוע

55.5%

היעדר תנאים בבית שמאפשרים למידה

64.1%

היעדר חיבור חזק ויציב לאינטרנט לצורכי למידה

69.4%

היעדר מחשב זמין לצורכי למידה

73%

מחסור בציוד לימודי בסיסי וספרי לימוד

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

לרועץ ולחבל במאמציהם להצליח בלימודים ולרכוש השכלה ששווה לסייע להם להתפתח לבוגרים עצמאיים בהמשך חייהם.

ילדים למשפחות מוחלשות, נאלצים לעיתים קרובות לעבוד במקביל או על חשבון שעות הלימודים כדי לעזור בפרנסת הבית. עובדה זו עלולה להיות להם

לשליש (32.3%) מהנתמכים מדווחים כי לפחות אחד מילדיהם נשר או עלול לנשור מבית הספר. בנוסף, 59.9% מההורים נתמכי הסיוע מעריכים כי הצלחת ילדיהם בלימודים מושפעת ממצבם הכלכלי במידה רבה או רבה מאוד.

כמחצית (47.2%) מנתמכי הסיוע מעידים כי אחד או יותר מילדיהם נאלץ לעבוד בשל המצב הכלכלי של המשפחה. לשם השוואה, בקרב האוכלוסייה הכללית נתון זה עומד על 25.5%. חמור מכך הוא מצב בו התלמידים מוצאים עצמם לגמרי מחוץ למסגרת הלימודים - קרוב

האם בשנה האחרונה אחד או יותר מילדיך נאלץ לעבוד בשל המצב הכלכלי של המשפחה?

% המשיבים "כן"

האוכלוסייה הכללית 2023

נתמכי הסיוע 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע וסקר תפיסות הציבור

אחד הביטויים של מוביליות בין-דורית בחינוך מתבטא בקשר שבין השכלת ההורים לזו של הילדים. קיימות עדויות מוצקות לכך שככל שההורים משכילים יותר, כך גם עולה הסיכוי שילדיהם יהיו משכילים. לדוגמה, הסיכויים לרכוש השכלה גבוהה בקרב בני 30, שלפחות אחד מהוריהם בעלי השכלה גבוהה, גבוהים פי 2.4 מהסיכוי של אלו שהוריהם חסרי השכלה (למ"ס, 2022).

כשני שלישים (62.2%) מנתמכי הסיוע חסרי תעודת בגרות, מתוכם 44.8% לא סיימו 12 שנות לימוד. כרבע (24.1%) הם בעלי השכלה על-תיכונית (לימודי תעודה/לימודים אקדמיים), בהשוואה ל-22.9% אשתקד ו-16.2% בשנת 2021 - עלייה בשיעור של 48.8% מ-2021.

רמת ההשכלה

תופעת העוני הבין-דורי, מבטאת את הסיכון של ילדים שנולדו למשפחות עניות להפוך להיות מבוגרים עניים בעצמם. אחת הדרכים המוכחות למנוע תופעה הרסנית זו היא באמצעות השקעה בחינוך איכותי, שבכוחו לקדם מוביליות חברתית, כלומר להגדיל את הסיכוי של בני ובנות הדור הצעיר לשפר את מעמדם החברתי-כלכלי. ואולם, הנתונים אודות מצב החינוך בקרב משפחות נתמכות הסיוע, משקפים תמונת מצב פסימית באשר ליכולתה של מערכת החינוך הישראלית להעניק לילדים הזדמנות שווה לחינוך איכותי, ולהיחלץ מהעוני בו הם חיים בעל כורכם.

התפלגות רמת ההשכלה בקרב נתמכי הסיוע

נתמכי הסיוע 2023

עד 12 שנות לימוד	44.8%
תיכונית מלאה (12 שנות לימוד) ללא תעודת בגרות	17.4%
תיכונית מלאה עם תעודת בגרות	13.7%
על-תיכונית לא אקדמית (לימודי תעודה, קורסים מקצועיים)	12.5%
תואר ראשון ומעלה	11.6%

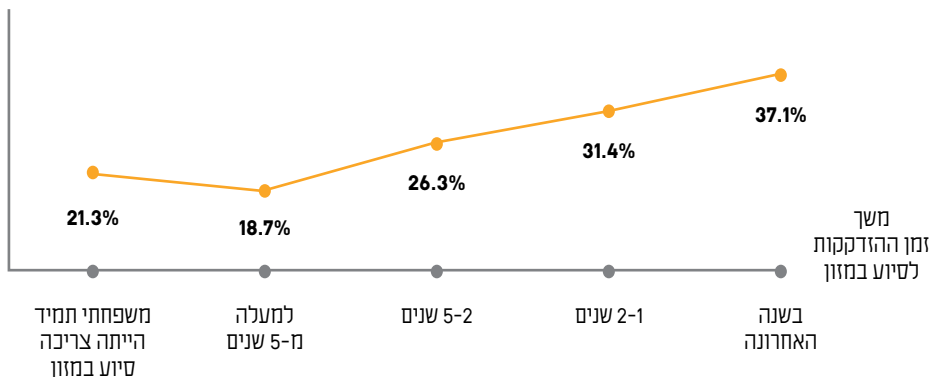
* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

מאז ומתמיד). מגמת ההצטרפות של אנשים משכילים לרשת התמיכה האזרחית, מצביעה על כך שהשכלה על-תיכונית, ואקדמית בפרט, אינן מעניקות בהכרח חסינות מפני מצוקה כלכלית. זוהי עדות נוספת לתופעת "העניים החדשים" ולהתבססות מעמד חדש שנוצר בעת המשבר הכלכלי שליווה את תקופת הקורונה - "עניי מעמד הביניים".

כשבוחנים את רמת ההשכלה כתלות במשך הזמן בו מקבלים הנתמכים סיוע במזון, ניתן לראות כי ככל שמשך זמן ההזדקקות לסיוע קצר יותר, כך שיעור בעלי ההשכלה העל-תיכונית עולה. בקרב נתמכים הנזקקים לסיוע במזון החל מהשנה האחרונה, 37.1% הם בעלי השכלה על-תיכונית, בהשוואה ל-20% בלבד בקרב נתמכים ותיקים (מעל 5 שנים וכאלו שנזקקו לסיוע

שיעור ההשכלה העל-תיכונית כתלות במשך זמן הסיוע במזון

% בעלי השכלה על-תיכונית

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

בריאות

בריאות

2.9

לעשרת היישובים עם שיעורי התמותה הגבוהים ביותר בישראל דירוג ממוצע של 2.9 במדד חברתי-כלכלי, לעומת דירוג ממוצע של 7.2 בעשרת היישובים בעלי שיעורי התמותה הנמוכים ביותר

56.5%

56.5% מנתמכי הסיוע מחזיקים בביטוח בריאות בסיסי בלבד של קופות החולים

70.4% מנתמכי הסיוע נאלצו לוותר על רכישת תרופה או טיפול רפואי נחוץ כי לא יכלו לשלם עבורם, בהשוואה ל-20.8% מהאוכלוסייה הכללית

70.4%

79.3%

79.3% מהנתמכים סובלים ממחלה כרונית כלשהי, בהשוואה ל-40% בלבד מהאוכלוסייה הכללית

כחמישית

משקי בית בחמישון התחתון הוציאו על ביטוח בריאות (משלים ו/או פרטי) 53.8 ש"ח בממוצע בחודש, כחמישית מסכום ההוצאה בחמישון העליון (281.5 ש"ח)

58.9%

58.9% מנתמכי הסיוע נזקקו לסיוע נפשי, מהם הרוב (85.7%) נאלצו לוותר על טיפול נפשי בשל מצבם הכלכלי

17.2%

17.2% מנתמכי הסיוע סובלים מחוגבלות נפשית בהשוואה ל-3.7% בלבד מהאוכלוסייה הכללית, הבדל של פי 4.6

"הבריאות חיונית כדי לאפשר לאדם לתפקד בעולם, להיות חופשי מכאב וסבל, להגשים את עצמו ואף לחיות. טול מבן-אדם את חופש הביטוי, את חופש הדת, אולי אפילו את החינוך - ועדיין תוכל להחזיר לו אותם... לעומת זאת, הפגיעה בבריאות הינה תכופות בלתי-הפיכה, וכל ממשול בפני מימוש הזכות פוגע בגופו של האדם ואף עלול להוביל לסוף חייו". (אייל גרוס, 2004).

הזכות לבריאות בישראל מעוגנת במסגרת "חוק ביטוח בריאות ממלכתי" (1994), הקובע לכל אזרח במדינה חובת ביטוח בריאות אשר "יהא מושתת על עקרונות של צדק, שוויון ועזרה הדדית". עם זאת, גם כ-30 שנה לאחר חקיקת החוק, נראה כי מערכת הבריאות הישראלית עדיין לוקה בחוסר צדק ובאי-שוויון.

אי-השוויון בבריאות פוגע בראש ובראשונה באוכלוסיות מוחלשות. מחקרים מראים כי אוכלוסיות שמצבם הסוציו-אקונומי נמוך, סובלות מתחלואה ומתמותה בשיעור גבוה יותר בהשוואה לאוכלוסיות אמידות ומבוססות כלכלית. לדוגמה, ממוצע המדד החברתי-כלכלי של עשרת היישובים עם שיעורי התמותה הגבוהים ביותר בישראל בשנים 2016-2020 עומד על 2.9, לעומת ממוצע של 7.2 בעשרת היישובים בעלי שיעורי התמותה הנמוכים ביותר (משרד הבריאות, 2022). בנוסף, ככל שרמת ההכנסה (ברוטו בחדש) עולה, כך יורד שיעור המדווחים על מצב בריאותי לא תקין - 19% בקרב משקי בית שבהם ההכנסה הממוצעת ננפשה היא עד 2,000 ש"ח, לעומת 9% בלבד בקרב משקי בית שבהם ההכנסה ננפשה גבוהה מ-4,000 ש"ח (למ"ס, 2022).

ההוצאה הלאומית (פרטית וציבורית) על בריאות בשנת 2022 כאחוז מהתמ"ג בישראל, עמדה על 7.3% והייתה נמוכה בשיעור של 21.5% ביחס לממוצע מדינות ה-OECD (9.3%). גם ההוצאה הציבורית על בריאות כאחוז מההוצאה הלאומית (64.8%), נחותה בהשוואה לממוצע ה-OECD (76%), ומכאן שחלקו היחסי של המימון הפרטי לבריאות גבוה יותר בישראל ביחס למדינות המפותחות (למ"ס, 2023). לא זו בלבד, ההוצאה הציבורית לבריאות בישראל מגלמת בתוכה רכיב של מימון פרטי בדמות גביית מס בריאות (22.5% מההוצאה הלאומית), ובכך מגדילה אף יותר את החלק היחסי בהוצאות על בריאות היוצא מכיסו של האזרח.

ההוצאה הפרטית הגבוהה יחסית על בריאות, מקשה בעיקר על השכבות המוחלשות שלעיתים אינן מסוגלות לעמוד בתשלומים אלו ונאלצות לבצע ויתורים כואבים. בקרב בני 20 ומעלה שהכנסתם עד 2,000 ש"ח (ברוטו לנפש), 21% דיווחו כי ויתרו על טיפול רפואי ו-15% ויתרו על תרופות בשל מצוקה כלכלית. לעומתם, בקרב אלה שהכנסתם עד 2,000 ש"ח ומעלה, 4% בלבד ויתרו על טיפול רפואי ו-9% על תרופות (למ"ס, 2022).

חוק ביטוח בריאות ממלכתי נועד להעניק לכל תושבת ותושב במדינה נגישה מלאה לשירותי בריאות. בפועל, נגישות זו נפגעת עקב כך שביטוח הבריאות הבסיסי אינו מעניק גישה למכלול שירותי הבריאות הקיימים, ושאינם כלולים בסל הבסיסי, כגון טיפולי שיניים, כיסוי הוצאות

אשפוז בבית חולים פרטי, הגדלת ההשתתפות הכספית עבור השתלות, קיצור תורים ועוד. את הפער הזה משלימות קופות החולים וחברות הביטוח, באמצעות ביטוחים משלימים וביטוחים פרטיים, עליהם הציבור נאלץ לשלם מכיסו. פתרון כזה מפלה בעיקר את אלה שאינם מסוגלים לרכוש ביטוחים אלו בשל מצוקה כלכלית.

משקי בית בחמישון ההכנסה התחתון הוציאו על ביטוח בריאות (משלים ו/או פרטי) 53.8 ש"ח בממוצע בחודש בשנת 2019, כחמישית מסכום ההוצאה (281.5 ש"ח) בחמישון העליון (למ"ס, 2022). זאת ועוד, שיעור הבעלות על ביטוח בריאות משלים מקופות החולים בשנת 2019 עמד על 95% בעשירון העליון, בהשוואה ל- 55% בלבד בעשירון התחתון. הפער בין העשירונים באשר לבעלות על ביטוח בריאות פרטי גדול אף יותר - 69% בעשירון העליון אל מול 6% בלבד בעשירון התחתון (מרכז אדוה, 2022). לאור נתונים אלו, נראה כי ביטוחי הבריאות בקרב משפחות מהמעמד הנמוך מכסים נתח צר יחסית של שירותים, ובכך מגבילים את המגוון, הזמינות והנגישות של השירותים הרפואיים העומדים לרשותן. במטרה לתת מענה לבעיה, הקים משרד הבריאות ועדה בראשות פרופ' נחמן אש¹, אשר בסיומה נוסחה הצעה לרפורמה בתחום ביטוחי הבריאות. הרפורמה כוללת, בין היתר, הרחבה ושיפור של השירותים הניתנים במסגרת הסל הבסיסי, ומסתמנת כצעד בכיוון החיובי בדרך לצמצום הפערים בתחום ביטוחי הבריאות. נכון להיום, מועד אישור הרפורמה נדחה לסוף 2023, ולנו רק נותר לקוות שהיא תבשיל לכדי מדיניות המיושמת בפועל.

בנוסף לנגישות כלכלית נמוכה יותר לשירותי בריאות, השכבות המוחלשות בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית מופלות לרעה גם בהיבט של נגישות פיזית לשירותי רפואה. כך למשל, שיעור הרופאים והרופאות במחוז תל אביב גדול פי 2.3 מהשיעור במחוז הצפון, ושיעור האחים והאחיות במחוז חיפה גדול פי 2.05 משיעורם במחוז הדרום (משרד הבריאות, 2022). פערים אלו באים לידי ביטוי בזמני המתנה ארוכים יותר לטיפולים רפואיים בפריפריה, בהשוואה למחוז מרכז ולערים הגדולות, ובכך מנציחים את אי-השוויון בבריאות.

הקשר בין מצב כלכלי למצב בריאותי הוא דו-כיווני. מחד גיטא, הנגישות (כלכלית או פיזית) הנמוכה לשירותים ואמצעים רפואיים בקרב השכבות המוחלשות עלולה להעמיד בסיכון את בריאותן. מאידך, מצב בריאותי עלול להוביל למצוקה כלכלית על ידי פגיעה בפוטנציאל התעסוקתי של האדם וביכולת ההשתכרות שלו (בנדרלי ועמיתים, 2019). לכן, על מנת לצמצם את פערי הבריאות באוכלוסייה יש צורך להתחשב גם בפערים כלכליים-חברתיים, ולהפך. על אף שבשנים האחרונות מציב משרד הבריאות את צמצום אי-השוויון כאחת ממטרות העל שלו, נראה כי הדרך להשגת שוויוניות מלאה בנגישות לשירותי בריאות עודנה רחוקה.

1 משרד הבריאות, הוועדה להעצמת שירותי הבריאות בישראל ואסדרת מערכת הבריאות הציבורית והפרטית (ועדת אש), 2022.

לחלות ב"מחלות עוני" דוגמת סוכרת, אנמיה, יתר לחץ דם, מחלות נפשיות ועוד (Marmot et al., 2020). מיעוט במשאבים כלכליים ונגישות נמוכה לשירותים רפואיים, עלולים להוביל לטיפול לקוי וחלקי בבעיות רפואיות אלה ולהוביל להחמרתן. מנגד, מצב בריאותי ירוד יכול לדרדר לעוני בשל הנטל הכלכלי הכרוך במענה רפואי לבעיה בריאותית. כך או אחרת, מתקיים קשר הדוק בין בריאות לבין פערים כלכליים-חברתיים. אומנם כסף איננו ערובה מובטחת לבריאות איתנה – אך הוא לבטח מהווה גורם תומך בהתמודדות עם בעיות בריאותיות.

מחלות עוני

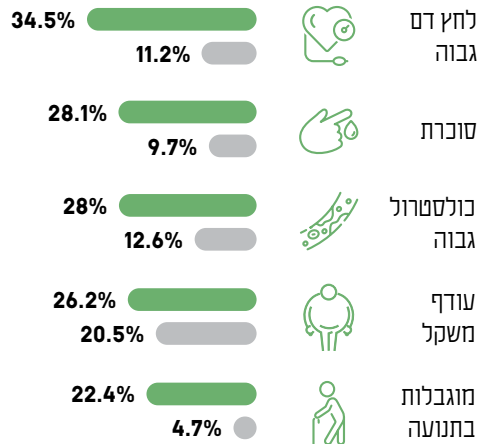
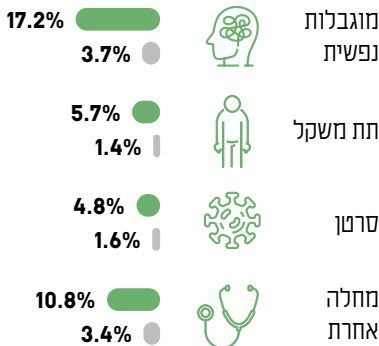
"גורמים חברתיים המשפיעים על הבריאות" מוגדרים כנסיבות אליהן נולדים בני אדם, ואשר בתוכן הם גדלים, חיים, עובדים, ומזדקנים (ארגון הבריאות העולמי). מבין שלל הגורמים, אחד המשפיעים ביותר על הבריאות הוא מצבו החברתי-כלכלי של האדם. אוכלוסיות עניות חשופות למגוון גורמי סיכון כמו אי-ביטחון תזונתי, תנאים סביבתיים ירודים ועישון, אשר מגדילים את סיכוייהן

17.2% מנתמכי הסיוע סובלים ממוגבלות נפשית, בהשוואה ל-3.7% בלבד מהאוכלוסייה הכללית, הבדל של פי 4.6

האם את/ה סובל/ת מאחת או יותר מהבעיות הבריאותיות הבאות?

נתמכי הסיוע 2023 • האוכלוסייה הכללית 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע וסקר תפיסות הציבור
** ניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

סה"כ סובלים ממחלה כרונית

האוכלוסייה הכללית 2023

נתמכי הסיוע 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע וסקר תפיסות הציבור

לפגוע בבריאות הנפשית של החווים אותה. בכיוון ההפוך, בריאות נפשית לקויה עלולה לפגוע בהשתלבות התעסוקתית ובהכנסה, וכך להוביל למצוקה כלכלית (Ridley et al., 2020). מוגבלות נפשית נפוצה יותר בקרב מקבלי סיוע מאשר באוכלוסייה הכללית פי 4.6 (17.2% לעומת 3.7%), פער שאפשר לייחס לגורמי הלאחץ והאתגרים המורכבים העומדים בפני אוכלוסיות מוחלשות, כמו גם גישה מוגבלת לשירותי בריאות הנפש. לבסוף, בעוד ששיעורי הסרטן נמוכים יחסית בשתי הקבוצות, שיעור מקבלי הסיוע המדווחים על סרטן (4.8% גבוה באופן ניכר מאשר באוכלוסייה הכללית (1.6%). פער זה עשוי להעיד על צריכה מצומצמת של שירותי רפואה מונעת וטיפוליים מקדימים בקרב השכבות המוחלשות, באופן שעשוי להפחית את הסיכוי לאבחון מוקדם של המחלה ובכך להוביל לעלייה בשכיחותה היחסית.

מצבם הבריאותי של נתמכי הסיוע משפיע בין היתר על היקף התרופות שהם נוטלים. 71.7% מנתמכי הסיוע נוטלים לפחות תרופה אחת באופן קבוע, שליש (33.2%) נוטלים בין 2 עד 5 תרופות קבועות וכחמישית (18.7%) נוטלים יותר מחמש תרופות קבועות.

הפרופיל הבריאותי של אוכלוסיית נתמכי הסיוע, ממחיש בצורה מובהקת את יחסי הגומלין המורכבים בין עוני למצב בריאותי. רוב (79.3%) הנתמכים מדווחים שהם סובלים לפחות ממחלה כרונית אחת, בהשוואה ל-40% מהאוכלוסייה הכללית. שלושת המצבים הרפואיים השכיחים ביותר בקרב נתמכי הסיוע, הם יתר לחץ דם (34.5%), סוכרת (28.1%) ורמות כולסטרול גבוהות בדם (28%). מצבים אלו שכיחים באופן טבעי גם באוכלוסייה הכללית, אם כי בשיעורים נמוכים משמעותית. מספרים אלה מצביעים על כך, שנתמכי הסיוע מתמודדים עם ריבוי בלתי-מידתי של מצבים כרוניים שכיחים.

אי-ביטחון תזונתי עלול לדרדר את המצב הבריאותי עקב ויתור או צריכת כמות לא מספקת של מזון, או לחילופין, השמנת יתר עקב צריכת מזון לא איכותי ולא מגוון. גם בעיות בריאותיות הנוגעות למשקל, רווחות יותר בקרב הנתמכים: יותר מרבע (26.2%) מהנתמכים סובלים מעודף משקל וכחמישית (20.5%) מהאוכלוסייה הכללית, ואילו 5.7% מהנתמכים סובלים מתת-משקל, שיעור הגבוה פי 4.1 מהשיעור באוכלוסייה הכללית (1.4%).

לצד תרומתה לתחלואה גופנית כרונית, מצוקה כלכלית עלולה לייצר תחושות דחק וחוסר ודאות, שבתורן עלולות

בהשוואה ל-20.8% מהאוכלוסייה הכללית. לאורך השנים האחרונות, ניתן להבחין במגמת עלייה רצופה בשיעור הנתמכים שוויתרו על רכישת תרופות ו/או טיפולים רפואיים בשל מצוקתם הכלכלית, מ-61.8% בשנת 2020 ל-70.4% בשנת 2023 – עלייה בשיעור של 13.9%.

שיעור דומה של נתמכי הסיוע (68%) נאלצו להתפשר או לוותר על טיפול רפואי, משום שלא היה להם איך להגיע אליו, בהשוואה ל-26.4% מהאוכלוסייה הכללית, פי 2.6. הפערים הללו מדגישים את אי-השוויון המהותי בנגישות לשירותי בריאות בין אוכלוסיית הנתמכים לאוכלוסייה הכללית, ומציירים תמונת מצב עגומה של אילוצים וויתורים שעולים בבריאות, פשוטו כמשמעו.

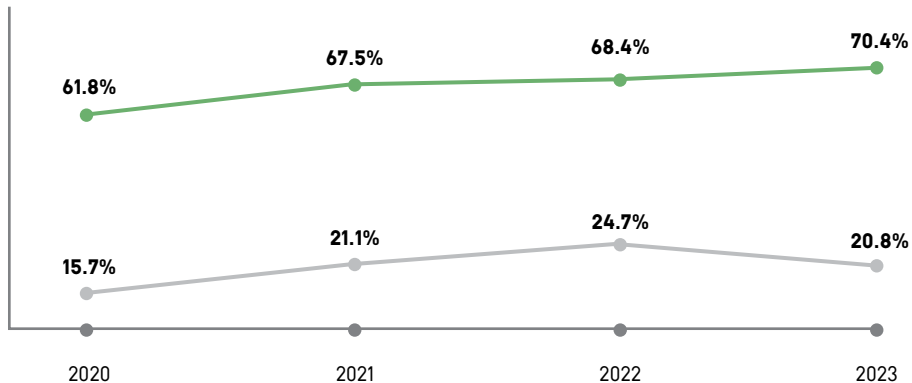
ויתורים על שירותים רפואיים

בין אם המצוקה הכלכלית קדמה למחלה או באה בעקבותיה – מחסור בכסף מהווה חסם משמעותי לשיפור המצב הבריאותי. משאבים כספיים מוגבלים יכולים לאלץ אנשים לעשות בחירות קשות, כגון ויתור על תרופות נחוצות או דחיית טיפולים רפואיים, מה שמעמיק עוד יותר את הפערים הבריאותיים. כך, 70.4% מנתמכי הסיוע או אחד מבני משפחתם, ויתרו לעיתים או באופן קבוע על רכישת תרופה או טיפול רפואי נחוץ כי לא יכלו לשלם עבורם,

ויתור על רכישת תרופות/טיפולים רפואיים בשל מצוקה כלכלית

% המשיבים שצינו כי ויתרו באופן קבוע או לעיתים

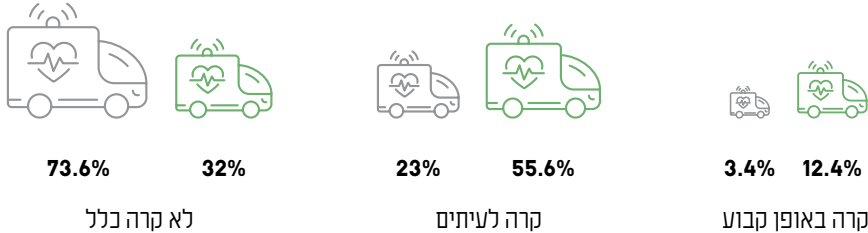
● נתמכי הסיוע ● האוכלוסייה הכללית

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

ויתור או התפשרות על טיפול רפואי בשל היעדר יכולת להגיע אליו

● נתמכי הסיוע 2023 ● האוכלוסייה הכללית 2023

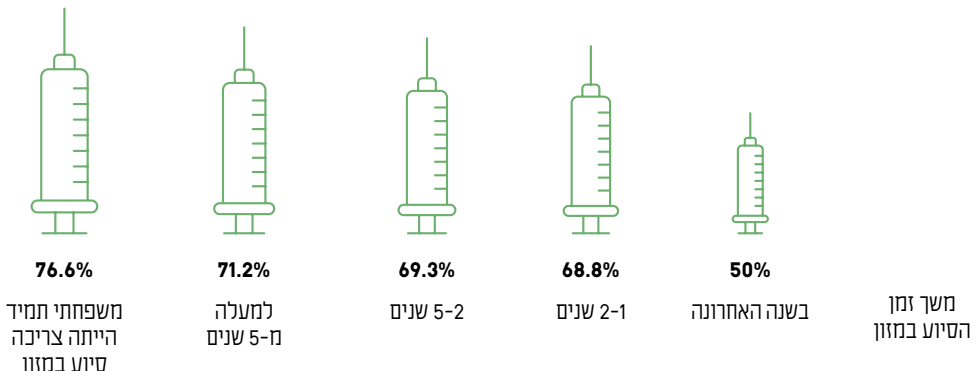
* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

על תרופות/טיפול רפואי, לעומת 73.6% מהנתמכים הנזקקים לסיוע חמש שנים לפחות. מעבר להשפעה הישירה של עוני על מצב בריאותי, מגמה זו עלולה להיות אינדיקציה לתופעה של שחיקה כלכלית הנלוות להימצאות מתמשכת בעוני, אשר מתבטאת בעלייה בשיעורי הוויתורים בתחום הבריאות.

כאשר בוחנים את אחוז הנתמכים שנזקקו לתרופות ו/או טיפול רפואי אך נאלצו לוותר עליהם בשל מצוקה כלכלית, כתלות במשך זמן ההזדקקות לסיוע - ניתן להבחין כי ככל שמשך זמן ההזדקקות לסיוע ארוך יותר, כך שיעורי הוויתור עולים. 50% מהנתמכים ה"חדשים" הנזקקים לסיוע החל מהשנה האחרונה, נאלצו לוותר

ויתור על תרופות/טיפולים רפואיים כתלות במשך זמן הסיוע במזון

% המשיבים שציינו כי ויתרו באופן קבוע או לעיתים

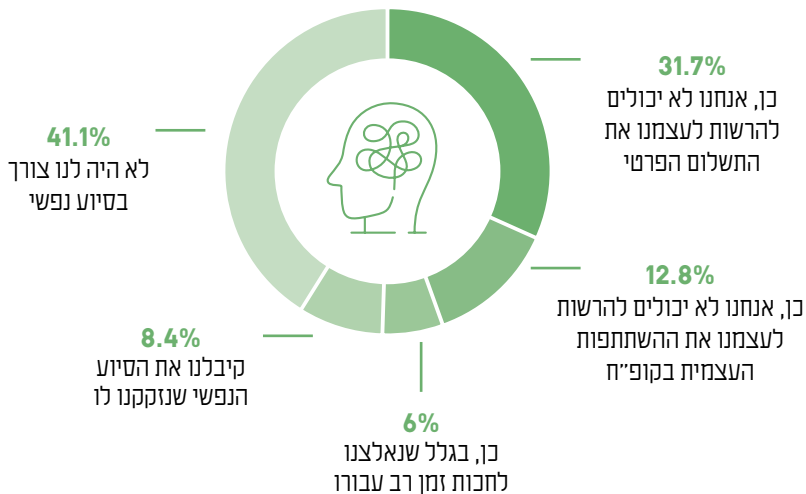

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

על טיפול נפשי בגלל זמני המתנה ארוכים - גורם אשר עשוי להוות קושי בפני עצמו, מעבר להוצאה הכספית על הטיפול. כלומר, 58.9% מנתמכי הסיוע נזקקו לסיוע נפשי. מהם הרוב (85.7%) נאלצו לוותר על טיפול נפשי בשל מצבם הכלכלי.

בנוסף, חסמים פיננסיים עשויים להניא אוכלוסיות מוחלשות מלחפש תמיכה נפשית חיונית. יותר ממחצית (50.5%) מנתמכי הסיוע מעידים כי ויתרו על טיפול נפשי בשל מצבם הכלכלי. 44.5% מתוכם מצהירים, כי נאלצו לוותר על טיפול נפשי משום שלא עלה בידם לממן בצורה פרטית או לעמוד בעלויות השתתפות עצמית. 6% ויתרו

האם את/ה או בני משפחתך ויתרת/ם על סיוע נפשי בעקבות מצבכם הכלכלי?

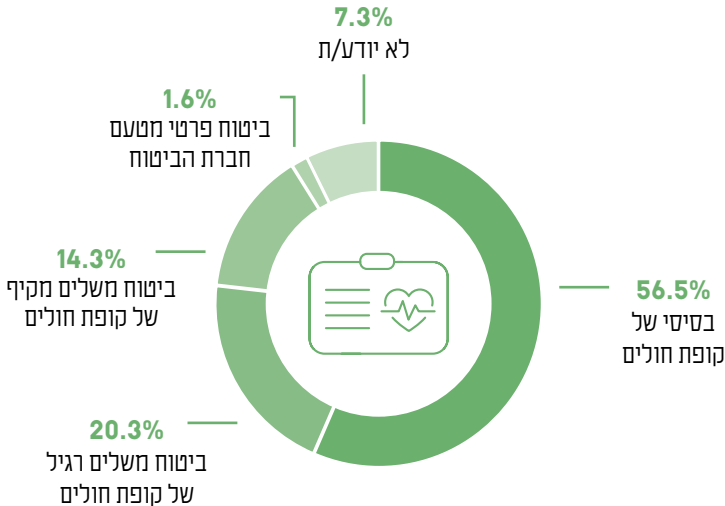

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

ל-40% מהאוכלוסייה הכללית (הנתונים על האוכלוסייה הכללית מתייחסים לשנת 2020; מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2023). ביטוח בריאות בסיסי אינו מאפשר גישה מלאה לכלל התרופות ושירותי הבריאות העשויים להיות נחוצים עבור נתמכי הסיוע, ובכך מוביל לויתור על שירותי בריאות שונים, מרחיב את חוסר השוויון ומעמיק את הפערים.

למרות מצבם הבריאותי הקשה של נתמכי הסיוע, לעיתים הם אינם יכולים להרשות לעצמם רכישה של ביטוח בריאות משלים או פרטי ורובם נאלצים להסתפק בביטוח בריאות בסיסי בלבד. 56.5% מנתמכי הסיוע מחזיקים בביטוח בריאות בסיסי של קופות החולים, ורק ל-34.6% יש ביטוח משלים (רגיל או מקיף) של קופות החולים, בהשוואה ל-77.4% מהאוכלוסייה הכללית. 1.6% בלבד מהנתמכים מחזיקים בביטוח פרטי מפעם חברת הביטוח, בהשוואה

איזה סוג ביטוח רפואי יש לך?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

”
אני עם 100% נכות. יש כדורים שבלעדיהם אני לא נושמת. אחת מההחלטות הקשות שהיו זה פשוט לוותר על תרופות, שיהיה אפשר לקנות דברים בסיסיים כמו לחם וחלב. ממש בייסיק”.
 א’, נתמכת סיוע.

תעסוקה

53.2%

ב-53.2% מהמשפחות
המצויות בעוני ראש
המשפחה עובד (בטלי"א)

יותר ממחצית

יותר ממחצית (56.7%) מנתמכי הסיוע מציינים כי
מגבלה בריאותית מונעת מהם לעבוד או לשפר את
מצבם התעסוקתי, במידה רבה או רבה מאוד

שיעור המשתכרים שכר נמוך
בישראל (לפי ההגדרה הרשמית
של ה-OECD) עומד על 23.4%,
בהשוואה ל-13.9% בלבד
בממוצע במדינות ה-OECD

23.4%

22.6%

22.6% מהנתמכים
שעובדים, מעידים
כי יש סיכוי גבוה
או גבוה מאוד
שיאבדו את מקום
עבודתם הנוכחי

26.3%

26.3% מהנתמכים
מקבלים קצבת
נכות עבורם ו/או
עבור ילדיהם

60.1%

60.1% מקרב הנתמכים
שאינם עובדים, נמצאים
במצב זה מעל שלוש שנים

64.9%

בקרוב 64.9% מהמשפחות
נתמכות הסיוע בגיל העבודה
יש לפחות מפרנס אחד

הזכות לעבוד ולהתפרנס בכבוד היא חלק מזכויות האדם הבסיסיות לפי האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות של האו"ם (1966), עליה חתמה גם מדינת ישראל. זכות זו כוללת את החופש החיוני ליחידים לפרנס את עצמם ואת משפחתם באמצעות השתלבות בשוק התעסוקה, ובכך תורמת למימוש זכויות אדם אחרות – הזכות לדיור, חינוך, שירותי בריאות ועוד. בנוסף, היא יכולה לטפח תחושת מטרה ושייכות חברתית. עם זאת, זכות זו לא תמיד מובטחת לכולם, שכן חסמים מערכתיים כגון אפליה, אי-שוויון הזדמנויות בחינוך ופערים חברתיים-כלכליים, עלולים להקשות על סיכויי תעסוקה שוויוניים.

שוק התעסוקה הישראלי מתאפיין בקיטוב – בקצהו האחד, עובדים המשתכרים שכר גבוה יחסית המאפשר חיי מותרות, ובקצהו השני, עובדים המשתכרים שכר נמוך ואינם מצליחים להתמודד עם יוקר המחיה. ההכנסה הכספית נטו לנפש בעשירון העליון (14,880 ₪) גבוהה כמעט פי 14 מההכנסה בעשירון התחתון (1,074 ₪), ולפי הנתונים העדכניים, חלקו של העשירון העליון בעוגת ההכנסה הכספית נטו לנפש הגיע ל-23.2%, בעוד שהעשירון התחתון הרוויח רק 2.5% מסך ההכנסות (למ"ס, 2023).

עבודה היא אפיק מרכזי להכנסות המשפחה, והשתלבות בה יכולה להביא להטבה כלכלית ולצמצום אי-השוויון. עם זאת, בישראל 2023 יכול אדם להשתלב בשוק התעסוקה ובכל זאת לחוות מצוקה כלכלית – תופעה זו מכונה בשם "עניים עובדים". לפי דו"ח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות לשנת 2021, ביותר ממחצית (53.2%) מהמשפחות המצויות בעוני קיים ראש משפחה עובד. זאת ועוד, בקרב 14.2% מהמשפחות החיות מתחת לקו העוני קיימים שני מפרנסים או יותר (המוסד לביטוח לאומי, 2023).

אחת הסיבות לכך שעובדים רבים בשוק התעסוקה בישראל אינם מצליחים להיחלץ ממצוקתם הכלכלית, קשורה בכך שהם משתלבים בעבודות עם שכר נמוך. ארגון ה-OECD מגדיר "שכר נמוך" כשכר ברוטו לנפש שאינו עולה על שני שלישים של השכר החציוני במשק והוא כולל תחת מושג זה רק שכירים העובדים במשרה מלאה. שיעור המשתכרים שכר נמוך בישראל עומד על 23.4%, בהשוואה ל-13.9% בלבד בממוצע במדינות ה-OECD. נתון זה מציב את ישראל במקום הראשון והלא מחמיא בשיעור המשתכרים שכר נמוך מבין המדינות המפותחות.

אחת מהדרכים של המדינה להתמודד עם תופעת העניים העובדים, היא באמצעות קביעת שכר מינימום, שנועד להבטיח לעובדים הנמצאים בתחתית סולם ההכנסה, רמה מינימלית של שכר שתאפשר להם קיום בכבוד ותתרום לצמצום ממדי אי-השוויון והעוני (בנק ישראל, 2012). בתחילת אפריל 2023 עודכן שכר המינימום בישראל ל-5,572 ₪ לחודש, לאחר שלא עודכן מסוף שנת 2017 (5,300 ₪). למרות ההעלאה, נדמה כי סכום זה איננו מבטיח

1 נדלה מאתר ה-OECD ב-20/08/2023 לפי הנתונים העדכניים הזמינים לגבי כל מדינה (2018-2022), הנתונים על ישראל מתייחסים לשנת 2021.

חילוף מעוני ומשכך מחטיא את מטרתו המקורית. לדוגמה, משפחה של הורה יחידי עם 2 ילדים זקוקה ל-7,551 ש"ח בחדש כדי להימצא מעל קו העוני (המוסד לביטוח לאומי, 2023); מכאן שבמשפחה כזו, העסקתו של ההורה במשרה מלאה בשכר מינימום אינה מספיקה כדי להיחלץ מעוני.

חוק הבטחת הכנסה, נועד להבטיח קיום מינימלי לאלו שאינם יכולים להבטיח לעצמם ולמשפחתם הכנסה מעבודה, באופן קבוע או זמני. הקצבה המשולמת על ידי המוסד לביטוח לאומי נקבעת על פי קריטריונים שונים, לרבות הוכחה כי הפרט עשה כל שביכולתו על מנת להשיג עבודה. מדיניות הקצבות בכלל וקצבת הבטחת הכנסה בפרט, מעוררת שאלות וביקורות בנוגע לתפקודה כרשת ביטחון כלכלית. אחת מהביקורות נוגעת לסכום הקצבה וליכולתה להבטיח רמת חיים מינימלית שתאפשר קיום בכבוד. לדוגמה, אדם בגיל 25-54 העונה על כל הקריטריונים, יהיה זכאי לקצבת הבטחת הכנסה בגובה 1,899 ש"ח בלבד, שהם פחות מ-16% בלבד מהשכר הממוצע לעובד שכיר במשק (12,120 ש"ח) בשנת 2022 (למ"ס, 2023).

למרות סכום הקצבות הנמוך, לאדם הזכאי לקצבה לא תמיד משתלם להגדיל את הכנסתו מעבודה, שמא תופחת קצבתו וייצא שכרו בהפסדו. זאת בשל מגבלת ה"דיסריגארד" – רף השכר שאדם יכול להשתכר מבלי שקצבתו תפגע. מצב זה עלול להכניס את מקבלי הקצבה ל"מלכודת הרווחה", קרי למצב בו תגמולי הרווחה במדינה פוגעים במוטיבציה שלהם לעבוד ומגבילים את יכולתם להשתכר ולחיות בצורה מכובדת. עם זאת, "מלכודת הרווחה" איננה גזירת גורל ונראה שבאמצעות נקיטת צעדי מדיניות אפקטיביים, דוגמת העלאת סכום הדיסריגארד לאזרחים ותיקים ולנכים כפי שנעשה בשנים האחרונות, ניתן יהיה לעודד השתלבות בתעסוקה בקרב זכאים לקצבות שעד כה נמנעו מכך.

אתגר נוסף איתו מתמודדת מערכת הקצבות הוא תופעת אי-מיצוי זכויות – מצב שבו אדם או משפחה הזכאים לתוכניות רווחה/הטבות/הנחות ועוד, אינם ממשים אותן. התנייתן של הקצבות במבחנים חודריים, לרבות מבחני הכנסה, עומס ביוורקטי, והסטיגמה הכרוכה לעיתים בהליך התביעה, מגדילים את ההסתברות ששיעורי אי-המיצוי יהיו גבוהים יחסית, במיוחד בקרב אוכלוסייה ממעמד סוציו-אקונומי נמוך. מבדיקה שנערכה בקרב זכאים לקצבת הבטחת הכנסה (למשך 2 עד 12 חודשים בשנה), נמצא כי שיעור מיצוי הזכויות הכללי עומד על 63%, אך הוא נמוך יותר (48% בלבד) דווקא בקרב הזקוקים להבטחת הכנסה במשך כל השנה (12 חודשים בדיוק), קרי הנוקמים לה ביותר. יתרה מכך, בתחילת שנות ה-2000 נוספו הטבות נלוות למקבלי קצבת קיום (נכות כללית, הבטחת הכנסה ומזונות) ולמשתכרים בשכר נמוך. נמצא כי שיעור אי-המיצוי הכללי של הטבות נלוות למקבלי קצבות קיום מגיע לכ-45%, בעוד שבקרב המשתכרים שכר נמוך שיעור זה מגיע ל-70% (גוטליב, 2021). נתונים אלו מלמדים כי מגוון המכשולים הניצבים בדרך למימוש הזכויות לקצבות, מקשים בעיקר על המשפחות המוחלשות ביותר.

בשיעורי ההשתתפות בכוח העבודה יש תרומה גדולה לצמיחה כלכלית במשק ולשיפור פני החברה במדינה.

בקרוב כמחצית (47.8%) ממשקי הבית של נתמכי סיוע הנמצאים בגיל העבודה יש מפרנס אחד, מתוכם 48.7% הם משקי בית ללא בני זוג. שיעור משקי הבית בהם שני מפרנסים עומד על 17.1%, וב-35.1% אין מפרנסים כלל. התפלגות המצב התעסוקתי במשפחות הסיוע בשנת 2023 דומה לזו שהתקבלה בשנה שעברה.

תעסוקה ואי-תעסוקה

להשתתפות בשוק העבודה, גם אם אינה מבטיחה חילוץ מעוני, יש משמעות עמוקה בעיצוב חיי הפרט והקהילה - היא מספקת לא רק ביטחון כלכלי אלא גם תחושת מטרה, מסוגלות וערך עצמי, ומשמשת אבן יסוד להגשמה אישית. מעבר לתרומה ברמה האישית והמשפחתית, לעלייה

התפלגות מספר המפרנסים במשפחות נתמכי הסיוע

המספרים בסוגריים מתייחסים לנתמכי הסיוע 2022

35.1% (37.8%)
ללא מפרנסים

17.1% (16.3%)
שני מפרנסים

47.8% (45.9%)
מפרנס אחד

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע; נתמכים בגיל העבודה

מה הסיכוי שתאבד/י את מקום העבודה הנוכחי שלך?

% המשיבים מתוך אלו שעובדים

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

הפרטים שאינם עובדים מעל שלוש שנים, קרי אלו הנמצאים תקופה ממושכת מחוץ למעגל התעסוקה, ניצבים בפני אתגר גדול אף יותר. בנוסף להיעדר הכנסות, הם נאלצים להתמודד עם שחיקה בהונם האנושי ואובדן ערך של הכישורים והמיומנויות שרכשו, כתוצאה מהניתוק הממושך משוק העבודה. עובדה זו תקשה עליהם להשתלב בו מחדש או עלולה להוביל אותם לחזור לעבוד במשרות מתגמלות פחות.

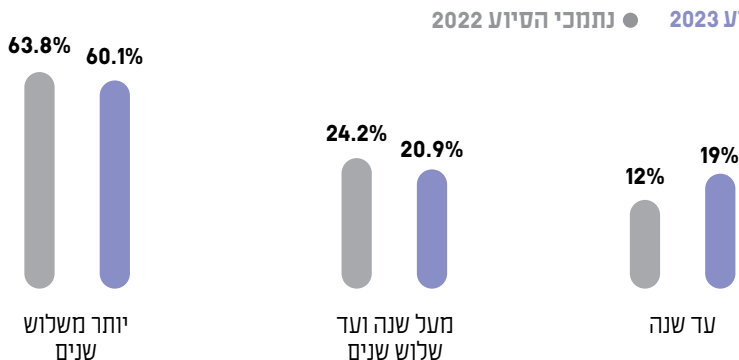
לאנשים החיים בעוני ובהדרה יש חסמים שונים ומורכבים המקשים על השתלבותם בתעסוקה או שיפור מצבם התעסוקתי. למעלה ממחצית מהנתמכים (56.7%) העידו כי מגבלה בריאותית שלהם או של מי ממשפחתם והיעדר יכולת לממן מסגרות לילדיהם (53.6%), הם הגורמים השכיחים ביותר המונעים מהם לעבוד או לשפר את מצבם התעסוקתי (במידה רבה או רבה מאוד). גורמים מעכבים נוספים אותם ציינו הנתמכים, הינם: חוסר ניסיון בשימוש במחשב (44.9%), הכשרה תעסוקתית בלתי מספקת (43.8%), חשש לעיקול המשכורת בגין חובות (36.9%) ופגיעה בקצבאות (36%).

לצד השתתפות בשוק העבודה, היציבות התעסוקתית מהווה נדבך חשוב במציאות החיים של נתמכי הסיוע. יציבות תעסוקתית מספקת תחושת ביטחון כלכלי, מאפשרת לייעל את ההתנהלות הפיננסית ומהווה בסיס לתכנון העתיד. התמודדות עם חוסר ודאות תעסוקתית וחשש מפיתורין מהווים אתגרים לא פשוטים בפרט עבור אוכלוסיות מוחלשות המתמודדות ממילא עם מצוקה כלכלית. בקרב נתמכים המשתתפים בשוק העבודה, יותר מחמישית (22.6%) מעידים כי יש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שיאבדו את מקום עבודתם הנוכחי.

הגם שנחסכה מהם ההתמודדות עם חשש מפיתורין, נתמכים שאינם עובדים נאלצים להתמודד עם אתגרים חמורים לא פחות הכרוכים בהיעדר מקור הכנסה, ובראשם, העמקת החסך החומרי-כלכלי והפחתת הסיכוי להיחלץ מעוני. רוב הנתמכים (60.1%) שאינם מועסקים, נמצאים במצב זה מעל שלוש שנים, כחמישית (20.9%) בין שנה לשלוש שנים, ושיעור דומה (19%) לא עובדים עד שנה, נתון המשקף עלייה בשיעור של 58.3% בהשוואה לשנה שעברה (12%).

משך הזמן ללא עבודה

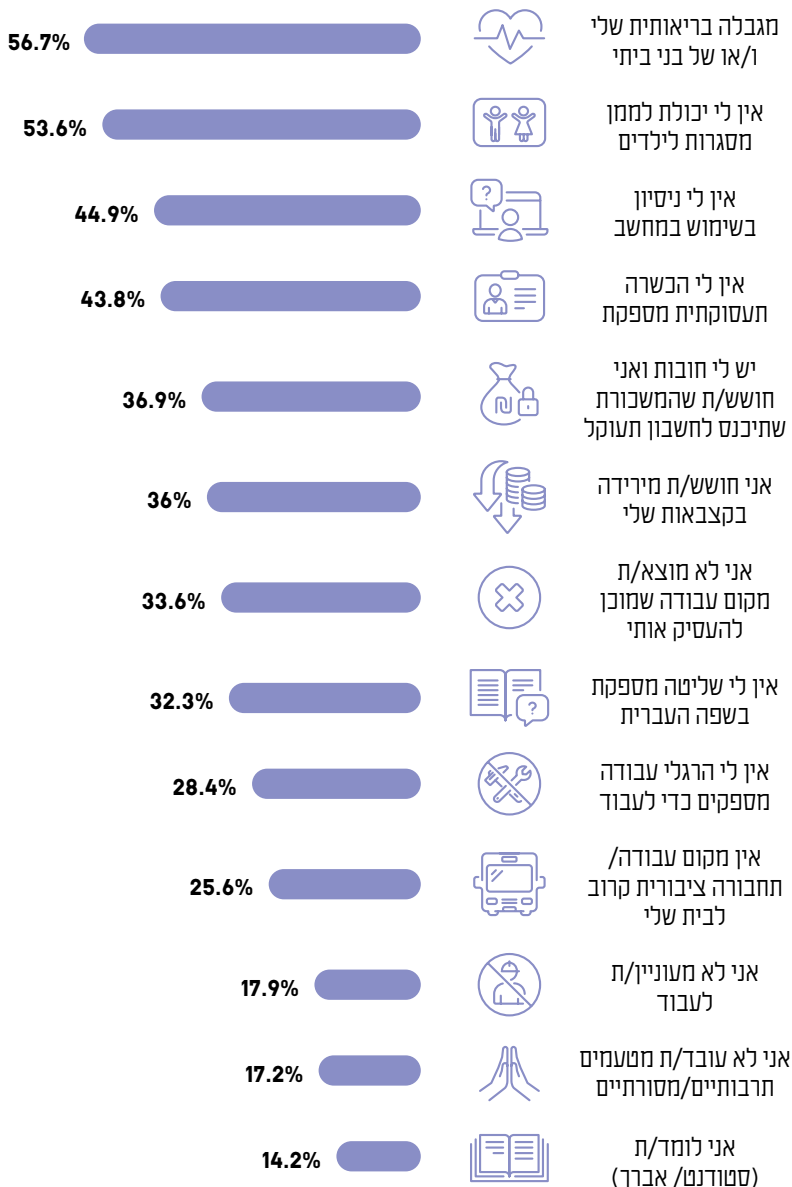
% המשיבים מתוך אלו שאינם עובדים

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

באיזו מידה הגורמים הבאים מונעים ממך לעבוד/לשפר את מצב התעסוקה הנוכחי שלך?

% המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד"

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

ישראל על שירותי רווחה וסכומי הקצבאות הנמוכים, מובילים לכך שנתמכים הזקוקים לסיוע סוציאלי נותרים לעיתים במצוקה כלכלית משמעותית.

61.2% מהנתמכים מקבלים לפחות קצבה אחת שאיננה אוניברסלית (ילדים/ אזרח ותיק), כלומר גמלאות לקיום בסיסי, גמלאות לתפקוד בסיסי או גמלאות מחליפות שכר. הקצבאות הניתנות לכחמישית מהנתמכים הן נכות (21.1%) והבטחת הכנסה (18.5%). כשבעה אחוזים מקבלים קצבת מזונות (7.6%), השלמת הכנסה (7%) וילד נכה (6.8%).

ביטחון סוציאלי

רשת הביטחון הסוציאלי היא שם כולל למגוון זכויות חברתיות המוענקות לאזרחים על ידי המדינה, במטרה להגן עליהם מפני פגיעה אפשרית במצבם החברתי-כלכלי לאורך החיים. אחד מעמודי התווך במערכת הביטחון הסוציאלי בישראל הוא המוסד לביטוח לאומי, האמון בין השאר על מתן קצבאות במנעד רחב של תוכניות רווחה. ההוצאה המצומצמת יחסית של מדינת

אילו מהקצבאות הבאות את/ה מקבל/ת?

6.8%

ילד נכה

7%

השלמת הכנסה

7.6%

מזונות
(בטל"א)

18.5%

הבטחת הכנסה

21.1%

נכות

1.4%

נפגעי תאונות ואחר

3.3%

דמי אבטלה

4.3%

שארים

4.3%

מלגת לימוד/אברכים

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** ניתן היה לציין יותר ממשובה אחת

מהנתמכים, ואחריו: סיוע בדיוור (33.9%), הנחה בתחבורה ציבורית והנחה של מעל 70% בארנונה (כחמישית מקבלים הנחה בכל אחד מהתחומים).

במסגרת הזכויות הסוציאליות שמעניקה המדינה, נכללות גם הנחות והטבות הניתנות לציבור הזכאים. הסיוע העיקרי הוא הנחה של עד 70% בארנונה, אותה מקבלים 42.2%

זכויות והטבות נלוות בקרב נתמכי הסיוע

16.7%

הנחה בחשבון חשמל

17.2%

הנחה ברכישת תרופות

21%

הנחה בתחבורה ציבורית

33.9%

סיוע בשכר דירה/דיוור ציבורי

19.4% | 42.2%

הנחה בארנונה עד 70% | מעל 70%

1.5%

אחר

3.1%

הכשרות תעסוקתיות

10.7%

סיוע במיצוי זכויות

14.5%

הנחה בחשבון המים

14.7%

סיוע בתשלום שכר לימוד לילדים

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שהיה ניתן לציין יותר מתשובה אחת

חיים שונות, נמצא כי שיעורי אי-המיצוי רווחים בעיקר בקרב אוכלוסיות מוחלשות הזקוקות לסיוע זה במיוחד (גוטליב, 2021).

אחד הגורמים המרכזיים לאי-מיצוי זכויות הוא היעדר היכרות עם עצם קיומה של הזכות, רמת הזכאות, מרכיבי הסיוע הנכללים בה, הקריטריונים לקבלתה ודרכי מימושה. שיעור הנתמכים אשר אינם מכירים כלל את זכויותיהם או מכירים אותן במידה מועטה, עומד על 43.2%, כמעט כפול מהשיעור של אלו שמכירים את הזכויות המגיעות להם היטב (במידה רבה או רבה מאוד; 22.5%).

(אי) מיצוי זכויות

עיגון הזכויות החברתיות בחוק הוא צעד חשוב, אך הוא אינו מספיק כדי להבטיח את מימושו בפועל. אחד האתגרים המרכזיים העומדים בפני מערכת הרווחה בישראל הוא תופעת אי-מיצוי זכויות - מצב בו הזכאים לקצבאות ולשירותים חברתיים אינם מממשים בפועל את זכאותם (הולר ועמיתים, 2021). על אף שזכויות חברתיות מיועדות למגוון רחב של אוכלוסיות במצבים ובנסיבות

במטרה להבטיח את נגישותם בפועל של זכאים לזכויותיהם החברתיות, מפעילה המדינה, כמו גם עמותות וגופים פרטיים, מרכזי סיוע במיצוי זכויות. עם זאת, בדומה לפער הקיים בנגישות לזכויות, נראה כי מתקיים פער גם בנגישות לאותם מרכזי סיוע – 45.9% מהנתמכים לא קיבלו סיוע במיצוי זכויות במהלך השנתיים האחרונות, 15.6% מתוכם למרות שרצו בכך. לצד הנגישות, גם איכות ויעילות הסיוע במיצוי זכויות הם משתנים שיש לקחת בחשבון בהקשר זה – 30.1% מכלל הנתמכים (55.6% מהנתמכים שקיבלו סיוע) העידו כי הסיוע שקיבלו עזר להם במידה מועטה או במידה בינונית. 24% מכלל הנתמכים (44.4% מהנתמכים שקיבלו סיוע) ציינו כי הסיוע במיצוי זכויות עזר להם מאוד.

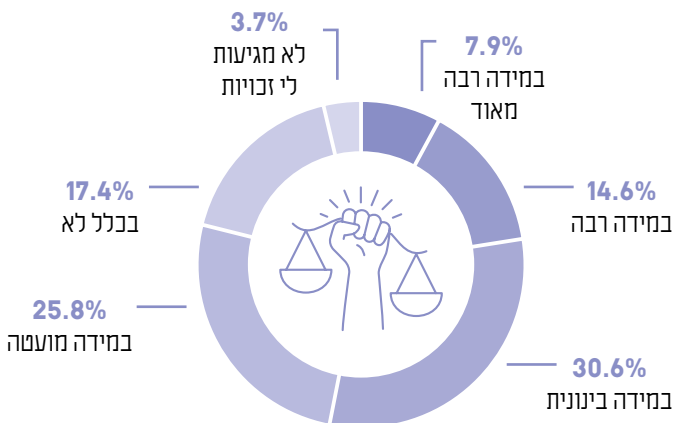
לצד היעדר היכרות וידע אודות הזכויות המגיעות להם, כאשר נתמכי הסיוע פונים למוסדות המדינה בניסיון לממש את זכויותיהם, הם עלולים להיתקל במגוון מחסומים. שלוש המחסומים העיקריים במיצוי הזכויות מהמוסד לביטוח לאומי, הם חוסר ידע לגבי הזכויות המגיעות (41.4%), בירוקרטיה קשה ומסובכת (40.6%) וקריטריונים נוקשים (30.8%). לאחר מכן מגיע הקושי הטכנולוגי והחשש/בושה הכרוכים בעצם הפנייה.

למרות החסמים, 12.7% מהנתמכים ציינו כי הם מקבלים את מלוא הזכויות המגיעות להם מהמוסד ו-11% ציינו כי אין להם זכויות בביטוח לאומי.

43.2% מנתמכי הסיוע אינם מכירים כלל את הזכויותיהם או מכירים אותן במידה מועטה, כמעט כפול מאלו שמכירים את הזכויות המגיעות להם היטב (22.5%)

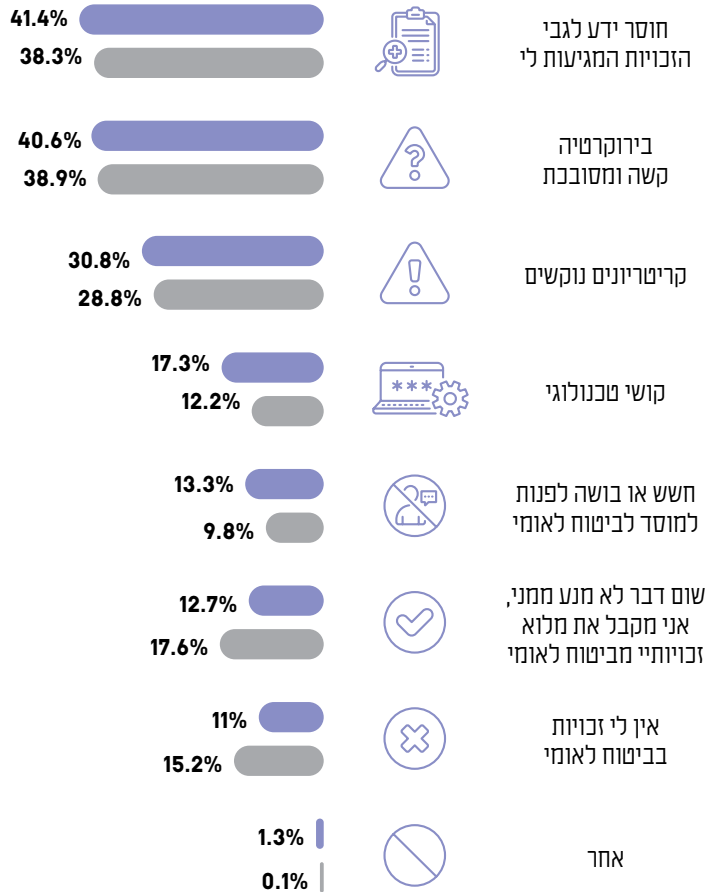

באיזו מידה את/מכיר/ה את הזכויות המגיעות לך? (קצבאות, הנחות, סיוע במוצרים פיזיים ועוד)

מה מהבאים מנע ממך לקבל את מלוא הזכויות המגיעות לך מהמוסד לביטוח לאומי?

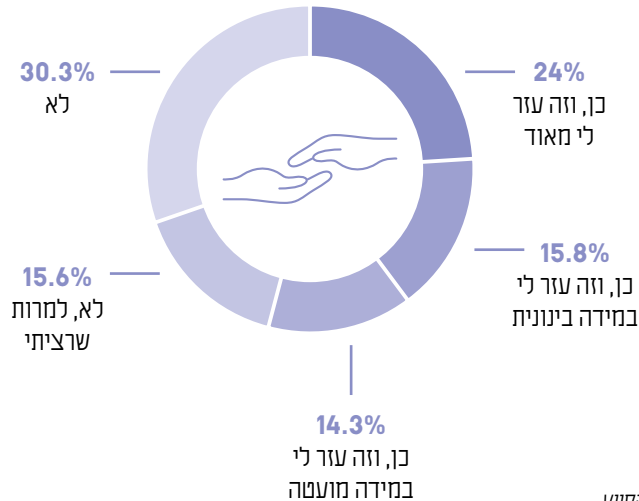
נתמכי הסיוע 2022 • נתמכי הסיוע 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שהיה ניתן לציין יותר מתשובה אחת

האם בשנתיים האחרונות קיבלת סיוע במיצוי הזכויות?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

”אני אבא לשתי בנות, מעל שנה אני מגדל אותן לבד. אשתי נמצאת בבית חולים. זאת התמודדות קשה, בין אם לקחת אותן לבתי הספר ולהחזיר אותן, וללכת לבית חולים. אז זה עוד ימים לא לעבוד ולהפסיד כסף. זה פוגע בי ופוגע בבנות.

אני חי מקצבת ביטוח לאומי של אשתי ומהמשכורת שאני מרוויח בעבודה, מתוכם אני משלם שכר דירה, חשמל, מים... שגם את זה כבר הפסקתי לשלם כי אני מעדיף להביא אוכל לילדות מאשר לשלם חובות.”

ר', נתמך סיוע

עוני אנרגטי

עוני אנרגטי במדינות מפותחות מתבטא בחוסר יכולת להבטיח אנרגיה מספקת לצרכים הבסיסיים של משק הבית כגון בישול, אספקת מים חמים, תאורה, חימום או קירור הבית והפעלת מכשירים חשמליים

כמחצית

כמחצית (49.5%) מהנתמכים נותקו מחשמל במהלך השנה האחרונה או קיבלו מכתב התראה לפני ניתוק

85.1%

על פי האומדן למחסור אנרגטי 85.1% מנתמכי הסיוע נמצאים במצב של מחסור אנרגטי, מתוכם 38.3% נמצאים במצב של מחסור אנרגטי חמור

75.3%

ל-75.3% מנתמכי הסיוע שבבתיהם מותקן מת"מ לחשמל, היו פעמים בהם לא היה להם מספיק כסף להטעינו

45.4% מנתמכי הסיוע נאלצו לבחור באופן חדיר בין תשלום חשבון החשמל ובין רכישה של מוצרים בסיסיים (למשל מזון או תרופות מרשם)

45.4%

21.6%

ל-21.6% מהנתמכים אין כלל אמצעי חימום/קירור והם אינם יכולים להרשות לעצמם לקנות

52.7%

52.7% מנתמכי הסיוע לא יכולים להרשות לעצמם להפעיל אמצעי חימום/קירור בהתאם לצורכיהם

12.3%

12.3% מהכנסתם הממוצעת לחודש של הנתמכים מופנית לתשלום חשבון חשמל וגז

עוני אנרגטי במדינות מפותחות מתבטא בקושי להבטיח אנרגיה מספקת לצרכים הבסיסיים של משק בית, כגון: בישול, אספקת מים חמים, תאורה, חימום או קירור הבית והפעלת מכשירים חשמליים. עוני אנרגטי הוא בעיה מורכבת ורב-ממדית, הנובעת משילוב של כשלים הקשורים לתשתיות האנרגיה, רציפות אספקה, איכות, אמינות ובטיחות (משנר ושפירא, דו"ח העוני האלטרנטיבי 2022).

גם כאשר קיימת גישה לשירותי אנרגיה אמינים, הנטל הכספי הכרוך בצריכתם עשוי להיות גבוה מדי עבור משקי בית המצויים במצוקה כלכלית, מה שמוביל לשימוש מצומצם או ספורדי (שיבלי, משנר ושפירא, 2022). בתוך כך, העלייה בתעריף החשמל בשנתיים האחרונות החמירה עוד יותר את הקושי לממן את הצריכה האנרגטית הביתית. החל מפברואר 2022 מחיר החשמל עלה בחדות, ובתחילת השנה הנוכחית (ינואר 2023) הגיע לשיא של עשור (53.42 אג' לקוט"ש, ללא מע"מ). אומנם מגמת העלייה התמתנה לאחר הזולות שהתרחשו בפברואר ואפריל 2023, אך למרות זאת התעריף העדכני באוגוסט 2023 (51.34 אג' לקוט"ש) גבוה משמעותית מהתעריף הממוצע בשש השנים שקדמו לעליית המחירים (רשות החשמל, 2023).

מעבר לנטל הכספי הכרוך בהוצאות על צריכת האנרגיה הביתית, ההשלכות השליליות של עוני אנרגטי מתורגמות להיבטים אחרים. מסקירה מדעית עולה, כי עוני אנרגטי משפיע לרעה על בריאות פיזית ונפשית וכן על הישגים בתחום החינוך, גם במדינות מפותחות (Katoch et al., 2023). כך למשל, טמפרטורות גבוהות בחללים סגורים עלולות לגרום לסיבוכים ולהחמרה במצבים בריאותיים קיימים כגון סוכרת, בעיות בדרכי הנשימה וכן בעיות קרדיווסקולריות (מחלות לב וכלי דם). במיוחד נמצאים בסיכון קשישים, ילדים קטנים ותינוקות אשר מחמת גילם ומצבם הבריאותי פגיעים יותר להשפעות האקלים (ברנד לוי, 2021).

אומנם שינויי האקלים מורגשים בכל העולם, אך אוכלוסיות מוחלשות סובלות באופן לא מידתי מהשלכות ההתחממות הגלובלית. הקור העז או החום הלוהט מחריפים בשל תנאי מחיה ירודים ומוסיפים רובד נוסף של פגיעות. ככל שדפוסי האקלים מקצינים, כך ההשלכות של עוני אנרגטי הופכות לחמורות יותר; במיוחד כשמדובר בזעזועים אקלימיים כגון שיטפונות, גלי חום וסופות שצפויים להיות שכיחים יותר ויותר בעתיד.

היעדרן של תשתיות אנרגיה מתאימות, כגון תחנות חשמל ורשתות שינוע, הוא גורם נוסף המוביל לעוני אנרגטי. הדבר נכון במיוחד לגבי מדינות מתפתחות, כמו גם לגבי אזורים בפריפריה הגיאוגרפית דוגמת הפזורה הבדואית, אשר מתמודדים לעיתים קרובות עם אתגרים בחיבור למקורות אנרגיה. בנוסף, תשתיות עירוניות לקויות ושימוש בטכנולוגיות עם יעילות אנרגטית נמוכה, עשויים להחמיר מצבים של עוני אנרגטי; חומרי בניין זולים הקולטים חום, מיעוט צמחייה והצללה, עומס תעבורתי באזורים עירוניים מוחלשים, כל אלה מובילים "ללכידת" חום במרחב הציבורי והפרטי, ובכך חושפים את האוכלוסיות המתגוררות באזורים הללו לפגיעות גבוהה יותר ממזג האוויר (ברנד לוי, 2021).

לאור ההשלכות הרב ממדיות של עוני אנרגטי, מתברר יותר ויותר כי להכרה ב"זכות לחשמל" יש חשיבות עליונה. סוגיה זו זכתה להתייחסות משפטית, במסגרת פסק דין מינואר 2022 בעניין ניתוק צרכנים מאספקת החשמל בשל חוב. בפסק הדין הורה בג"ץ לרשות החשמל לתקן את הסטנדרטים, באופן שיאפשר להכיר במצב כלכלי ו/או מצב רפואי כמעמים המקנים חסינות מפני ניתוק¹.

כחצי שנה לאחר פרסום פסק הדין, הודיעה חברת החשמל כי צרכנים המצויים ב"עוני מרוד" (כלשון בג"ץ) או אנשים הסובלים מקושי כלכלי לצד מצב רפואי המחייב גישה עקבית לחשמל - יהיו מוגנים מפני ניתוק, בכפוף להוכחת המצב. עד שיושלמו הקריטריונים והנהלה להגנה מפני ניתוק, התחייבה חברת החשמל כי היא "תמנע מניתוק לקוחות ביתיים בעלי חוב (ובכלל זה - העברתם למסלול של חת"מ), ככל שיועלו על ידם טענות באשר למצב כלכלי חריג או קושי כלכלי המשולב עם מצב רפואי המצריך אספקת חשמל סדירה המבוססת באסמכתאות מתאימות לכך, בהתאם לקריטריונים ברורים"² (אתר חברת החשמל, 2023).

במצב הנתון, צרכנים ביתיים יכולים להציג את טענותיהם לפני ניתוק או מעבר למסלול אספקת חשמל חלופי. בקשות הצרכנים הנוקקים חייבות לעמוד בקריטריונים ברורים ומוגדרים, כך ש"נטל ההוכחה" כרוך במאמץ בירוקרטי המתווסף לקושי הרב ממילא. יתר על כן, הצעד הנוכחי אינו בגדר הגנה מלאה מפני מדיניות הניתוק ומפני ההשלכות ההרסניות שיש לו על משקי בית פגיעים (שאינם עומדים בקריטריונים).

ראוי לציין, שבמספר מקומות בעולם כבר אימצו הלכה למעשה את האיסור על ניתוק חשמל, תוך הכרה ב"זכות לחשמל" כשוות ערך לזכויות יסוד אחרות ובהכרחית למחיה בכבוד. לפיכך, ההחלטה הנוכחית, על אף שהיא צעד בכיוון הנכון, עדיין אינה מתיישבת במלואה עם ההכרה הרחבה יותר בזכות הבסיסית לחשמל.

חברת החשמל מעניקה 50% הנחה בחשבון החשמל³ למספר קבוצות זכאות וביניהן מקבלי הבטחת הכנסה, ניצולי שואה, חד הוריות לשלושה ילדים ומעלה ועוד (אתר רשות החשמל, 2023). כמו כן, ביטוח לאומי מעניק לאוכלוסיות מסוימות מענק חימום חד-שנתי בגובה 608 ₪ (אתר המוסד לביטוח לאומי, 2023). בהינתן ש-85.1% מהנתמכים נמצאים בעוני אנרגטי (לפי האומדן של לתת לשנת 2023), נראה כי צעדי המדיניות שנקטו והסיוע שניתן עד כה, אינם מספיקים כדי להבטיח ביטחון אנרגטי למשפחות הזקוקות לכך במיוחד.

1 בג"ץ, 4988/19 רזנוצווייג-חויסה ואחרים נ' הרשות לשירותים ציבוריים חשמל ואחרים, 03/01/2022.
 2 חשוב לציין שהחוב לא יימחל, ומאמצי הגבייה יימשכו באמצעות הסדרים עם חברת החשמל או הליכי הוצאה לפועל, אם וכאשר ניסיונות להגיע להסדר עם הלקוח ייכשלו (אתר חברת החשמל).
 3 עד 400 קו"ש ראשונים בכל חודש.

לכדו להעיד על הימצאותו של משק הבית במצב של עוני אנרגטי.

אחד האתגרים בהבנת היקף התופעה, נובע מהקושי לזהות משקי בית החווים עוני אנרגטי "סמוי", כלומר, משקי בית הנמנעים מצריכת חשמל או גז מתוך חשש שלא יוכלו לעמוד בתשלום או משום שאין ברשותם מכשירי חשמל לחימום או קירור הבית.

יותר ממחצית (52.7%) מנתמכי הסיוע אינם יכולים להרשות לעצמם להפעיל אמצעי חימום ו/או קירור במידת הצורך, לעומת כרבע (24.4%) מהאוכלוסייה הכללית. זאת ועוד, ל-21.6% מנתמכי הסיוע אין כלל אמצעי חימום/קירור והם אינם יכולים להרשות לעצמם לקנות, כמעט פי עשרה מהשיעור באוכלוסייה הכללית (2.2%).

עוני אנרגטי בקרב הנתמכים

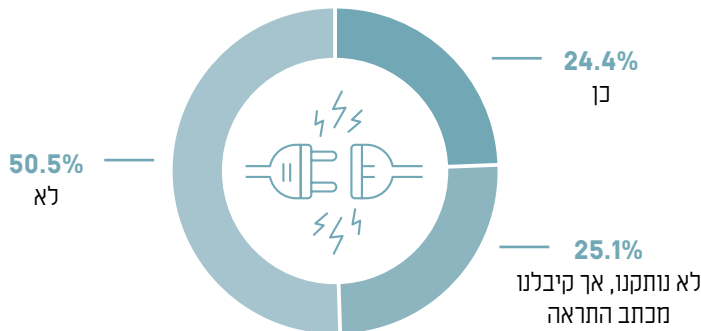
בקרב נתמכי הסיוע, ההוצאה הממוצעת על חשמל וגז בבית הינה 732 ש"ח והיא מהווה 12.3% מההכנסה הממוצעת נטו לחודש למשפחה (5,938 ש"ח).

כמחצית (49.5%) מהנתמכים נותקו מחשמל במהלך השנה האחרונה או קיבלו מכתב התראה מחברת חשמל לפני ניתוק בעקבות אי-תשלום חשבונות, בדומה לאשתקד (51.2%). מאחר שאספקת חשמל סדירה היא תנאי בסיסי לתפקוד תקין של הבית ודייריו, ניתוק מחשמל עשוי

45.4% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו לוותר באופן קבוע (תמיד או לעיתים קרובות) על רכישת מוצרים בסיסיים אחרים על מנת לשלם את חשבון החשמל

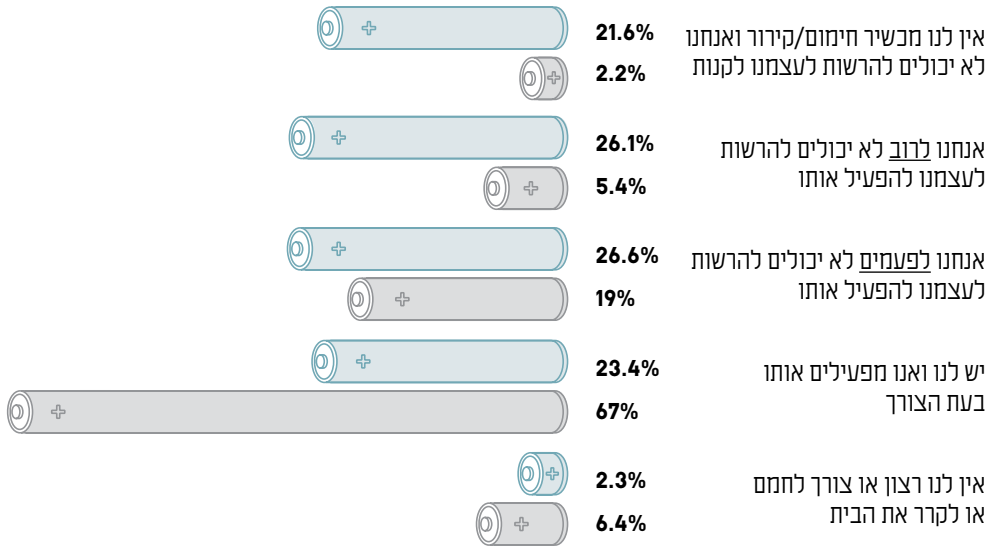

האם בשנה האחרונה חוויתם ניתוק מחשמל כי לא הצלחתם לשלם את החשבונות?

האם את/ה ובני משק הבית שלך נאלצים לוותר באופן קבוע על חימום/קירור הבית, כי אין לכם יכולת לשלם?

● נתמכי הסיוע 2023 ● האוכלוסייה הכללית 2023

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדרד העוני הרב-ממדי

** באוכלוסייה הכללית השאלה נשאלה עבור אמצעי חימום ואמצעי קירור בנפרד, כדי לבצע השוואה נעשה איחוד על בסיס התשובה המקסימלית

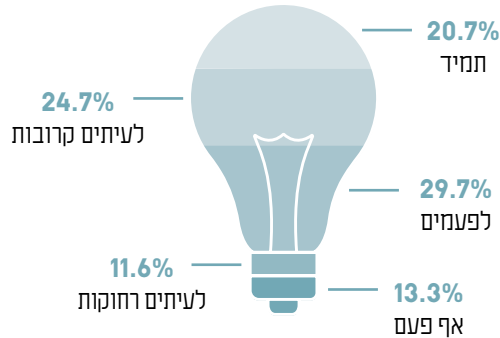
הללו, 54.8% דיווחו כי הם חשים שביתם חם/קר מדי על בסיס קבוע.

התמודדות עם צבירת חוב לספקית החשמל או עם חיבור מחדש לאחר ניתוק, מחייבת תהליך בירוקרטי מייגע ומערימה קושי נוסף על משקי בית מוחלשים, הנדרשים להתמודד עם קשיים מרובים וסיטואציות חיים מורכבות. הקושי לעמוד בהוצאות הגבוהות על חשמל מייצר דאגה רבה, כאשר יותר ממחצית (55.3%) מנתמכי הסיוע דיווחו כי הם דואגים על בסיס קבוע (תמיד או לעיתים קרובות) כי לא יצליחו לשלם את חשבון החשמל, ועוד כ-27.8% דואגים לפעמים.

נתון נוסף העשוי לשפוך אור על חומרת העוני האנרגטי, הוא שיעור משקי הבית בהם נמנעים מצריכת חשמל כדי לשלם חשבונות אחרים, כגון: קניית מזון, תרופות וכן תשלומי חינוך, דיור, החזרי חובות וכיוצא באלה. בניגוד למשתנה הקשיח של ניתוק מחשמל, משתנים אלו מבוססים על חוויות סובייקטיביות של המשיבים. מקובל היום, כי אומדן לעוני אנרגטי ראוי שיקלול משתנים תפסיטיים, על מנת לחשוף מצבי עוני אנרגטי סמוי.

45.4% מנתמכי הסיוע העידו, כי נאלצו לוותר על בסיס קבוע (תמיד או לעיתים קרובות) על רכישת מוצרים בסיסיים אחרים על מנת לשלם את חשבון החשמל. 29.7% נוספים נאלצו לעשות זאת מדי פעם. בהתאמה לנתונים

האם נאלצת לבחור בין תשלום חשבון החשמל בביתך לבין רכישה של מוצרים בסיסיים אחרים? (למשל מזון או תרופות מרשם)

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

ציינו כי היו פעמים בהם לא היה להם מספיק כסף להטענת המונה, מה שככל הנראה הוביל לניתוק ולהפסקת זרם החשמל בבית.

בקרוב נתמכים שמונתקן בביתם מת"מ - 43.6% חוו ניתוק לעומת 19% בקרב נתמכים שאין בביתם מת"מ. הגם שמטרתו המוצהרת של המת"מ היא לאפשר תכנון מוקפד של ההוצאה עבור חשמל, במבחן המציאות נראה כי הפתרון האמור אינו מאפשר לנתמכי הסיוע לשמור על רציפות אנרגטית.

נתוני חברת החשמל אודות מספר ניתוקי החשמל שהיא מבצעת בפועל מדי שנה, אינם כוללים את מקרי הניתוק הפאסיבי המתבצע באמצעות מונה תשלום מראש (מת"מ). כאשר משקי בית מתקשים לשלם את חשבון החשמל וצוברים חוב, חברת החשמל רשאית להתקין בבתיהם מונה שהצרכן טוען אותו בכסף מראש ולקוץ באופן אוטומטי 20% מהסכום שהוטען לטובת תשלום החוב. זרם החשמל מנותק אוטומטית כאשר הסכום שהוטען נגמר.

יותר מחמישית (22.7%) מנתמכי הסיוע מעידים כי מותקן בביתם מונה תשלום מראש (מת"מ) לחשמל, מהם 75.3%

האם היו פעמים שלא היה לכם מספיק כסף כדי להטעין את המת"מ?

% המשיבים "כן", מתוך אלו שציינו שמונתקן בביתם מת"מ

75.3%

האם מותקן בביתכם מונה תשלום מראש לחשמל? (מת"מ)

% המשיבים "כן"

22.7%

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

האומדן מסווג את המשיבים ל-3 קטגוריות של חומרת העוני האנרגטי כדלקמן:

מחסור חמור

מי שדיווחו על לפחות פרמטר אחד מבין הבאים:

1. ניתוק מחשמל עקב אי יכולת לשלם תשלום חשמל
2. מותקן בביתם מת"מ ולא היה להם מספיק כסף להטעינו
3. שילוב של 3 אינדיקטורים:
 - קבלת מכתב התראה לפני ניתוק
 - ויתור באופן תדיר על חימום/קירור הבית
 - דיווח על רמות גבוהות של חוויות סובייקטיביות של עוני אנרגטי

מחסור

מי שדיווחו על לפחות פרמטר אחד מבין הבאים:

1. קבלת מכתב התראה לפני ניתוק
2. ויתור באופן תדיר על חימום/קירור הבית
3. דיווח על רמות גבוהות של חוויות סובייקטיביות של עוני אנרגטי

ביטחון אנרגטי

הוגדרו כאלו שלא נותקו מחשמל/מת"מ וכן כאלו שלא דיווחו על אף חוויה שלילית הקשורה בעוני אנרגטי המוגדרות בקטגוריית "מחסור".

אומדן למחסור אנרגטי

בדומה לשנה שעברה, חושב אומדן לשיעור משקי הבית הסובלים ממחסור אנרגטי בקרב נתמכי הסיוע. החישוב התבסס על השיטה שהוצגה בדו"ח העוני האלטרנטיבי 2022 ופותחה על ידי החוקרות ד"ר סתיו שפירא וד"ר נעמה טשנר מאוניברסיטת בן גוריון בנגב. במסגרת החישוב, סווגו המשתתפים בסקר ל-3 קטגוריות מחסור לפי תשובותיהם לשאלות הבאות:

1. ניתוק מחשמל (כן/לא)
2. ניתוק בשל אי יכולת להטעין מונה תשלום מראש (מת"מ) לחשמל (כן/לא)
3. קבלת מכתב התראה מחברת חשמל (כן/לא)
4. ויתור תדיר על חימום/קירור הבית או חוסר במכשיר מסוג זה
5. חוויות סובייקטיביות הכוללות חוויות "רכות" של עוני אנרגטי, המבוססת על תשובות לשלוש שאלות: בחירה בין תשלום חשמל לבין רכישה של מוצרים בסיסיים; מידת הדאגה בנוגע לעמידה בתשלום חשבונות החשמל; תחושות חום/קור בבית. הציון במדד חושב לפי ממוצע התשובות לשלוש השאלות הללו (סולם 1-5), כאשר ציון גבוה מ-4 הוגדר כעוני אנרגטי סובייקטיבי גבוה.

ע"פ האומדן 85.1% מנתמכי הסיוע נמצאים במצב של מחסור אנרגטי, מתוכם 38.3% במחסור אנרגטי חמור, בדומה לאשתקד (86% ו-38.5% בהתאמה)

קשישים

יותר משליש

יותר משליש (35.5%) מהקשישים הנתמכים נמצאים באי-ביטחון תזונתי חמור

81.6%

על פי האומדן לעוני, 81.6% מהקשישים נתמכי הסיוע נמצאים בעוני, מהם 50.5% בעוני חמור

71.2% מהציבור סבורים כי סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמות הכנסה לא מאפשר לקשישים לחיות בכבוד

71.2%

4,000 ₪

סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמות הכנסה עומד על 4,000 ₪ ליחיד ו-6,320 ₪ לזוג (עד גיל 70)

91.1% מנתמכי הסיוע הוותיקים סבורים כי קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמות הכנסה אינה מאפשרת להם או מאפשרת להם באופן חלקי לחיות בכבוד

91.1%

52.1%

52.1% מנתמכי הסיוע הקשישים אינם מרוצים מחייהם, 65.8% חוו תחושת בדידות (לעיתים קרובות או מדי פעם)

64%

64% מנתמכי הסיוע הקשישים ויתרו על רכישת תרופה או טיפול רפואי, משום שלא יכלו לשלם עבורם

בסוף שנת 2022 חיו בישראל כ-1.2 מיליון קשישים (בני 65 ומעלה), שהם 12.4% מתושבי המדינה. בשנת 2065 מספרם צפוי להגיע ליותר מ-3 מיליון נפשות שיהוו 15.3% מכלל האוכלוסייה (למ"ס, 2023). הזדקנות האוכלוסייה מציבה אתגרים ומחייבת הערכות מצד המדינה בפיתוח פתרונות לצורכיהם השונים והייחודיים של בני הגיל השלישי.

212,324 (17.6%) אזרחים ותיקים בישראל חיים בעוני, וכחמישית (20.5%) מבין המשפחות שבראשן עומד אזרח ותיק מוגדרות כעניות (נתונים לשנת 2021; המוסד ביטוח לאומי, 2023). בהשוואה בין-לאומית¹, שיעורי העוני בקרב בני 66 ומעלה בישראל (17%) גבוהים בכ-2.5 נקודות האחוז בהשוואה לשיעור הממוצע במדינות ה-OECD (14.5%), כאשר במדינות כמו נורבגיה, דנמרק וצרפת שיעור הקשישים החיים בעוני יורד אף מתחת ל-5%.

הזקנה מתאפיינת בין היתר בגידול בתחלואה וירידה בתפקוד, המקשים על קשישים להמשיך לעבוד. אי לכך, לאחר גיל הפרישה (67 לגברים, 62-65 לנשים בהתאם לתאריך הלידה), מרכיבי ההכנסה העיקריים הם תשלומי פנסיה וקצבת אזרח ותיק, ואלו שאין להם פנסיה כלל או שהיא מתחת למינימום שנקבע, מקבלים קצבת השלמת הכנסה מהמוסד לביטוח לאומי (על פי תנאי זכאות מוגדרים), כדי להבטיח להם הכנסה בסיסית.

בשנת 2022 הוגדלה קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה, בסכום שבין 562-949 ש"ח לחודש (תלוי גיל וכמות נפשות במשפחה). בתחילת 2023 עלתה פעם נוספת קצבה זו בשיעור של 5.3%, בהתאם לעלייה במדד המחירים לצרכן, כך שנכון להיום סכום הקצבה עומד על: 4,000 ש"ח ליחיד ו-6,320 ש"ח לזוג עד גיל 70; 4,039 ש"ח ליחיד ו-6,383 ש"ח לזוג בגילי 70-80; 4,078 ש"ח ליחיד ו-6,445 ש"ח לזוג מעל גיל 80. על פניו, סכומים אלו אמורים להציב את כלל הקשישים בישראל מעל קו העוני, שנכון לשנת 2021 עומד על 3,561 ש"ח ליחיד ו-5,698 ש"ח לזוג (המוסד לביטוח לאומי, 2023).

על אף שחלה עלייה בגובה הקצבה, עדיין נותרת בעיניה השאלה, האם ביכולתה לחלץ את הקשישים מעוני ממשי ולהבטיח להם הלכה למעשה רמת חיים נאותה. על פי מחקר שערך ארגון לתת בקרב נתמכי הסיוע הקשישים, נמצא כי למרות העלייה בקצבה, הם עושים ויתורים קשים מאוד בחיי היום יום ואינם מצליחים לספק את כלל הצרכים הבסיסיים הדרושים להם. לפי האומדן שנערך בקרבם נמצא כי 50.5% נמצאים בעוני חמור וסך הכל 81.6% עדיין בעוני, נתון המשקף עלייה בשיעור של 8.9% בהשוואה לשנה שעברה (74.9%).

71.2% מהציבור סבור כי סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה אינו מספיק לקשישים לחיים בכבוד ולמילוי כל צורכיהם. בנוסף, 55.2% מהציבור חושב כי הקשישים וניצולי השואה הם האוכלוסייה שהממשלה מזניחה באופן החמור ביותר (38.1% במקום הראשון, 17.2% במקום השני), הרבה לפני נכים ובעלי מוגבלויות, ילדים ונוער בסיכון והאוכלוסייה הערבית (ארגון לתת, 2023).

1 נדלה מאתר ה-OECD ב-29/07/2023 לפי הנתונים העדכניים הזמינים (2018-2021; ישראל 2020).

אומדן לעוני בקרב הקשישים הנתמכים

במקום המגורים (7 חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק (8) ויתור תדיר על חימום/ קירור הבית או חוסר במכשיר מסוג זה.

האינדיקטורים ה"רכים" הנובעים עקב המצב הכלכלי כוללים: (1) דיווח על אי יכולת לשמור על מצב

בריאותי תקין (2) ויתור ו/או התפשרות על טיפול רפואי בשל אי היכולת להגיע אליו (3) ויתור על סיוע נפשי (4) דיווח סוביקטיבי כי מקום מגוריהם לא נחשב למגורים בכבוד (5) חוסר במעלית במקום המגורים למרות הצורך (6) סיכון לאבד את מקום המגורים (7) בעלות על חוב (8) חוסר יכולת להתמודד עם הוצאה לא צפויה (9) אי עמידה בתשלומי סיעוד (10) מידת התלות בסיוע (11) דיווח על אי יכולת לחיות בכבוד (12) ויתור על עזרה נחוצה בפעולות יום-יומיות.

האומדן לעוני מסווג את הנתמכים הוותיקים ל-3 קטגוריות על פי האינדיקטורים המוזכרים לעיל:

1. **עוני חמור** - שני אינדיקטורים קשים ומעלה.

2. **עוני** - אינדיקטור קשה אחד או לפחות שישה מתוך שניים עשר האינדיקטורים הרכים.

3. **היעדר עוני** - פחות משישה אינדיקטורים רכים.

על פי האומדן לעוני, 81.6% מנתמכי הסיוע הוותיקים נמצאים בעוני, מתוכם 50.5% בעוני חמור, וזהי עלייה מאשתקד (74.9%, 48.8% בהתאמה).

להלן פירוט הממצאים והנתונים שעל בסיסם התבצע האומדן, תוך בחינת תנאי חייהם של הנתמכים הוותיקים בתחומים הבאים: יוקר המחיה, ביטחון תזונתי, בריאות, דיור וסיוע, והשוואתם לאשתקד.

פרק זה ייחד לקשישים נתמכי הסיוע, אשר יכוננו נתמכי סיוע ותיקים/נתמכים ותיקים (נשים מגיל 62 ומעלה וגברים מגיל 67 ומעלה). מטרת הפרק הינה לשקף עד כמה שניתן את הוויתורים המשמעותיים אותם הם נאלצים לעשות בהיבטים שונים בחייהם. חלק הארי של הפרק כולל אומדן לעוני בקרב נתמכי הסיוע הוותיקים, שנועד לבחון האם רשת הביטחון הסוציאלית מאפשרת להם דה פקטו למלא את הצרכים הבסיסיים הנדרשים ולהיחלץ מעוני.

במחקר נתמכי הסיוע השתתפו 309 נתמכים ותיקים המקבלים סיוע דרך העמותות השותפות¹. בדומה לשנה שעברה, נבחנו תנאי חייהם בחמישה תחומים, ובכל אחד מהתחומים נלקחו אינדיקטורים המעידים על עוני, אשר משקפים את אי-היכולת של הנתמכים הוותיקים לחיות בצורה נאותה ובכבוד באחרית ימיהם.

זוהו 20 אינדיקטורים לעוני הנובעים עקב המצב הכלכלי, אשר סווגו ל-2 קבוצות: אינדיקטורים "קשים" המעידים על היעדר תנאים בסיסיים וויתורים בדרגה חמורה וקיצונית יותר (כדי להקל על הזיהוי במהלך הפרק מופיע לידם אייקון של סימן קריאה אדום), ואינדיקטורים "רכים" המעידים על ויתורים קלים יותר.

⚠️ האינדיקטורים ה"קשים" הנובעים עקב המצב הכלכלי כוללים: (1) אי-ביטחון תזונתי חמור (2) ויתור

קבוע על תרופה או טיפול רפואי (3) מגורים במקום לא קבוע (4) ניתוק מחשמל (5) אי יכולת להטעין מונה תשלום מראש לחשמל (6) ויתור על תיקון ליקויים חמורים

1 במדגם השנה לא נכללו קשישים המשתתפים בתוכנית "סיוע לחיים" המסייעת לניצולי שואה נזקקים. על מנת לאפשר השוואה, ממצאי השנה הקודמת המוצגים בפרק זה חושבו מחדש לאחר שנתמכי התוכנית הוחרגו מהמדגם המקורי; השנה נכללו גם קשישים שדיווחו כי אינם מקבלים השלמת הכנסה (26.1%).

14.5% מהנתמכים הוותיקים נותקו בשנה האחרונה מחשמל מכיוון שלא הצליחו לשלם את החשבון ו-16.6% אומנם לא נותקו, אך קיבלו מכתב התראה מחברת החשמל. יותר משליש (34.9%) מהנתמכים הוותיקים העידו כי בשנה האחרונה הם נאלצו לבחור בין תשלום חשבון החשמל לבין רכישה של מוצרים בסיסיים אחרים, כמו מזון ותרופות. בנוסף, 9.9% ציינו כי בביתם מותקן מונה תשלום מראש (מת"מ) לחשמל, והיו פעמים שלא היה להם מספיק כסף להטעין אותו.

41.8% מהנתמכים הוותיקים ציינו כי אין להם כלל אמצעי חימום ו/או קירור ושהם לא יכולים לרכוש אחד כזה בשל המצב הכלכלי או שהם לרוב לא יכולים להרשות לעצמם להפעיל אותו.

ל-60.2% מנתמכי הסיוע הוותיקים יש חוב כלפי גורם כלשהו, עלייה בשיעור של 45.4% בהשוואה לאשתקד (41.4%). כחמישית (21.8%) חוו במהלך השנה האחרונה חסימה ו/או עיקול של חשבון הבנק עקב חובות, הוצאה לפועל, תביעות משפטיות וכו'.

יוקר המחיה

ההוצאה החודשית הממוצעת למשק בית של נתמכי הסיוע הוותיקים, הכוללת 2.2 נפשות בממוצע, עומדת על 7,176 ש"ח, ומהווה 87.9% מההכנסה הממוצעת שנתמכי הסיוע הוותיקים מעריכים שנדרשת להם למחיה בכבוד (8,168 ש"ח).

לנתמכים הוותיקים, בדומה לכלל הנתמכים, אין את החוסן הכלכלי להתמודד עם הוצאות לא מתוכננות. 74.7% לא יוכלו להתמודד עם הוצאה לא צפויה כלשהי, או לכל היותר יוכלו לשלם כמה עשרות שקלים באופן בלתי צפוי (תוך שבוע). רק 9.4% יוכלו להתמודד עם הוצאה לא מתוכננת של יותר מ-1,000 ש"ח.

יותר ממחצית (58.1%) מהנתמכים הוותיקים דיווחו כי מצבם הכלכלי הורע בשנה שחלפה, לצד 40.1% שדיווחו כי הוא לא השתנה ו-1.8% בלבד שדיווחו על שיפור. יוקר המחיה הוא הסיבה השכיחה ביותר להרעה במצב הכלכלי (78.8%).

אינדיקטורים לעוני בתחום יוקר המחיה

המספרים בסוגריים מציינים נתונים משנת 2022

60.2% (41.4%)
בעלי חוב לגורם כלשהו***

14.5% (18.1%)
נותקו מחשמל ⚠️

21.8% (21.8%)
⚠️ חוו חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק

9.9% (10.8%)
⚠️ בביתם מותקן מת"מ לחשמל, והיו פעמים שלא היה לכם מספיק כסף להטעינו**

74.7% (76.7%)
לא יכולים לשלם עבור הוצאה בלתי מתוכננת, או לכל היותר יכולים לשלם כמה עשרות שקלים

41.8% (45.4%)
⚠️ אין להם אמצעי חימום ו/או קירור, והם לא יכולים לרכוש בשל המצב הכלכלי או שהם לרוב לא יכולים להפעילו

צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי. מקרבם, יותר ממחצית (54.4%) ציינו כי זה קרה בתדירות של כמעט כל חודש, ו-40.4% בחלק מהחודשים.

כמו כן, 46.9% מהנתמכים הוותיקים אכלו פחות ממה שרצו כי לא היה להם מספיק כסף כדי לקנות אוכל ו-32.5% אף העידו כי הם או מבוגרים אחרים בבית הגיעו למצב של רעב.

ביטחון תזונתי

יותר משני שלישים (69.6%) מהנתמכים הוותיקים ציינו כי האוכל שקנו לא הספיק ולא היה להם די כסף כדי לקנות יותר, לרוב (19.8%) או לפעמים (49.8%). 44.7% מנתמכי הסיוע הוותיקים העידו כי הם או מבוגרים אחרים בבית

אינדיקטורים לעוני בתחום הביטחון התזונתי

המספרים בסוגריים מציינים נתונים משנת 2022

46.9% (48.7%)
אכלו פחות ממה שרצו כי לא היה להם מספיק כסף כדי לקנות אוכל

69.6% (73.5%)
האוכל שקנו לא הספיק ולא היה להם די כסף כדי לקנות יותר (לרוב או לפעמים)

32.5% (31.4%)
הגיעו למצב של רעב ולא אכלו כי לא היה להם מספיק כסף לקנות אוכל

71.3% (77.3%)
לא היה מספיק כסף לאכול ארוחות מאוזנות (לרוב או לפעמים)

44.7% (45.5%)
צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

35.5% מהנתמכים הוותיקים נמצאים באי-ביטחון תזונתי חמור

באי-ביטחון תזונתי, מהם 35.5% באי-ביטחון תזונתי חמור. רק הנתמכים הוותיקים הנמצאים באי-ביטחון תזונתי חמור נכללים באינדיקטור הקשה לעוני.

האינדיקטורים לעיל מתבססים על שאלון מתוקף של משרד החקלאות האמריקאי (USDA) לבחינת ביטחון תזונתי. על פי ממצאי השאלון, 71.8% מהנתמכים הוותיקים נמצאים

יש ביטוח משלים מקיף של קופת החולים, 2.2% הם בעלי ביטוח פרטי מטעם חברת הביטוח ו-4.6% נוספים ציינו כי הם אינם יודעים איזה ביטוח יש להם.

64% מנתמכי הסיוע הוותיקים ויתרו לעיתים או באופן קבוע על רכישת תרופה או טיפול רפואי הנחוץ לתפקודם משום שלא יכלו לשלם עבורם, וכשני שלישים (63.8%) העידו כי ויתרו על טיפול רפואי משום שלא היה להם איך להגיע אליו.

למרות החשיבות של הסיוע הנפשי, קרוב למחצית (46.4%) מנתמכי הסיוע הוותיקים נאלצו לוותר על סיוע נפשי מכיוון שלא יכלו להרשות לעצמם לעמוד בתשלום הפרטי (26.2%), בהשתתפות העצמית הנדרשת על ידי קופת החולים (14.8%) או בשל זמן המתנה ארוך (5.4%). פחות מעשירית (8.9%) מהנתמכים קיבלו את הסיוע הנפשי לו נזקקו.

בריאות

הרוב המוחלט (97.9%) של נתמכי הסיוע הוותיקים העידו כי הם מתמודדים עם מחלה כרונית כלשהי. 60% סובלים מלחץ דם גבוה, 53.1% מתמודדים עם כולסטרול גבוה ו-46.6% עם סוכרת.

59.7% מהנתמכים הוותיקים ציינו כי אין להם יכולת לשמור על מצב בריאותי תקין בשל המצוקה הכלכלית. שיעור דומה (57.7%) טוענים כי הם זקוקים לשיפוץ בביתם על מנת להתאימו למצבם הבריאותי.

לכמעט שלושה מתוך כל חמישה (58.1%) נתמכי סיוע ותיקים יש ביטוח בסיסי בלבד של קופת החולים, לכרבע (23.3%) יש ביטוח משלים רגיל של קופת החולים, ל-11.8%

אינדיקטורים לעוני בתחום הבריאות

המספרים בסוגריים מציינים נתונים משנת 2022

63.8% (66%)
ויתור או התפשרות על טיפול רפואי לעיתים או באופן קבוע, בשל חוסר יכולת להגיע אליו

14.2% (10.6%)
⚠ ויתור על רכישת תרופה או טיפול רפואי נחוץ באופן קבוע, בשל אי יכולת לשלם עבורם

46.4%
ויתור על סיוע נפשי כי לא יכלו לממן את ההשתתפות העצמית/התשלום הפרטי הנדרש, או כי נאלצו לחכות זמן רב עבורו**

59.7% (55.7%)
לא יכולים לשמור על מצב בריאותי תקין בשל המצוקה הכלכלית

* מחוץ מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים ** ב-2023 עודכנו האופציות של התשובות

דיוור

או דליפה בצנרת המים/ביוב, מסיבות כלכליות. מדובר בעלייה בשיעור 24.8% בהשוואה לנתון אשתקד (50%).

8.3% מהנתמכים הוותיקים העידו כי קיים סיכוי גבוה או גבוה מאוד שייאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל קושי לשלם את שכר הדירה או המשכנתה.

ליותר משליש (36.8%) מנתמכי הסיוע הוותיקים הזקוקים למעלית בשל גיל, בעיות נגישות, קומה גבוהה ועוד, אין מעלית במקום מגוריהם.

כרבע (25.1%) מהנתמכים הוותיקים ציינו כי מקום המגורים שלהם לא יכול להיחשב למגורים בכבוד, שיעור גבוה יותר בהשוואה לשיעור אשתקד (18.9%).

38.3% מנתמכי הסיוע הוותיקים מתגוררים בדירה בבעלותם, כשליש (30.4%) מתגוררים בשכירות, 17.2% מהם גרים בדיוור ציבורי, 6.6% אצל בני משפחה או חברים, 4.4% חיים בבית אבות/דיוור מוגן/דמי מפתח/אחר, ול-3.1% אין מקום מגורים קבוע והם מתגוררים בבית מחסה, או שהם חסרי קורת גג.

קרוב לשני שלישים (62.4%) מהנתמכים הוותיקים העידו כי נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירתם, כגון: תקלות במערכת החשמל, דליפה מהגג, חלונות שבורים, פיצוץ

אינדיקטורים לעוני בתחום הדיוור

המספרים בסוגריים מציינים נתונים משנת 2022

36.8%
אין מעלית במקום המגורים על אף שיש בה צורך**

25.1% (18.9%)
מקום מגוריהם לא יכול להיחשב למגורים בכבוד

62.4% (50%)
נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירה מסיבות כלכליות

3.1% (4.8%)
ללא מקום מגורים קבוע (בבתי מחסה/ללא קורת גג)

8.3% (13.5%)
יאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל קושי לשלם את שכר הדירה או המשכנתה (סיכוי גבוה או גבוה מאוד)

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים ** השאלה עודכנה ולכן לא ניתן להשוות ל-2022

סיוע

עונות על צורכיהם, שיעור גבוה יותר בהשוואה לאשתקד (22.1%). כחמישית (18.5%) מעידים כי הם זקוקים לשעות סיעוד אך אינם מקבלים אותן, בדומה ל-2022 (20%). הרוב המוחלט (93.9%) של נתמכי הסיוע הוותיקים מציינים כי אין ביכולתם לעמוד בתשלומים עבור סיעוד או עזרה בבית הנדרשים לשמירה על מצבם הבריאותי.

42.4% מנתמכי הסיוע הוותיקים קיבלו עזרה במיצועי זכויות בשנתיים האחרונות, כך ש-18.4% ציינו כי הדבר עזר להם מאוד, ואילו השאר (24%) ציינו שהשירות עזר להם במידה בינונית או מועטה. לצידם, 57.6% מהנתמכים הוותיקים לא זכו לקבל כלל סיוע במיצועי זכויות, כאשר 15.7% רצו בכך ועדיין לא קיבלו.

40.3% מהנתמכים הוותיקים ציינו כי הם זקוקים לעזרה בפעולות יום-יומיות כגון: קניות, בישול, ניקיון, כביסה, רחצה וכו', אך לא יכולים לממן זאת, בהשוואה ל-36.2% אשתקד.

12.1% מנתמכי הסיוע הוותיקים החלו להזדקק לסיוע במזון במהלך השנתיים האחרונות בלבד, 23.4% זקוקים לסיוע בין שנתיים לחמש, ו-64.5% העידו כי הם נמצאים במצב זה 5 שנים או יותר.

71% מנתמכי הסיוע הוותיקים מרגישים תלות בסיוע של גופים או אנשים אחרים (לדוגמה, ביטוח לאומי, עמותות סיוע, רווחה, משפחה/חברים וכו') במידה רבה או רבה מאוד, בדומה לשיעור אשתקד (68.2%). תשעה מתוך כל עשרה (91.1%) נתמכים ותיקים העידו, כי קצבת אזרח ותיק (קצבת זקנה) בתוספת השלמת הכנסה אינה מאפשרת להם (37.7%) או מאפשרת להם באופן חלקי בלבד (53.4%) למלא את צורכיהם הבסיסיים ולחיות בכבוד.

יותר מרבע (27.5%) מנתמכי הסיוע הוותיקים מדווחים, כי שעות הסיעוד שהם מקבלים מביטוח לאומי אינן

אינדיקטורים לעוני בתחום הסיוע

המספרים בסוגריים מציינים נתונים משנת 2022

93.9% (96.5%)
לא יכולים לעמוד בתשלומים עבור סיעוד או עזרה בבית**

40.3% (36.2%)
זקוקים לעזרה בפעולות יום-יומיות אך לא יכולים לממן זאת

71% (68.2%)
תלויים בסיוע של גופים או אנשים אחרים (במידה רבה או רבה מאוד)

91.1% (95.2%)
קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה לא מאפשרת להם או מאפשרת באופן חלקי בלבד, למלא את צורכיהם הבסיסיים ולחיות בכבוד

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים ** מתוך אלו שאינם מקבלים מספיק שעות סיעוד או כלל לא מקבלים

(35.1% מרוצים מאוד ו-55.1% מרוצים, נתונים לשנת 2022; למ"ס, 2023).

אל המציאות המורכבת של נתמכי הסיוע הוותיקים מתווספת תחושת בדידות, המערימה קושי נוסף על האתגרים שבהתמודדות עם מצוקה כלכלית. בידוד חברתי נמצא כבעל השפעה שלילית על מצבם הנפשי והפיזי של קשישים, ומקושר לירידה בתוחלת החיים (Okechukwo, 2021). כשני שלישים (65.8%) מנתמכי הסיוע הוותיקים דיווחו כי חוו תחושת בדידות לעיתים קרובות או מדי פעם במהלך השנה האחרונה, פי 2.4 יותר בהשוואה לשיעור בני 65 ומעלה שחשו בדידות מהאוכלוסייה הכללית (27.3%) בשנת 2022 (למ"ס, 2023).

רווחה ואיכות החיים

מציאות חייהם הקשה של נתמכי הסיוע הוותיקים משתקפת דרך דיווחיהם על שביעות רצונם מהחיים באופן כללי. רק 47.9% דיווחו כי הם מרוצים מחייהם (5.7% מרוצים מאוד ו-42.2% מרוצים), בהשוואה ל-90.2% מבני ה-65 ומעלה באוכלוסייה הכללית

האם בשנה האחרונה חווית תחושת בדידות?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

(20.8%) העידו כי הם נוטים לשמור על אורח חיים פעיל הכולל קריאת ספרים, התנדבות, שיחה עם משפחה וחברים ושימוש בטכנולוגיות חדשות.

בחבט צופה פני עתיד, רוב הנתמכים הוותיקים (76.5%) מציגים תחושת פסימית – 41.2% מאמינים כי מצבם הכלכלי יתדרדר בעשור הקרוב ו-35.3% מאמינים כי הוא לא ישתנה. 14.7% סבורים כי מצבם ישתפר אך הם עדיין יהיו במצוקה כלכלית ורק 8.8% מאמינים כי הם ייחלצו מהמצוקה הכלכלית.

פעילות התנדבותית עשויה להיות דרך התמודדות משמעותית עם תחושות ייאוש ובדידות. כרבע (23.1%) מנתמכי הסיוע הוותיקים דיווחו כי התנדבו במהלך השנה האחרונה. ככלל, לשמירה על אורח חיים בריא ופעיל תפקיד משמעותי בשמירה על הרווחה הפיזית והנפשית של האדם, בפרט בגילים מתקדמים. רק כחמישית (21.5%) מנתמכי הסיוע הוותיקים העידו כי הם נוטים לשמור על אורח חיים בריא הכולל פעילות גופנית, תזונה מאוזנת ונטילת תרופות בזמן. שיעור דומה

עלות המחיה בישראל

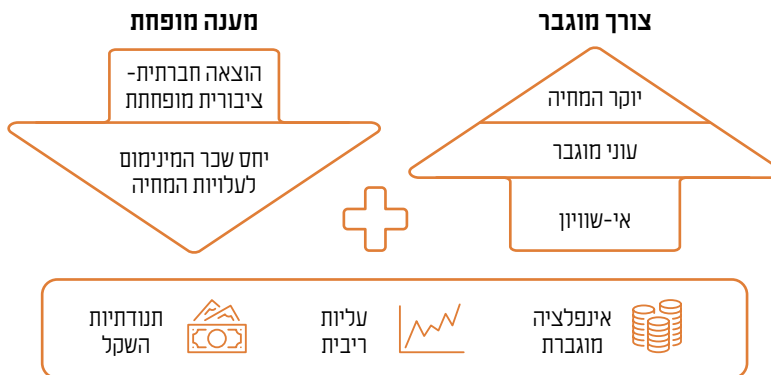

המחקר המובא בדו"ח זה הוא ראשוני, ונועד גם להוות בסיס לשיח ציבורי נרחב שבכוונת ארגון לתת לקדם, על מנת לבסס הסכמות רחבות באשר לאמות המידה המגדירות את שני המדרים שנבחנו: האחד, מהי **העלות המינימלית הדרושה למתן מענה לצרכים הבסיסיים**, או במילים אחרות, מהו "**קו העוני האלטרנטיבי**". והשני, מהי **העלות למחיה בכבוד**, או **העלות הנדרשת לקיום נורמטיבי בישראל**, שאמורה לייצג/לשקף את עלותם של משאבים ושירותים, שאינם בחזקת "מותרות" ושראוי שייכללו במרחב האפשרויות הכלכליות של כל בית בישראל. בבחינת עלויות המחיה, מתקיים בישראל מצב ייחודי. מחד, קיים צורך מוגבר הנובע מיוקר המחיה הגבוה וכן מרמות גבוהות של עוני ואי-שוויון. מאידך, המענה הציבורי הקיים מופחת ביחס לריקף הצרכים העולים מהשטח. התפתחויות מאקרו כלכליות שהחלו בשנת 2022, כגון אינפלציה מוגברת, עלויות ריבית משמעותיות ותנודתיות שער השקל-דולר וההשלכות הצפויות בשל המלחמה שהחלה בסוף 2023, שעתידות להשפיע על הכלכלה הישראלית ועל היקף ההוצאה הציבורית לעלויות להמשיך את המגמה ולהחמיר את המשמעותיות הנלוות למציאות החברתית-כלכלית.

עלות המחיה בישראל

פרק זה, שהוא נדבך חדש שאנו מוסיפים בפעם הראשונה במהדורה ה-21 לדו"ח העוני האלטרנטיבי, עוסק במחקר עלות המחיה המינימלית והנורמטיבית בישראל. המחקר פותח על ידי קבוצת SFI (Social Finance Israel) בשיתוף מחלקת המחקר של ארגון לתת. המוטיבציה לעסוק בכך נוצרה מתוך הצורך לטייב את התשתית המחקרית הקיימת, לגבי השלכותיהן של הצטברות המאפיינים והמגמות הכלכליות הגלובליות בשנים האחרונות על תופעת העוני¹. אומדן כלכלי של עלויות המחיה בישראל מאפשר לבחון בצורה מורכבת יותר את האוכלוסייה העומדת על סף העוני או מעבר לו, להבין מה טווח השונות בין עלויות המחיה בעשירונים ובמעמדות הסוציו-אקונומיים השונים, ולהוות מצפן ליצירת הלימה של המענה הציבורי הניתן באמצעות קצבאות והגדרת שכר מינימלי, כמו גם להוות קרקע לקידום מדיניות רווחה יעילה המותאמת לצורכי האוכלוסייה הזקוקה לה.

ייחודיות המקרה הישראלי

¹ מחקר זה בוצע פרוץ המלחמה בישראל באוקטובר 2023, ואינו משקלל את המשמעותיות החברתיות והכלכליות העשויות לנבוא ממנה, והשלכותיהן על ממדי העוני ועלויות המחיה בישראל.

והתרחבה בהמשך לדרישות להעלאת שכר המינימום והפחתת יוקר המחיה. בעקבות המחאה, הוקמה ועדת טרכטנברג, אשר רק חלק מהמלצותיה יושמו במלואן². כיום, על פי מדד ה-OECD, יוקר המחיה בישראל גבוה בכ-38% מהמוצא, והוא הגבוה ביותר בקרב המדינות המפותחות.

את קו העוני האלטרנטיבי ומשקפת את ההוצאה הנדרשת למחיה בסיסית, ועלות קיום נורמטיבית, המשקפת עלות מחיה סטנדרטית, המייצגת את מעמד הביניים הבינוני בישראל. תרחיש אלה נבחנו ביחס לנפש וביחס למשק בית הכולל שני מבוגרים ושני ילדים, כמקובל בעולם.

בהתאם לניתוח רכיבי העלות ותמהיל המודלים שנבחנו, גובש מודל עלויות המחיה. הבסיס המתודולוגי של המודל משקף תמהיל ביניים של רכיבים אבסולוטיים ויחסיים, וכולל: עלות המזון, הביגוד, הדיור וחשבונות נלווים (Food, Clothing, Shelter, Utilities), עלויות הבריאות והחינוך (בתקנון למערכות הציבוריות בישראל), ורכיב יחסי.

יוקר המחיה בישראל החל לגדול באופן עקבי משנות ה-90, מגמה שנמשכה ברציפות בשני העשורים האחרונים, במהלכם הפער בין יוקר המחיה אצלנו למוצא ב-OECD רק הלך וגדל. מגמה זו הייתה גם הזרז למחאה החברתית בשנת 2011. המחאה החלה בדרישה להורדת מחירי הדיור,

מתודולוגיה

בהתבסס על ניתוח הפרקטיקות והמתודולוגיות המקובלות והמוכרות בישראל ובעולם, גובשו עקרונות מתודולוגיים מרכזיים, המובאים להלן. המחקר שנערך, הוגדר כאומדן עלות מחיה חודשית בישראל, המשקף עלות תזרימית של מחיה שוטפת, ללא שקלול השקעות נדרשות או יוצאות דופן (לימודים אקדמיים או לימודי תעודה, הון עצמי לרכישת דיור, מקרה רפואי ייחודי וכדומה). אומדן עלות המחיה נבחן בשני תרחישים: **עלות מחיה מינימלית, המייצגת**

עקרונות מרכזיים

מיקוד בצד **ההוצאות**

שני תרחישים:
מינימלי ונורמטיבי

אומדן עלות **מחיה חודשית** בישראל

שני תרחישים:
עלות לנפש ולמשק בית

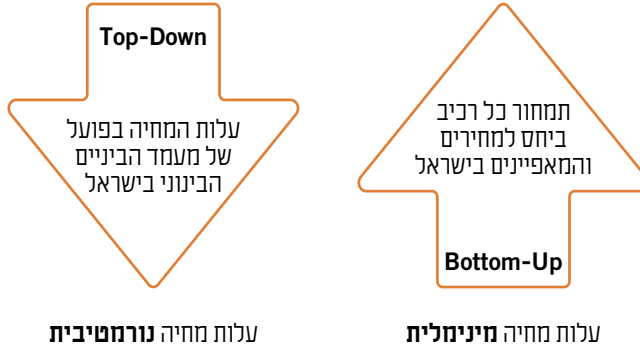
תמהיל של רכיבים
אבסולוטיים ויחסיים

מתוך תפיסה כי ההוצאה בפועל של עשירונים בעלי יכולת כלכלית מוגדרת, משקפת את העלויות הנדרשות בפועל. אומדן העלות הנורמטיבית מבוסס על סקר משקי הבית של הלמ"ס לשנת 2019 בתקנון למחירי 2023.

תהליך אומדן העלות המינימלית נבנה "Bottom-up", תוך בחינת העלויות המינימליות הנדרשות למחיה והערכת עלותן. לעומת זאת, תהליך אומדן העלות הנורמטיבית נבנה "Top-Down", תוך בחינת העלויות בפועל של משקי הבית בעשירונים המשקפים מצב סוציו-אקונומי נורמטיבי,

1 יוקר המחיה בישראל בהשוואה בין-לאומית: פרספקטיבה היסטורית; מרכז מאוב, 2015.
2 דו"ח ועדת טרכטנברג, 2011.

אופן בניית המודל הכלכלי לעלויות המחיה בישראל

העלות המינימלית למחיה חודשית בישראל נבנתה כאמור בתהליך "Bottom-up", כך שכל רכיב במדד תומחר ביחס למחירים והמאפיינים בישראל.

קו העוני האלטרנטיבי - עלות מחיה מינימלית

סקירת הליך תמחור רכיבי העלות המינימלית

רכיב יחסי	בריאות	חינוך	ביגוד	דיוור וחשבונות	מזון
30% ביחס לרכיבי המזון, ביגוד, דיוור וחשבונות	חישוב עלות ביטוח, השתתפות עצמית והוצאה בפועל	עלויות חובה ורשות + הוצאות הכרחיות נדרשות לגילי 0-18	אומדן על בסיס הוצאות העשירונים התחתונים	חישוב על בסיס יחס צפיפות ונתוני הוצאה בפועל	אומדן בכל קטגוריית מזון בסל הבריאה וכמות מנות נדרשת
					

תהליך תמחור רכיב המזון נשען בעיקרו על המסמכים הרשמיים של משרד הבריאות אודות תמהיל התזונה המומלץ לאדם¹ ועלויות סל מזון בריא, כפי שהוגדרו על ידי משרד הכלכלה והתעשייה ומשרד הבריאות².

מזון

חישוב אומדן עלות מזון מינימלית

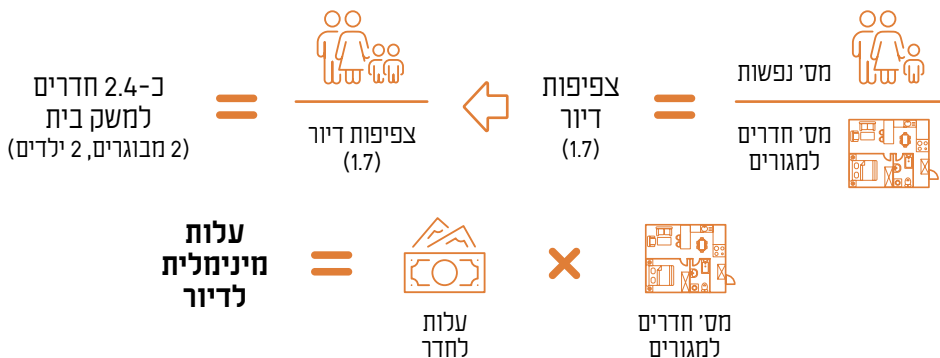

הצפיפות בישראל כיום. לאחר מכן, נאמד מספר החדרים המינימלי הנדרש למשק בית הנבחן (2 מבוגרים, 2 ילדים) בהתאם לרמת צפיפות המינימלית שהוגדרה. לבסוף, נאמדו עלויות הדיור בהתאם למספר החדרים הנדרש בכלל האזורים בישראל ועל בסיס משוואה זו הוגדרה עלות המגורים המינימלית למחיה.

דיור וחשבונות

תחשיב עלות הדיור המינימלית למחיה בישראל התבסס על שלושה שלבים מרכזיים: בשלב הראשון, נבחנה רמת הצפיפות המינימלית למחיה בישראל על פי נתוני

חישוב אומדן עלות דיור מינימלית

* בבחינת מספר החדרים הנדרשים לנפש יחידה, קיימת שונות מתודולוגית הנובעת מכך שמינימום החדרים עבור אדם יחיד הינו חדר אחד, המגלם רמת צפיפות של 1 (לעומת 1.7 במשקי הבית)

עשירונים 1-5, מתוך הנחה כי החציון התחתון של התפלגות העשירונים משקף את העלות המינימלית, בתקנון הנפש הסטנדרטית לנפש יחידה ולמספר הנפשות במשק הבית הנבחר. לבסוף, תוקננו המחירים למחירי שנת 2023 לפי שיעור השינוי בין השנים הנבחרות במדד מחירי הצרכן.

בין עשירון 1 עד 5 מתוך הנחה כי החציון התחתון של התפלגות העשירונים משקף את העלות המינימלית. עלות הנפש הסטנדרטית תוקננה לעלות לנפש יחידה ולמשק בית בהתאם למבטלת השקילות של הלמ"ס. לבסוף, תוקננו המחירים לשנת 2023 לפי שיעור השינוי בין השנים הנבחרות במדד מחירי הצרכן.

לפי ארבע קבוצות גיל: 0-3, 0-6, 6-12, 12-18. אומדן העלות עבור כל קבוצה מבוסס על שלושה רכיבים מרכזיים: תשלומי החובה, תשלומי הרשות והוצאות נוספות נדרשות מותאמות גיל, כפי שמפורט להלן:

ההוצאה המינימלית של משקי בית על חשבונות הנלווים לדיור במחקר זה, הוגדרה כהוצאות מים, חשמל וגז, תחזוקה ומיסים עירוניים¹. מתוך הוצאה זו, הרכיבים המשמעותיים ביותר הם חשמל וגז ואחריהם ההוצאה על ארנונה. עלות רכיב החשבונות מתבססת על ממוצע של

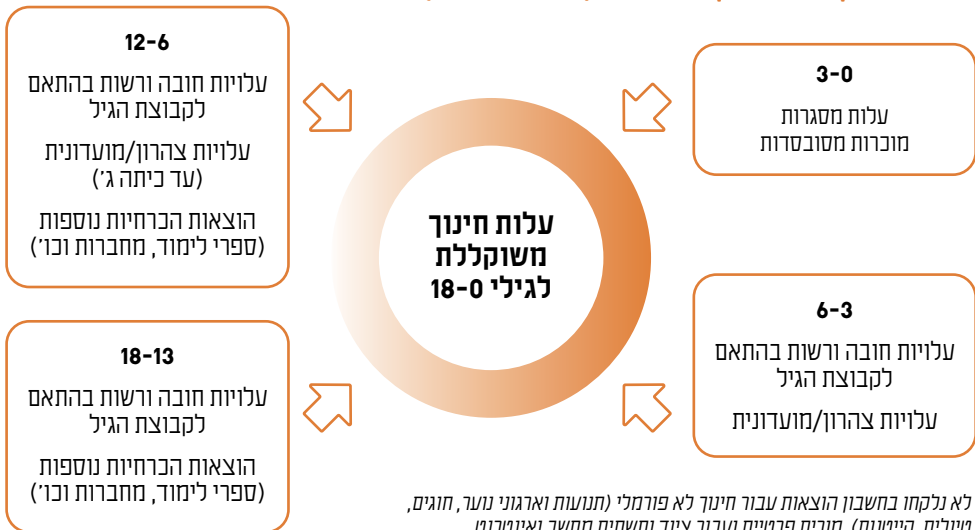
ביגוד

הוצאות הביגוד נאמדו לפי סך הוצאות ההלבשה וההנעלה המובאים בסקר הוצאות משקי הבית של הלמ"ס. אומדנים אלה התבססו על תקנון ההוצאות לנפש סטנדרטית

חינוך

בכדי לאמוד את עלויות החינוך בישראל ולאור השונות בעלויות בקרב קבוצות הגיל השונות, נבחרה עלות החינוך

חישוב אומדן עלות חינוך מינימלית (לפי טווחי גיל)

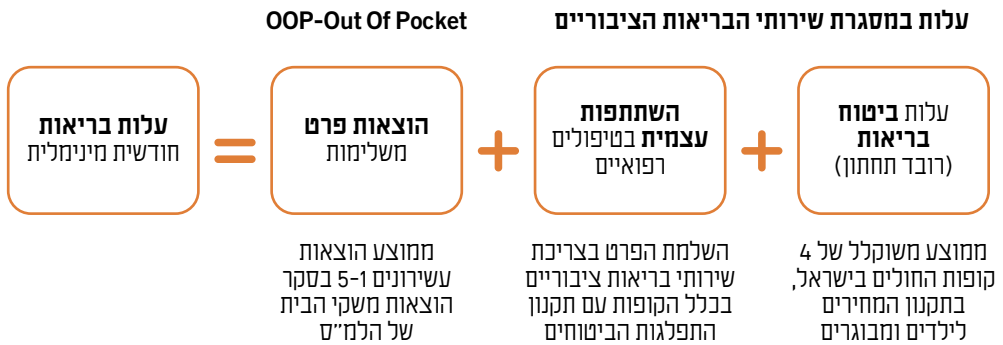
* לא נלקחו בחשבון הוצאות עבור חינוך לא פורמלי (תנועות וארגוני נוער, חוגים, טיולים, קייטנות), מורים פרטיים ועבור ציוד ותשתית מחשב ואינטרנט

בטיפולים ועלות הוצאות אחרות לבריאות (רכישת תרופות, מוצרי היגיינה אישית וכו'). אומדן העלות התבסס על נתוני הדו"ח המסכם לשירותי הבריאות הנוספים (שב"ן) של קופות החולים לשנת 2020, לצד השלמת ההוצאות האחרות לבריאות על פי סקר הוצאות משקי הבית של הלמ"ס לשנת 2019.

בריאות

עלות הבריאות המינימלית נאמדה על פי היקף ההוצאות הנדרשות למשק בית, בשלושה אפיקי הוצאה מרכזיים: ביטוח בריאות בקופת החולים, עלות השתתפות עצמית

חישוב אומדן עלות בריאות מינימלית

סכום מסוים לסיפוק העדפותיהם וצורכיהם, אותם לא ניתן לאמוד בצורה קשיחה. הרכיב היחסי הוא שמשקף את ההעדפה הנגלית של משקי הבית, ולכן נכלל במודל אומדן העלות למחיה כרכיב יחסי כללי, שאינו מגדיר באופן ספציפי את ההוצאות תחתיו, העשויות להשתנות לפי העדפות וצרכים ייחודיים. המודל הנוכחי נבנה כאמור, לאחר בחינת המודלים השונים בעולם והרכיבים הכלולים בהם.

רכיב יחסי

קיימים מדדים שונים בארץ ובעולם לחישוב קו העוני ועלות מחיה במדינות השונות. רובם כוללים רכיב אבסולוטי ורכיב יחסי, כאשר האחרון מחושב בכל מדד באופן שונה. בבסיס הרכיב היחסי נמצאת ההנחה, כי למשקי בית שונים נדרש

עלות המחיה החדשית המינימלית בישראל

למשק בית (2 מבוגרים, 2 ילדים)	לנפש	פירוט	רכיב
ש"ח 3,496	ש"ח 1,012	אומדן עלות למנה בכל קטגוריית מזון בסל הבריאה וכמות מנות נדרשת	מזון
ש"ח 4,792	ש"ח 2,294	חישוב על בסיס יחס צפיפות ונתוני הוצאה בפועל	דיור וחשבונות
ש"ח 572	ש"ח 224	אומדן על בסיס הוצאות האחוזונים התחתונים	ביגוד
ש"ח 889	ש"ח 347	עלויות חובה ורשות + הוצאות הכרחיות נדרשות לגילי 0-18	חינוך
ש"ח 530	ש"ח 172	חישוב עלות ביטוח, השתתפות עצמית והוצאה בפועל	בריאות
ש"ח 2,658	ש"ח 1,059	30% ביחס לרכיבי המזון, ביגוד, דיור וחשבונות	רכיב יחסי
ש"ח 12,938	ש"ח 5,107	סה"כ	

* המספרים המוצגים בטבלה עוגלו לשם נוחות ההצגה

קו העוני האלטרנטיבי, שהוא עלות המחיה המינימלית, עומד על 5,107 ש"ח לנפש, ו-12,938 ש"ח למשק בית (2 מבוגרים, 2 ילדים)

מטעמי שמרנות, המודל הנוכחי התבסס על ממוצע הגדרות ה-OECD, כלומר מי שמכניס 125% מההכנסה החציונית נפו לנפש תקנית (אשר בשנת 2019² עמדה על 5,523; ביטוח לאומי, 2020)³. נמצא כי לאחר חלוקת הכנסות נפו למשק הבית בעשירונים השונים (סקר הוצאות משקי הבית לשנת 2019; למ"ס, 2022) למספר הנפשות הסטנדרטיות לכל עשירון, מתקבל היקף ההכנסה נפו לנפש סטנדרטית, ממנה עולה כי עשירונים 6-7 הם שמייצגים את מעמד הביניים הבינוני בישראל, עם הכנסה ממוצעת של כ-6,567 ש"ח לנפש סטנדרטית.

עלות קיום נורמטיבית

את משקי הבית ניתן לסווג לשש קטגוריות לפי מעמד כלכלי: מעמד גבוה, מעמד ביניים גבוה, מעמד ביניים בינוני, מעמד ביניים נמוך, מעמד נמוך ומעמד עני. בכדי לאמוד את העלות הנורמטיבית למחיה בישראל נבחר מעמד הביניים הבינוני, אשר מוגדר כמי שמכניס 100%-150% מההכנסה החציונית נפו לנפש תקנית¹.

1 Under Pressure: The Squeezed Middle Class, OECD (2019).

2 ההשוואה נעשתה ביחס לשנת 2019 מכיוון שיתר הנתונים מקורם בסקר משקי הבית של הלמ"ס לשנת 2019, בהנחה שהיא מהווה שנה מייצגת ובכדי לנטרל השפעות של קורונה בשנת 2020.

3 ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות - 2020 לפי נתונים מנהליים, המוסד לביטוח לאומי, 2023.

תהליך אומדן עלות המחיה הנורמטיבית בישראל

עלות המחיה החודשית הנורמטיבית בישראל

למשק בית (2 מבוגרים, 2 ילדים)	לנפש	רכיב
ש"ח 3,688	ש"ח 1,441	מזון
ש"ח 7,741	ש"ח 3,024	דיור וחשבונות
ש"ח 706	ש"ח 276	ביגוד
ש"ח 1,312	ש"ח 513	חינוך
ש"ח 1,235	ש"ח 482	בריאות
ש"ח 6,461	ש"ח 2,524	רכיב יחסי
ש"ח 21,143	ש"ח 8,259	סה"כ

* המספרים המוצגים בטבלה עוגלו לשם נוחות ההצגה

עלות הקיום הנורמטיבית (מחיה בכבוד) עומדת על 8,259 ש"ח לנפש
1-21,143 ש"ח למשק בית

למשק בית הכולל שני מבוגרים ושני ילדים. עלות הקיום הנורמטיבית, המשקפת את עלויות המחיה של מעמד הביניים הבינוני, נאמדת בכ-8,259 ש"ח לנפש וכ-21,143 ש"ח למשק הבית הנבחר, המשקפים יחס של 1.63-1.162 בהתאמה.

ממצאים עיקריים

עלות המחיה המינימלית בישראל, היינו קו העוני האלטרנטיבי, נאמדת בכ-5,107 ש"ח לנפש ובכ-12,938 ש"ח

סיכום העלות המינימלית והעלות הנורמטיבית למחיה חודשית בישראל¹

עלות למשק בית		עלות לנפש		מרכיב/עלות
נורמטיבי	מינימלי	נורמטיבי	מינימלי	
ש"ח 3,688	ש"ח 3,496	ש"ח 1,441	ש"ח 1,012	מזון
ש"ח 7,741	ש"ח 4,792	ש"ח 3,024	ש"ח 2,294	דיוור וחשבונות
ש"ח 706	ש"ח 572	ש"ח 276	ש"ח 224	ביגוד
ש"ח 1,312	ש"ח 889	ש"ח 513	ש"ח 347	חינוך
ש"ח 1,235	ש"ח 530	ש"ח 482	ש"ח 172	בריאות
ש"ח 6,461	ש"ח 2,658	ש"ח 2,524	ש"ח 1,059	יחסי
ש"ח 21,143	ש"ח 12,938	ש"ח 8,259	ש"ח 5,107	סה"כ

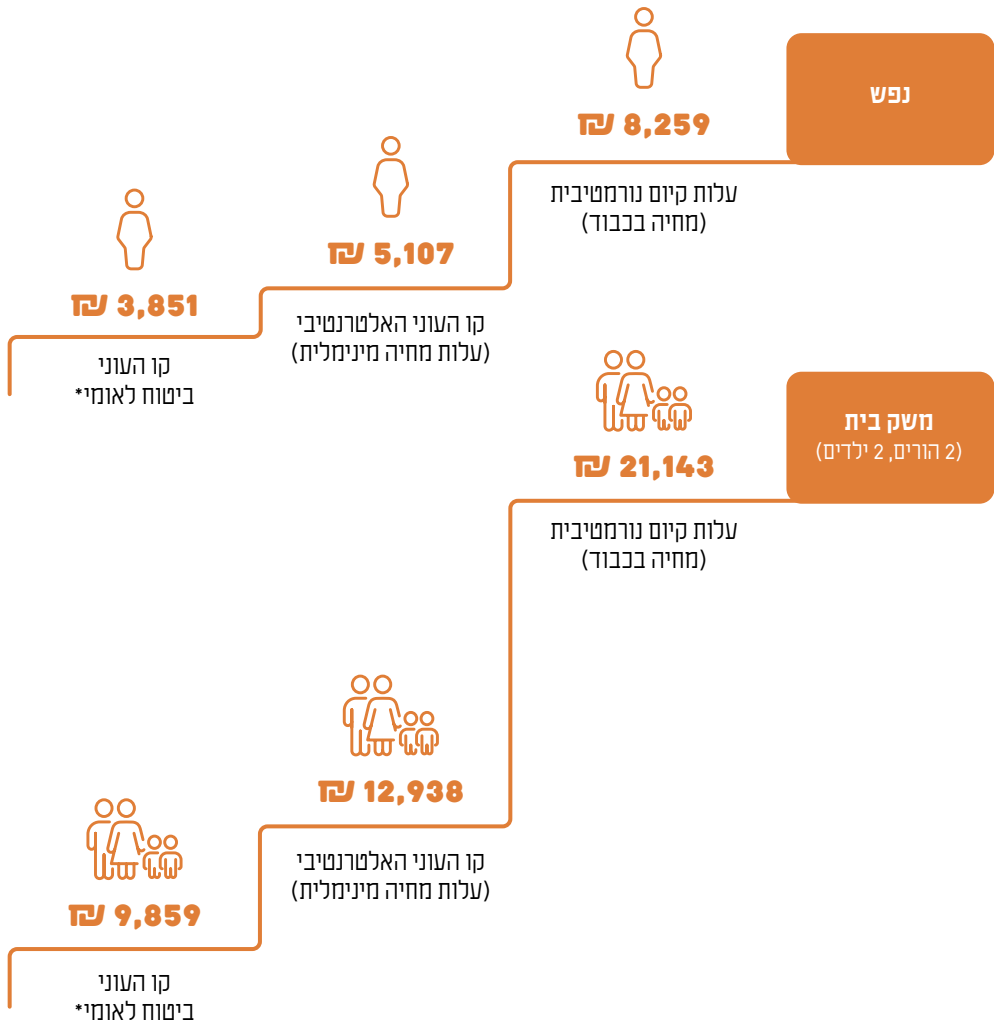
* המספרים המוצגים בטבלה עוגלו לשם נוחות ההצגה

ידי המוסד לביטוח לאומי, המבוסס על הכנסה. העלות לקיום נורמטיבי, המייצגת את ההוצאות בפועל של מעמד הביניים הבינוני, מאפשרת מחיה בכבוד ובסטנדרטים מקובלים בחברה הישראלית.

העלות המינימלית למימוש הצרכים הבסיסיים, שהיא קו העוני האלטרנטיבי, מייצגת למעשה את עלות המחיה המינימלית בפועל בישראל, שכן היא מתבססת על צד ההוצאות בניגוד לקו העוני הרשמי, שנמדד על

1 השונית הגדולה ביותר בין העלות המינימלית לנורמטיבית הינה ברכיב הבריאות, אשר בתרחיש הנורמטיבי מבטא את סך ההוצאות בפועל על ביטוחים, הוצאות בריאות, רפואת שיניים והוצאות אחרות על בריאות.

קווי העוני ומחיה נורמטיבית

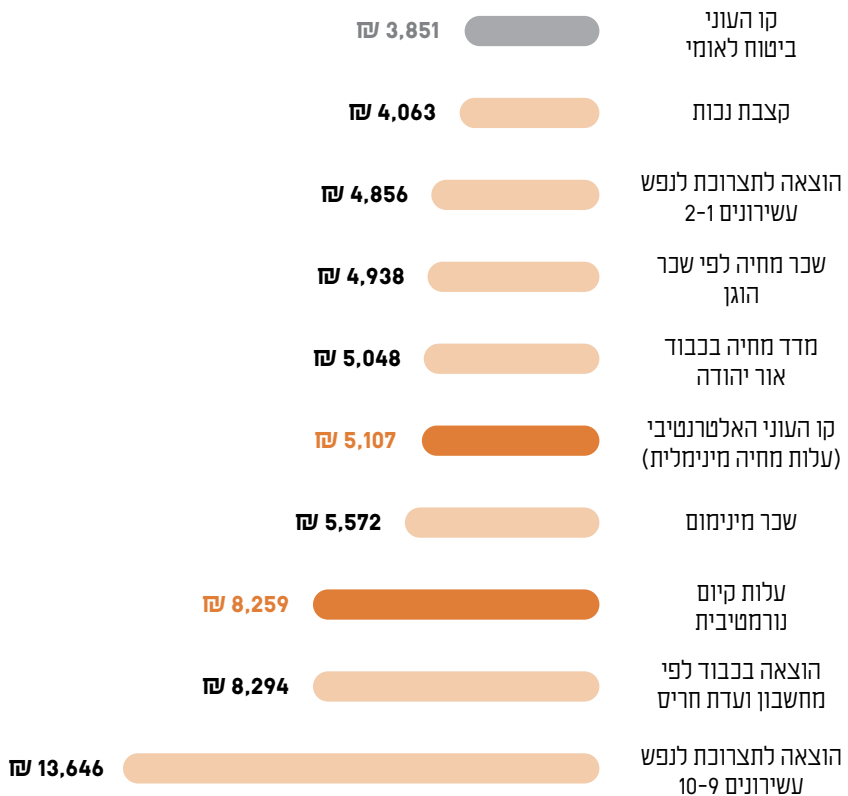

* מתוך דו"ח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות-2021; המוסד לביטוח לאומי, 2023; מתוקנן למחירי 2023

העלות הנורמטיבית למחיה לנפש, המשקפת את עלויות המחיה של מעמד הביניים הבינוני, נאמדת בכ- 8,259 ש"ח, שלישית בהשוואה זו (כפי שמובא בטבלה להלן) לאחר "הוצאה בכבוד" כפי שנאמד במחשבון ועדת חריס, ולהוצאות המחיה לנפש של עשירונים 9-10.

בהשוואת עלויות המחיה לפרמטרים אחרים, עולה כי אומדן העלות המינימלית למחיה במחקר זה, גבוה מקו העוני כפי שמוגדר על ידי הביטוח הלאומי, וכן מקצבת הנכות (75%-100% נכות), מההוצאה הממוצעת לתצרוכת לנפש בעשירונים 1-2 וממדדי מחיה בכבוד קודמים שבוצעו בישראל¹. שכר המינימום לעומת זאת, גבוה מאומדן עלות המחיה המינימלית.

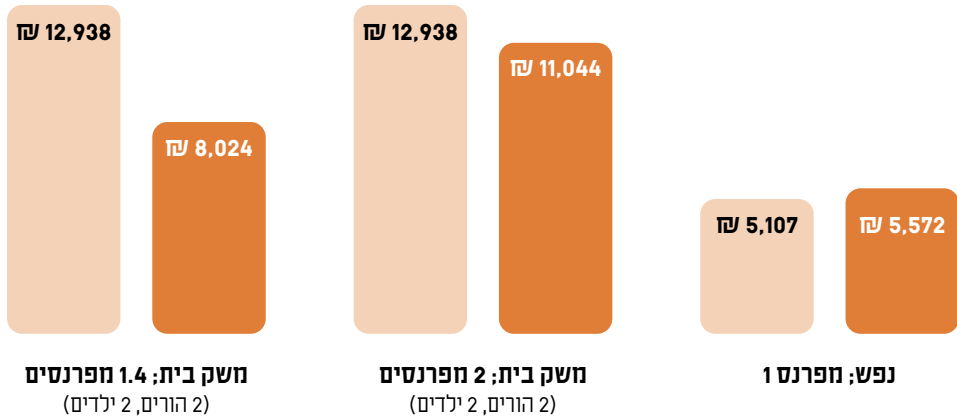
עלויות המחיה לנפש בהשוואה מקומית; מחירי 2023

1 אומדני מדד מחיה בכבוד של ארגון סחר הוגן ושל מכללת אור יהודה שממצאיהם תוקננו למחירי 2023 בהתאם לשנת ביצועם.

שכר המינימום ביחס לעלויות מחיה - שלוש חלופות לבחינה

● הכנסה משכר מינימום ● עלות מחיה חודשית מינימלית

המחיה. בגרף בעמוד הקודם ניכר הפער בין העלות המינימלית במודל זה לבין הוצאה לתצרוכת של עשירונים 9-10, המוציאים פי 2.7 מהמינימום הדרוש ופי 1.7 מהעלות הנורמטיבית למחיה. בנוסף, יצוין כי **שכר המינימום, על אף שמכסה את העלות המינימלית לנפש, אינו מכסה את עלות המחיה החודשית המינימלית למשק בית בו שני מפרנסים, והוא נשחק אף יותר כאשר לוקחים בחשבון מספר מפרנסים ממוצע למשק בית בישראל (1.4 מפרנסים).**

בהשוואת עלות המחיה המינימלית והנורמטיבית להיקפי המענה הציבורי והוצאות שני קטבי העשירונים (עשירונים 1-2 ועשירונים 9-10), ניכר כי קו העוני של הביטוח הלאומי, המוגדר על צד ההכנסה, גובה קצבת הנכות וכן מדדי מחיה בכבוד קודמים- מגלמים הוצאה הנמוכה מההוצאה המינימלית למחיה בישראל. משמעות הדבר הינה, שנתוני העוני של הביטוח הלאומי אינם משקפים את ממדי העוני בפועל, ושקצבת הנכות בפני עצמה, ללא קצבאות משלימות, אינה מגלמת מענה מלא לצורכי

תובנות מרכזיות

1. **קיים בישראל פלח אוכלוסייה שעל אף שאינו חוגדר כעני על פי הביטוח הלאומי, בפועל חי בעוני.** משקי בית בישראל שהכנסתם לנפש הינה מעל קו העוני כפי שמוגדר על ידי הביטוח הלאומי (3,851 ש"ח), אך נמוכה מעלות המחיה המינימלית לאדם (5,107 ש"ח) – משקפים משקי בית בהם לא מתאפשרים תנאי מחיה מינימליים, ולכן משקי בית אלה חיים בפועל ברמות שונות של עוני.
2. **קצבת הנכות בישראל אינה מספקת את הצרכים הבסיסיים למחיה.** קצבת הנכות גבוהה בכ-5% בלבד מקו העוני של הביטוח הלאומי, ונמוכה בכ-20% מעלות המחיה המינימלית לנפש. קצבת הנכות, המהווה בישראל אינדיקציה מהימנה לעלויות מחיה, נמוכה מכלל מדדי המחיה בישראל שנסקרו במחקר זה.¹
3. **בקרב משקי בית עם ילדים, שכר המינימום אינו מאפשר את הצרכים הבסיסיים למחיה.** על אף שבהשוואת שכר המינימום לעלויות המחיה לנפש ישנה הלימה בין גובה הסכומים, בשקלול ילדים ומספר מפרנסים – השתכרות בשכר מינימום, אינה מאפשרת תנאי מחיה מינימליים.
4. **העלות הנורמטיבית למחיה, המשקפת את ההוצאה הנדרשת למחיה בהתאם לצורכי משק הבית, גבוהה בכ-63% מעלות המחיה המינימלית.** על אף שהעלות המינימלית מאפשרת מחיה בסיסית, העלות הנורמטיבית, המשקפת את הוצאות מעמד הביניים הבינוני (עשירונים 6-7) ובכך את עלויות המחיה הרצויות בפועל, גבוהה משמעותית.
5. **אומדני ועדת חריס, ועדה ציבורית שהוקמה על ידי משרד המשפטים והביטוח הלאומי בשנת 2015 על מנת להעריך מהי עלות מחיה בכבוד בישראל, מבטאים סכומים דומים לעלות המחיה הנורמטיבית, ובכך מחזקים את טווח עלויות המחיה הנדרשות בפועל המובאות במדדים אלה.**

עלויות המחיה המינימלית והנורמטיבית משקפות את עלויות המחיה השוטפות לחודש בישראל בשנת 2023. יש להניח שהערכה זו משקפת אומדן חסר, מתוך כך שהיא אינה משקללת השקעות נדרשות לאורך חייו של אדם, לרבות לימודים אקדמיים והכשרות מקצועיות, צרכים בריאותיים מיוחדים, הון עצמי לרכישת דיור וכדומה, ובכך אינה משקללת את הפוטנציאל למוביליות ומעבר בין מעמדות חברתיים-כלכליים. ממצאים אלה מובאים כבסיס להמשך הדיון הציבורי והמדיני לגבי אופן בחינת תופעת העוני בישראל ומאפייניה, וטיוב המענים הכלכליים והחברתיים למיאגורה.

האחריות לטיפול בעוני

10.3%

79.5% מהציבור סבורים כי המחשלה נושאת באחריות העיקרית לטיפול בעוני, עם זאת רק 10.3% חושבים שהמחשלה היא הגורם שחמטפל בפועל בבעיה

רוב

רוב (76.5%) הציבור פסימי לגבי העתיד, ומעריך כי בעוד עשר שנים שיעור העניים יגדל

3.3%

התמיכה הממשלתית מהווה בממוצע 3.3% בלבד ממחזור הפעילות של עמותות הסיוע

77.3%

77.3% מהציבור מחזיקים בדעה כי הטיפול בעוני כלל לא נמצא בסדר העדיפות הלאומי של ממשלת ישראל או נמצא בסדר עדיפות נמוך

91.4%

91.4% ממנהלי העמותות מדווחים כי במהלך שנת 2023 חל גידול בדרישת הנוקמים לסיוע במזון בעקבות יוקר המחיה

81.8%

81.8% ממנהלי העמותות מעריכים כי אין סיכוי או יש סיכוי נמוך שהממשלה תיקח אחריות מלאה על הטיפול באי-ביטחון תזונתי בשנים הקרובות

העוני בישראל אינו תופעה שולית, כי אם סוגיה נרחבת ורב-ממדית המטילה את צלה על משפחות, ילדים וקשישים בכל המגזרים בחברה הישראלית. חרף התפתחות וקידמה בתחומי הטכנולוגיה והמדע, אי השוויון והפערים בין אוכלוסיות אמידות למוחלשות ב"אומת הסטארט אפ" נותרו עמוקים.

למרבה הצער, לפי שעה נראה שלמשלת ישראל אין תוכנית ארוכת-טווח, מקיפה ושיטתית למאבק אפקטיבי בעוני. הצעדים שננקטו עד כה לטיפול בעוני, התבססו בעיקר על סיוע אד-הוק וטיפול נקודתי באוכלוסיות מוחלשות, תוך שיתוף פעולה ותיאום מוגבלים בין משרדי הממשלה השונים, ולא מתוך הסתכלות אסטרטגית וכוללת. כדי לטפל בבעיה באופן מובנה ושיטתי, יש צורך בהצבת יעדים מדידים, שנתיים ורב-שנתיים, לצמצום העוני, אי-השוויון והפערים החברתיים, תוך כדי התייחסות ספציפית לצמצום העוני המתמשך ולצמצום חומרתו. זאת, באמצעות פיתוח מדיניות רב-ממדית, במטרה לתת מענה לכלל תחומי החיים המשפיעים על מניעת הידרדרות, חילוך וצמצום עומק העוני.

לפי המוסד לביטוח לאומי, המודד עוני על פי הכנסה (מחצית מחציון ההכנסות נטו לנפש תקנית), בשנת 2021 חיו בעוני יותר מחמישית (21%) מהנפשות בישראל שהן כ-2 מיליון נפשות, מתוכן כ-850 אלף ילדים (28%) ובסך הכל 21% מהמשפחות (המוסד לביטוח לאומי, 2023). על פי מדד העוני הרב-ממדי, המודד עוני לפי מחסור ביחס לצרכים הבסיסיים, בשנת 2022 חיו בעוני 27.8% מהנפשות (2.6 מיליון), 38.6% מהילדים (1.2 מיליון) ו-23.3% ממשקי הבית (ארגון לתת, 2022). גם בהשוואה בין-לאומית המצב עגום יחסית, ישראל ניצבת שנייה מהסוף מבין מדינות ה-OECD מבחינת שיעור העוני¹.

אחריות הממשלה איננה מסתכמת בהקצאת משאבים לטיפול באוכלוסיות שהממשבר כבר פקד אותן; על השלטון בישראל לפעול גם כדי "להקדים רפואה למכה", היינו לנקוט גישה של רווחה מונעת. התערבות רווחתית מוקדמת עשויה למנוע הידרדרות של משקי בית למצבי קיצון כלכליים, ולהעלות את סיכויי ההצלחה להיחלצות מהממשבר בקרב משפחות שחוות אותו בשלבי המוקדמים (מכון ברוקדייל, 2023). בתוכנית העבודה של ממשלת ישראל לשנת 2023, איתור של אוכלוסיות בסיכון והרחבת השירותים האוניברסליים מופיעים בראש רשימת היעדים של משרד הרווחה והביטחון החברתי (משרד ראש הממשלה, 2023). כאמור, הואיל ועוני מופיע לא רק בצורה של מחסור כלכלי אלא גם כחסך בהזדמנויות בריאותיות, חינוכיות, תעסוקתיות וכיוצא באלה, לרובם ככולם של המשרדים בממשלה יש זיקה מכרעת לטיפול מניעתי בעוני (משרד הרווחה והביטחון החברתי, 2023).

ההכרה של הממשלה בצורך בהסתכלות הוליסטית על סוגיית העוני, מוצאת ביטוי בהצעת החוק הפרטית בדבר הקמת הרשות הלאומית למאבק בעוני, אשר עברה בקריאה טרומית במליאה ואף תוקצבה בכ-15 מיליון ש"ש לשנתיים הקרובות. זהו צעד בכיוון הנכון, אך כדי

¹ נדלה מאתר ה-OECD בתאריך 19/07/2023, לפי נתונים העדכניים הזמינים לגבי כל מדינה (2018-2021; ישראל 2020).

שהקמת הרשות תהווה נקודת ציון היסטורית ומשמעותית ולא רק הצהרה, עליה להציב יעד ברור למיגור העוני, לכלול את כל המשדרים הרלוונטיים, לתאם את העבודה המשותפת ביניהם ולהיות חפה משיקולים פוליטיים.

הרשות המחוקקת והרשות המבצעת אחראיות על התווית המדיניות בכל הקשור לטיפול בעוני, אך לרשויות המקומיות יש תפקיד ביצועי חשוב במימושה של מדיניות זו. באופן מסורתי, השיח אודות תפקידן של הרשויות המקומיות ביחס לטיפול בבעיות רווחה (למשל: עוני, אבטלה ופשיעה) נסוב על פי רוב סביב סוגיית מימון הרשויות, ואילו הסוגיה העקרונית בדבר אחריותן לטיפול בעוני נדחקה הצידה (פינקלשטיין, 2020). עם זאת, הרעיון של העברת אחריות מהשלטון המרכזי אל המקומי, זוכה בשנים האחרונות לתהודה הולכת וגוברת בספרות המקצועית וכן בפרקטיקה של יישום מדיניות חברתית-כלכלית (אלפסי, 2019).

מבחינה מנהלית, ביזור האחריות לרשויות המקומיות טומן בחובו פוטנציאל להתייעלות מנהלית, לקיצור תהליכים בירוקרטיים, לדיוק המענה הרווחתי (בשל הסמיכות לתושבים) ואף לצמצום פערים חברתיים-כלכליים בין רשויות חזקות לחלשות (פינקלשטיין, 2020). למעשה, העמדה בדבר חיוניותן של הרשויות המקומיות במאבק בעוני זכתה להכרה כבר בשנת 2014 בדו"ח הוועדה למלחמה בעוני בישראל ("ועדת אלאלוף"), בו צוין כי פעילות המחלקות לשירותים חברתיים (הנמצאות תחת הרשויות המקומיות), מהווה נדבך מכריע במדיניות ההתמודדות עם עוני.

בניגוד לשלטון המרכזי והמקומי עליהם מוטלת חובה חוקית/פורמלית, שאלת האחריות המוסרית של כל אחד ואחת מאיתנו לצמצום העוני, חורגת מעבר לגבולות החוק והבירוקרטיה. זוהי שאלה קיומית, "שאלה אל עצמנו"², הדוחקת בנו לבחון את חלקנו בהתמודדות עם סוגיה דחופה זו. יצירת הזדמנויות תעסוקה, הקפדה על נהלי עבודה הוגנים, התנדבות ויוזמות עממיות ברמה הקהילתית – כל אלו הן דוגמאות למעורבות אזרחית וסולידריות חברתית, התומכות באוכלוסיות מוחלשות ותורמות ליצירת חברה צודקת ושוויונית.

על אף שלחברה האזרחית בישראל תפקיד חשוב ומבורך במאבק בעוני, נדמה שהיא נושאת בנטל בלתי פרופורציונלי בהתמודדות עם סוגיה מורכבת זו. למרות מעמדו המשפטי הלא מחייב ומשאביו המוגבלים – המגזר השלישי נאלץ למלא את החלל הריק שהותיר היעדרו של גוף ממשלתי ייעודי שלוקח אחריות מהותית למיגור העוני. בליט ברירה, פילנתרופיה, אקטיביזם, אלטראויזם ורצון טוב מהווים "תחליף" חלקי למדיניות ממשלתית סדורה ומקיפה.

מפרוץ המלחמה ניכר חוסר תפקודה של הממשלה גם בשעת חירום, בעוד הרשויות המקומיות והחברה האזרחית התייחסו ומילאו את האקום. עובדה זו, בצירוף הצפי להחמרת המצוקה בעקבות המלחמה, מדגישים ביתר שאת את הצורך בלקיחת אחריות ממשלתית כוללת לגיבוש ויישום אסטרטגיה לצמצום העוני.

2 במילותיו של הפילוסוף קרל יאספרס ("שאלת האשמה", עמ' 57).

מדיניות מאקרו-חברתית לצמצום העוני והפערים החברתיים

ארגון לתת פועל יותר משני עשורים להובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי באמצעות פעולות מול מקבלי ההחלטות, וימשיך בכך עד שהממשלה תיקח אחריות כוללת ותביא לצמצום ממדי העוני, אי-השוויון והפערים החברתיים.

מצב העוני ואי הביטחון התזונתי במדינה, מדגיש את הצורך הבלתי נמנע להתמודד באופן אפקטיבי עם הטיפול בבעיית העוני, ועל כן אנו מאמינים כי יש לנקוט בצעדים הבאים:

1. הצבת **יעד לאומי לצמצום העוני** והפערים החברתיים, בדומה ליעדי מאקרו אחרים שמציבה הממשלה - לצמיחה, לאבטלה, לגירעון ולאינפלציה, על מנת להגיע לשיעורי העוני הממוצעים ב-OECD בתוך עשור.
2. הקמת **גוף מתכלל או רשות למאבק בעוני** אשר יהיו אחראים על גיבוש תוכנית ממשלתית רב-שנתית לצמצום העוני ולהמלצות מדיניות לטיפול בעוני, וכן תכלול ויצירת סינרגיה בין משרדי הממשלה שתחומי פעילותם משפיעים על אוכלוסיות עניות.
3. אימוץ כלל מסקנות הוועדה למלחמה בעוני (ועדת אללוף, 2014) - חקיקתן או אישורן בהחלטת ממשלה.
4. הקצאת 2.5 מיליארד ש"ח בבסיס תקציב המדינה לטיפול ב**אי-ביטחון תזונתי**.
5. עידוד תחום **הצלת המזון** ככלי משמעותי לצמצום אי-ביטחון תזונתי, תוך שימוש במשאבים קיימים. בין היתר, מתן תמריצים לגופים מצילי מזון והגדלת שיעור הזיכוי במס על הצלת מזון.

נושא זה נמצא בפער משמעותי משני הנושאים הבאים הנתפסים כדחופים ביותר, בהם הקיטוב, האלימות והגזענות בחברה הישראלית (41.4% במקום הראשון או השני) וביטחון המדינה והסכסוך הישראלי-פלסטיני (31%). רק אחד מכל חמישה (19.9%) אנשים בציבור הרחב רואה בעוני ופערים חברתיים כאחד משני הנושאים הדחופים ביותר לטיפול הממשלה.

תפיסות הציבור לגבי הטיפול בעוני

כשני שלישים (63.3%) מהציבור ציינו את יוקר המחיה כאחד משני הנושאים החשובים ביותר לטיפול הממשלה.

מבין הנושאים הבאים, מהו לדעתך הנושא הדחוף ביותר בו צריכה הממשלה לטפל? ומהו הנושא השני הדחוף לטיפול?

סך הכל	במקום השני	במקום הראשון	
63.3%	21.5%	41.8%	יוקר המחיה
41.4%	20.1%	21.3%	הקיטוב, האלימות והגזענות בחברה הישראלית
31%	17%	14%	ביטחון המדינה והסכסוך הישראלי-פלסטיני
19.9%	13.4%	6.5%	עוני ופערים חברתיים
17.9%	8.4%	9.5%	הרפורמה במערכת המשפט
13.2%	9.9%	3.3%	מערכת החינוך
10.1%	7.9%	2.2%	שקיפות ציבורית ומלחמה בשחיתות
2%	1.2%	0.8%	אחר
1.2%	0.6%	0.6%	מסרב/ת לענות

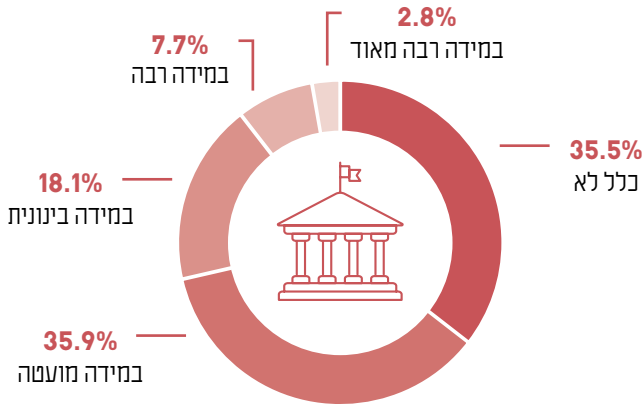
* מתוך סקר תפיסות הציבור

** נשאל לפני פרוץ מלחמת חרבות ברזל

כשליש (34.7%) מהציבור חושבים כי הגדלת התחרות והקטנת הריכוזיות במשק, היא הצעד היעיל ביותר להורדת יוקר המחיה בישראל. הצעדים הנדרשים הבאים הם הורדת שיעור המיסים (20.5%) והעלאת שכר המינימום (18.9%).

למרות העובדה שיוקר המחיה נתפס כסוגיה הדחופה ביותר לטיפול הממשלה, רק כששירית (10.5%) מהציבור סבורים כי הממשלה פועלת במידה רבה עד מאוד למען צמצומו. 71.4% סבורים כי הממשלה פועלת רק במידה מועטה או כלל לא פועלת למען מטרה זו. בהקשר זה,

באיזו מידה לדעתך הממשלה פועלת על מנת לצמצם את יוקר המחיה?

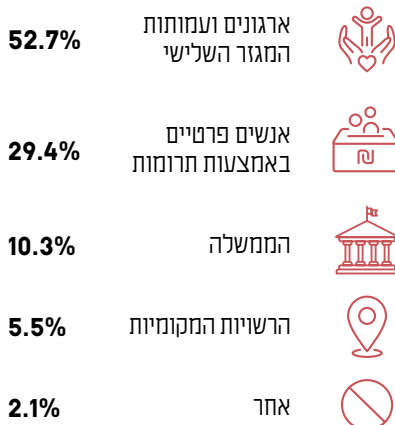

* מתוך סקר תפיסות הציבור

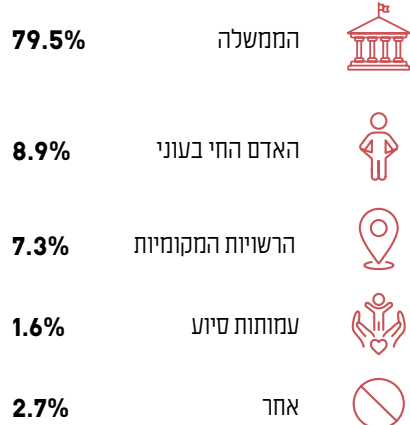
לטיפול באוכלוסיות עניות. כעשרה אחוזים (10.3%) בלבד, חושבים שהממשלה היא הגורם המרכזי שמטפל בפועל בבעיית העוני.

79.5% מהציבור מחזיקים בדעה כי הממשלה נושאת באחריות העיקרית לטיפול בעוני. עם זאת, 82.1% מהציבור סבורים כי ארגונים הפועלים ללא כוונות רווח וכן אנשים פרטיים, הם הגורמים שאחראיים בפועל

מיהו לדעתך הגורם שבפועל מטפל יותר מכולם באוכלוסיות החיות בעוני בישראל?

מיהו לדעתך הגורם האחראי לטיפול באוכלוסיות החיות בעוני בישראל?

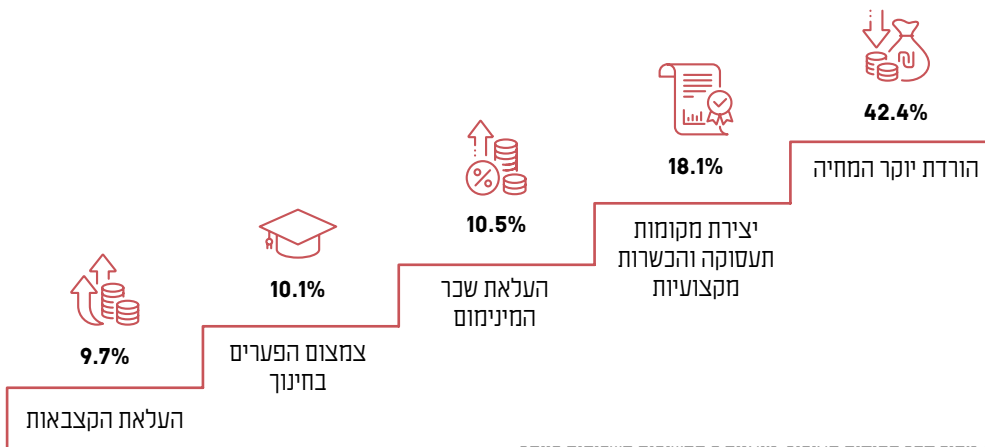

* מתוך סקר תפיסות הציבור

המינימום היא התחום שיש להשקיע בו במידה הרבה ביותר ו-10.1% חושבים שצמצום הפערים בחינוך הוא התחום שראוי להתמקד בו. צעדים כמו הרחבת היצע הדיוור, השקעה בתשתיות תחבורה ותקשורת, וכן הנגשת שירותי בריאות, נתפסים כפחות יעילים (עד 5% כל אחד).

42.4% מהציבור מאמין כי ההשקעה בהורדת יוקר המחיה תוביל להיחלצות מעוני בצורה הטובה ביותר, בדומה לשיעור אשתקד (44.4%). 18.1% סבורים כי יצירת מקומות תעסוקה והכשרות מקצועיות יובילו להיחלצות מהעוני. 10.5% סבורים כי העלאת שכר

מהו לדעתך התחום שההשקעה בו תוביל להיחלצות מהעוני בצורה הטובה ביותר?

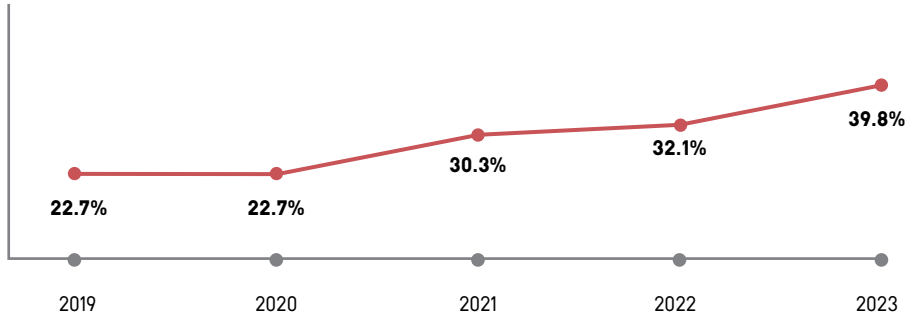
* מתוך סקר תפישות הציבור; מוצגות 5 התשובות השכיחות ביותר

יותר ממוחצית (52.3%) מהציבור מחזיק בדעה כי מדיניות הממשלה מחריפה את מצב העוני. 10.5% מהציבור בלבד סבורים כי מדיניות הממשלה מסייעת לפתור את בעיית העוני וכשליש (30.4%) סבורים כי מדיניות הממשלה אינה מסייעת ואינה מחריפה את מצב העוני.

כשלושה רבעים (77.3%) מהציבור סבורים כי הטיפול בבעיית העוני כלל לא נמצא בסדר העדיפות הלאומי של ממשלת ישראל או נמצא בסדר עדיפות נמוך. 17.8% מהציבור סבורים כי הטיפול נמצא בסדר עדיפות בינוני ורק 4.9% מהציבור חושבים כי הטיפול בעוני נמצא בסדר עדיפות גבוה. בין השנים 2019-2023, שיעור הפרטים הסבורים כי הטיפול בעוני כלל לא נמצא בסדר העדיפויות הממשלתי כמעט הכפיל את עצמו.

היכן ממוקם לדעתך הטיפול בבעיית העוני בסדר העדיפויות הלאומי של ממשלת ישראל?

% המשיבים "כלל לא נמצא בסדר העדיפויות הלאומי"

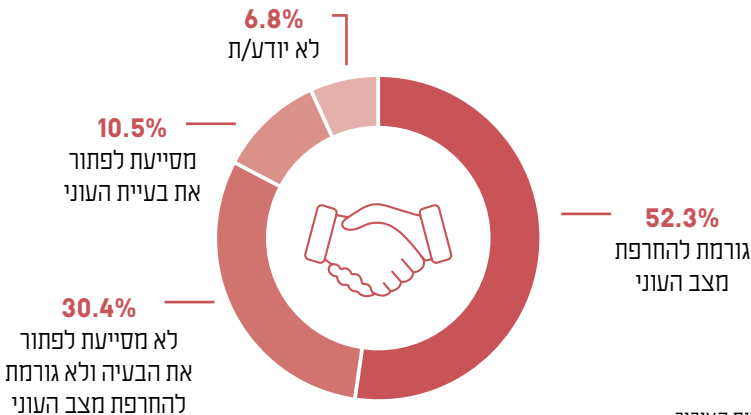

* מתוך סקר תפיסות הציבור

המוחלט (81.7%) של הציבור מסכים שהממשלה תקצה 7 מיליארד ש"ח בשנה כדי לצמצם את שיעורי העוני, על מנת שתוכל להגיע תוך עשור לממוצע שיעורי העוני במערב (כפי שהמליצה הוועדה למלחמה בעוני), בידיעה שהדבר יבוא על חשבון טיפול בנושאים אחרים.

כארבע חמישיות (79.6%) מהציבור סבורים כי חשוב מאוד להציב יעד ממשלתי לטיפול בעוני כדי לצמצם את הבעיה. 17% חושבים כי הצבת יעדים חשובה במידה מסוימת, ו-3.4% בלבד חושבים כי הדבר חשוב במידה מועטה או אינו חשוב כלל. כמו כן, הרוב

מהו ההיגד שאיתו את/ה הכי מסכים/ה בקשר להשפעת מדיניות הממשלה על מצב העוני בישראל?

* מתוך סקר תפיסות הציבור

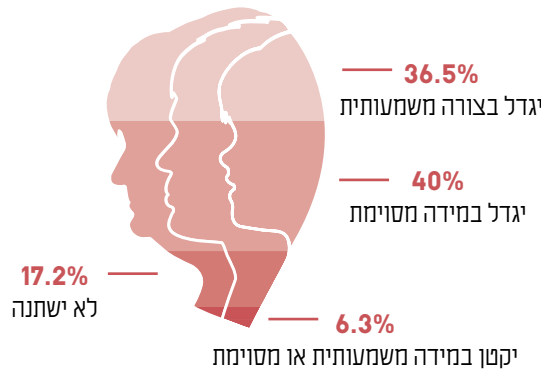
מחסור ומצוקה כלכלית. זהו שיעור גבוה למדי, אשר מצביע על כך שתופעת העוני הבין-דורי שרירה וקיימת.

55.4% מהציבור מכירים אישית אדם החי במצוקה כלכלית. לאור ההיכרות האישית של הציבור עם מצב העוני ותפיסתם את (היעדר) הטיפול של הממשלה, לא מפתיע שרוב הציבור (76.5%) פסימי לגבי העתיד, ומעריך כי בעוד עשר שנים שיעור העניים יגדל, כאשר 36.5% מהציבור מעריך כי שיעורם יגדל בצורה משמעותית ו-40% מעריכים כי הוא יגדל בצורה מסוימת. 6.3% בלבד מאמינים כי שיעור העניים יקטן (בצורה משמעותית או מסוימת), השאר, 17.2%, מאמינים כי המצב יותר ללא שינוי.

תפיסות כלליות לגבי עוני בישראל

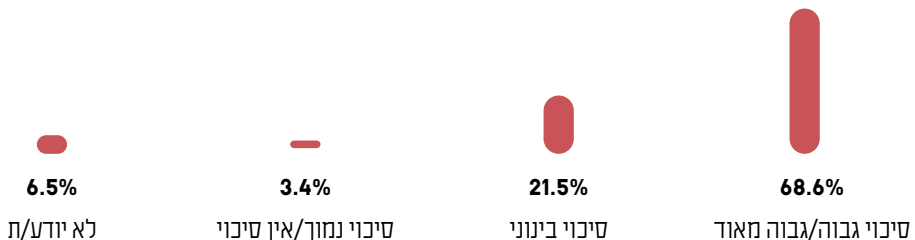
יותר משני שלישים (68.6%) מהציבור מאמינים כי שיכוי גבוה או גבוה מאוד שילד שחי בעוני יגדל להיות בעתיד מבוגר עני. כלומר, רוב המשיבים אינם מאמינים במוביליות חברתית ורואים בעוני גזירת גורל. למרבה הצער, התפיסה הציבורית מתכתבת עם המציאות, בה יותר ממחצית (53.2%) מהנתמכים גדלו במשפחה שחוותה

לדעתך, בעוד 10 שנים מהיום שיעור העניים:

* מתוך סקר תפיסות הציבור

לדעתך, מהם סיכויי של ילד הגדל במשפחה ענייה להפוך להיות מבוגר עני בעתיד?

* מתוך סקר תפיסות הציבור

חלוקת המזון נעשית בהתאם לערכים ולנורמות ההתנהגות המושרשים בקוד האתי של ארגון לתת ועמותות המזון השותפות, ותוך שמירה על כבודם ודאגה לביטחונם התזונתי של נתמכי הסיוע בהיבטים של תדירות ואופן חלוקת המזון, וכן בהיבטים של תזונה מאוזנת, איכותית ומגוונת, הכוללת בין היתר, חלבון טרי (עופות, דגים ומוצרי חלב), מוצרי בסיס יבשים ועוד. תפיסת ההפעלה המרכזית של לתת, מבוססת על הצלת מזון (יבש, טרי, מצונן וקפוא, מוצרי חלב, פירות וירקות), שהינה מודל כלכלי יעיל, אשר ממנף באופן מקסימלי את ההשקעה: על כל שקל שמושקע בתשתיות, בתפעול ובלוגיסטיקה, מחולק מזון בשווי 10 ש. מזון שמקורו בהצלת מזון, מהווה גם הזדמנות מצוינת לשימוש במשאבים קיימים.

כמו כן, במסגרת הפעילות כבנק מזון ארצי, מבוצע רכש מזון מרכזי, על מנת לספק סל מזון בעל ערכים תזונתיים גבוהים וכן להתאימו לאוכלוסיות שונות (קשישים, מאפיינים תרבותיים, אלרגיים וכד'). בנוסף, מקיים הארגון מבצעי איסוף מזון ארציים המציבור הרחב.

מאפייני הפעילות של עמותות המזון

כתוצאה מאזולת ידה של ממשלת ישראל בטיפול בבעיית העוני ואי הביטחון התזונתי, הוקמו מאות ארגונים אזרחיים הפועלים לצמצום העוני וכן עמותות ובתי תמחוי העוסקים בחלוקת מזון וממלאים את החלל הריק שמוותרת המדינה. **ארגון לתת פועל מזה 27 שנה כבנק מזון ארצי וארגון גג לכ-210 עמותות שותפות הפעילות ב-125 יישובים בכלל המגורים בחברה הישראלית. כחלק מהפעילות, מחולק בשגרה מזון באופן קבוע ושוטף לכ-95,000 משפחות נזקקות שחיות באי-ביטחון תזונתי חמור, באמצעות רשת העמותות השותפות. ארגון לתת פועל גם בעתות חירום, ובמסגרת מלחמת חרבות ברזל מסייע באופן רחב היקף למשפחות שנפגעו מהמלחמה, מפונים וחיילים, לצד המשך תמיכה במשפחות הנזקקות.**

באיזו תדירות מעניקה העמותה סיוע במזון לנזקקים?

22.3%

פעם בחודש

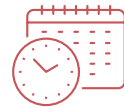
11.7%

פעם בשבועיים

31%

פעם בשבוע

35%

כל יום

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

בשנים האחרונות חלה מגמת עלייה בשיעור העמותות השותפות של ארגון לתת אשר מעניקות סיוע במזון לנתמכים מדי יום: החל מ-22.4% מהעמותות בשנת 2019, דרך 32.1% בשנת 2021 ועד ל-35% בשנה הנוכחית. כשליש מהעמותות (31%) מחלקות מזון בתדירות של פעם בשבוע, וכשליש (34%) מחלקות פעם או פעמיים בחודש.

רוב גורף (98.1%) של העמותות מעניקות סיוע במזון יבש, וחלק מהעמותות מעניקות גם מזון מבושל (42.5%) ו/או סיוע באמצעות שוברי מזון (34.9%). מרבית העמותות מחלקות את המזון בעמותה עצמה (77.4%) ו/או באמצעות חלוקה ישירה לבתים (74.5%). אופני חלוקה נפוצים פחות הם נקודות חלוקה (16%) ומודל של סופר חברתי (5.7%).

בהתאם לקוד האתי (87.9%). עמותות הסיוע מבצעות בדיקות שונות על מנת לבחון את ההתאמה של הפונים לקבלת סיוע. ברוב העמותות (93.3%) הבדיקה להתאמה לסיוע נעשית על ידי הפניה מעובד/ת סוציאלי/ת מהאגף לשירותים חברתיים ברשות המקומית. כמו כן, 54.3% מהעמותות מתבססות על הפניה מגורמים בקהילה (מועצה מקומית/בית ספר, שכנים ומכרים וכו'). גם הערכה אישית (45.7%), ביקורי בית ובחינת מקורות הכנסה (40%) משמשים כאמצעים לבחינת ההתאמה לקבלת הסיוע. חלק מן העמותות מבקשות גם מסמכים רשמיים, כגון אישורים רפואיים, תדפיס עו"ש וכיוצא באלה, כדי לבחון התאמה של מבקשי סיוע.

במסגרת מחקר שנערך במעבדה החברתית של ארגון לתת יחד עם מכון המחקר ERI, נמצא כי ישנו קשר חזק בין צריכה קבועה של חלבון מהחי למצב הביטחון התזונתי של המשפחות. בנוסף, נמצאה השפעה חיובית למתן חופש בחירה בהרכב סל המוצרים אותן צורכות המשפחות. כשני שלישים (67.6%) מהעמותות השותפות מחלקות לפחות פעם בחודש חלבון מן החי (עוף, בשר, דגים וכו'). מדובר בעלייה של כ-13.4 נקודות האחוז ביחס לאשתקד (54.2%), חרף העלויות הגבוהות של מוצרים אלו. כשתי חמישיות (42%) מהעמותות מאפשרות למשפחות הנתמכות בחירה (מלאה או חלקית) של המוצרים שהן מקבלות מהעמותות. העמותות נוקטות דרכים מגוונות כדי לשמור על כבוד הנתמכים: 92.5% שומרות על חיסיון הנתמכים ופועלות

כיצד נבדקת ההתאמה לסיוע?

מקור מפנה	מנהלי עמותות המזון 2023
עו"ס מאגף הרווחה ביישוב	93.3%
גורמים בקהילה	54.3%
עמותות/ארגוני סיוע במגזר השלישי	20%
מרכז קליטה	12.4%

בקרה ואסמכתאות	מנהלי עמותות המזון 2023
החלטה על בסיס הערכה אישית/מילוי טופס של העמותה	45.7%
בחינת משכורות/קצבאות	40%
ביקור בית	40%
אישור מביטוח לאומי/אישור רפואי	37.1%
בחינת תדפיס עובר ושכ	36.2%
אישור ניצול שואה	21.9%

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מחשובה אחת

כחמישית (21.3%) ממקבלי הסיוע, ואילו 15.6% מהפונים הם משפחות או פרטים שהשתייכו למעמד הביניים והידרדרו למצוקה בשלוש השנים האחרונות. לפי דיווחי מנהלי העמותות, שיעור הנתמכים שהפסיקו להזדקק לסיוע בשלוש השנים האחרונות עומד על 7.3% בממוצע בלבד.

לעמותות הסיוע פונות האוכלוסיות המוחלשות והפגיעות ביותר בחברה הישראלית. הייצוג הגבוה ביותר הוא של משפחות ברוכות ילדים (37.8%), אחריהן, בשיעור דומה, אוכלוסיית הקשישים וניצולי השואה (26.7%), ומשפחות יחידניות (24.4%). נכים ואנשים עם מוגבלויות מהווים

94.2% מהעמותות השותפות מעניקות למשפחות הנתמכות סיוע נוסף מלבד הסיוע במזון

התפלגות האוכלוסיות של נתמכי הסיוע

24.4%

משפחות חד הוריות

26.7%

קשישים וניצולי שואה

37.8%

משפחות ברוכות ילדים

14.1%

עולים חדשים

15.6%

פונים שהשתייכו למעמד הביניים והידרדרו למצוקה ב-3 השנים האחרונות

21.3%

נכים ובעלי מוגבלויות

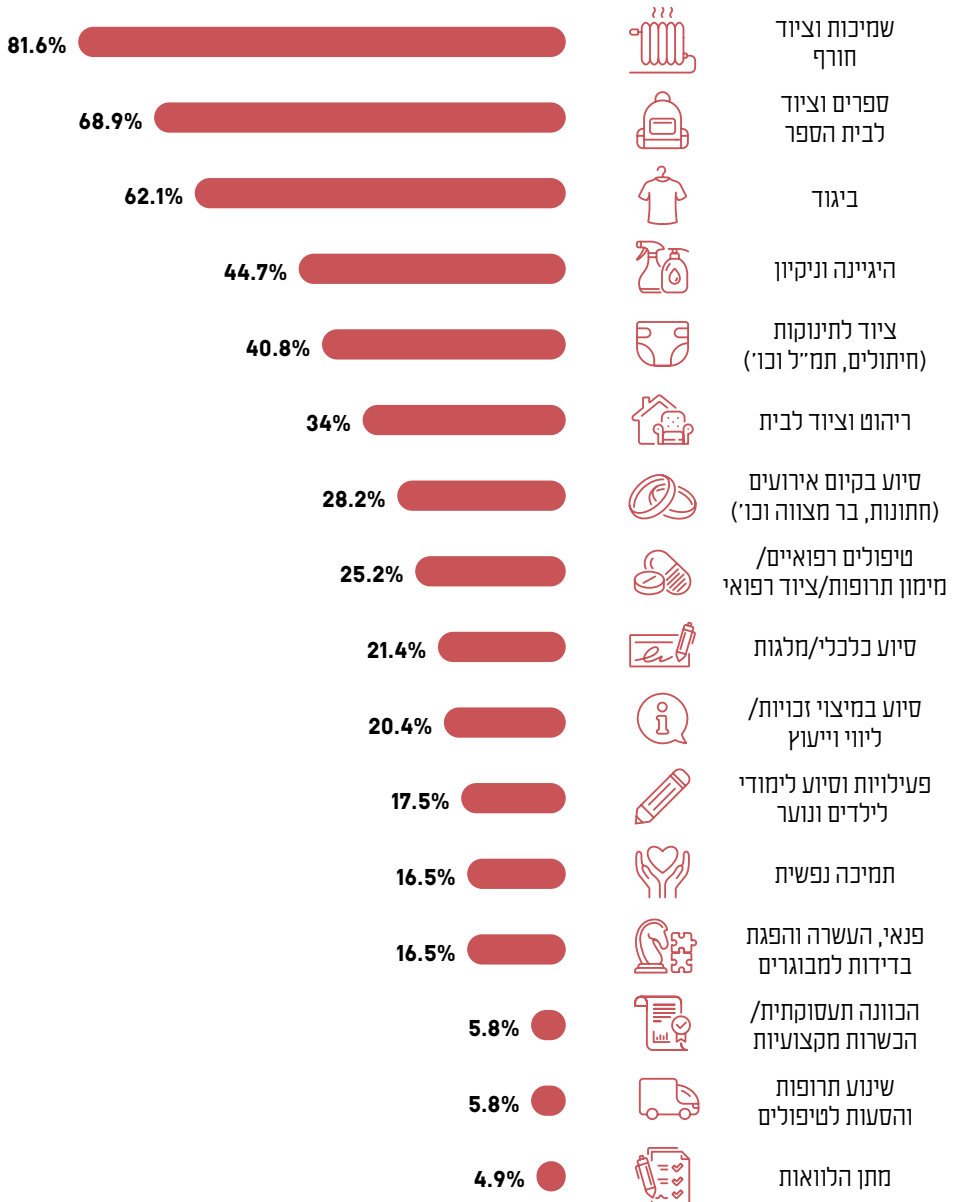
* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שנתמכים יכולים להתאים ליותר מהגדרה אחת

שמיכות וציוד חורף (81.6%), ספרים וציוד לבית הספר (68.9%), ביגוד (62.1%), מוצרי היגיינה וניקיון (44.7%) וציוד לתינוקות לרבות חיתולים ותרבות מזון (40.8%).

בשל מגוון המשפחות הפונות לסיוע וריבוי האתגרים עימן הן נאלצות להתמודד, 94.2% מהעמותות מעניקות מוצרים או שירותים נוספים, מעבר לסיוע במזון. הנפוצים ביותר הם:

מהם המוצרים/שירותים הנוספים שהעמותה מספקת?

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון ** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מחשובה אחת

המחירים בשנה האחרונה. בדומה לכך, רוב (80.8%) מנהלי העמותות העריכו כי יוקר המחיה וחובות הביאו משפחות להסתייע בעמותות המזון במידה רבה עד מאוד. ההשפעות של יוקר המחיה לא פסחו על עמותות המזון. 93% ממנהלי העמותות חשים כי לעליית המחירים מתחילת השנה יש השפעה שלילית כזו או אחרת על העמותה. בין ההשפעות הבולטות ניתן למנות ירידה בכמות התרומות (65%), היעדר יכולת להוסיף נתמכים חדשים (53%), צמצום רכש מזון (44%), צמצום כמות מזון בסלים (21%) ואף הורדת נתמכים מסיוע (16%).

יוקר המחיה, מימון ותמיכה

91.4% ממנהלי העמותות מדווחים כי במהלך 2023 חל גידול בדרישת הנוזקים לסיוע במזון בעקבות יוקר המחיה. נתונים אלה מתכתבים עם הערכתם של 87.6% ממנהלי העמותות, כי המצוקה הכלכלית של נתמכי הסיוע החמירה במידה רבה עד מאוד בעקבות עליות

כיצד משפיעה עליית המחירים מתחילת השנה על העמותות?

מנהלי עמותות
המזון 2023

65%	ירידה בכמות התרומות
53%	לא יכולים להוסיף נתמכים חדשים
44%	רוכשים פחות מזון
21%	מצמצמים את כמות המזון בסלים
16%	מורידים נתמכים מסיוע
2%	העמותה בסכנת סגירה
7%	אין השפעה

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

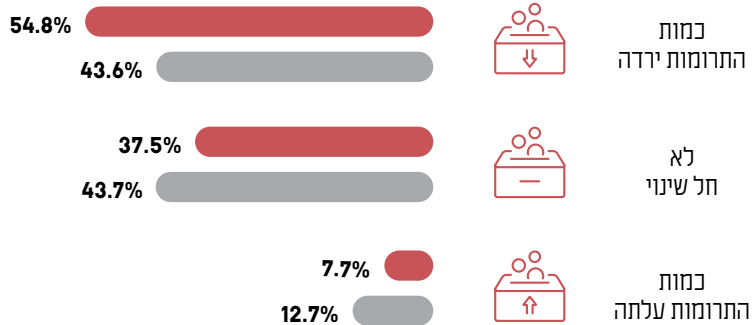
** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

(54.8%) ממנהלי העמותות ציינו כי חלה ירידה בכמות התרומות הכספיות בשנה האחרונה, שיעור גבוה ב-25.7% בהשוואה ל-2022 (43.6%). בעקבות התמיכה הממשלתית המועטה והירידה בתרומות, פחות ממחצית (47.3%) ממנהלי העמותות מעריכים כי העמותה יציבה מבחינה כלכלית במידה רבה או רבה מאוד.

התמיכה הממשלתית מהווה בממוצע 3.3% בלבד מהמחזור השנתי של העמותות, כאשר שני שלישים (67%) מהעמותות אינן מקבלות כלל תמיכה כספית מהממשלה, ואילו שליש מהעמותות מקבלות תמיכה בשיעור של כ-10% מהמחזור השנתי בממוצע. לצד התמיכה הממשלתית המועטה, יותר ממחצית

האם חל שינוי בכמות התרומות הכספיות שהגיעו לעמותה בשנה האחרונה?

● מנהלי העמותות 2023 ● מנהלי העמותות 2022

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

המקומית הנחה בארנונה (32.1%) ו/או מבנה (31.1%). כמעט ואין עמותות שהרשות המקומית מעניקה להם סיוע במזון (2.8%).

30.2% מהעמותות כלל אינן מקבלות סיוע מהרשות המקומית. כשליש (35.8%) מקבלות מהרשות המקומית תמיכה כספית, ושיעור דומה של עמותות מקבלות מהרשות

איזה סוג תמיכה/סיוע קיבלתם מהרשות המקומית בשנה האחרונה?

15.1%
תשלום חשבונות (חשמל/מים)

31.1%
מבנה

32.1%
הנחה בארנונה

35.8%
תמיכה כספית

2.8%
מזון

3.8%
סיוע בשינוע

12.3%
מתנדבים

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מחשובה אחת

ממפעלי ויצרני מזון ארציים ו/או עסקים מקומיים (מאפיות, מסעדות, מלונות וכו') ו-6.3% ממקורות אחרים כגון: אנשים פרטיים, עמותות אחרות ועוד.

הכללי (92.6%). יתרה מזאת, כשני שלישים (65.7%) ממנהלי העמותות מחזיקים בדעה כי המדינה צריכה לקחת אחריות מלאה על הטיפול באי-ביטחון תזונתי, ועוד 33.3% סבורים שהמדינה צריכה לקחת אחריות, אך לא באופן מלא. אחוז אחד בלבד מהמנהלים סבורים כי המדינה כלל איננה צריכה לקחת אחריות על הנושא. תמימות הדעים בקרב מנהלי העמותות אינה מתבטאת רק בהערכת המצב הרצוי, אלא גם בהערכת המצוי: יותר משלושה רבעים (81.8%) ממנהלי העמותות מעריכים כי אין סיכוי או יש סיכוי נמוך שהממשלה תיקח אחריות מלאה על הטיפול באי-ביטחון תזונתי ב-5-10 השנים הקרובות. 2.8% בלבד מאמינים כי יש סיכוי גבוה או גבוה מאוד לכך.

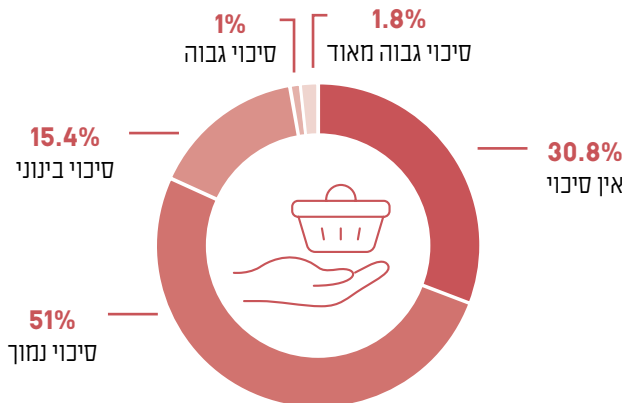
בממוצע, יותר ממחצית (51.5%) מהמזון שמחלקות העמותות מגיע מארגוני הגג (35.8% מארגון לתת ו-15.7% מארגון לקט), 29.3% מקורו ברכש עצמי, 12.9%

תפיסות מנהלי העמותות

69.5% ממנהלי העמותות נמצאים למעלה מ-10 שנים בעמותה, 12.4% מהמנהלים פועלים בעמותה בין 6-10 שנים, 8.6% בין 3-6 שנים ו-9.5% פחות מ-3 שנים. 82.7% ממנהלי העמותות מכירים את הרקע האישי של נתמכי הסיוע בעמותה (של רובם או של חלקם).

הרוב המוחלט (98.1%) של מנהלי העמותות סבורים כי הזכות למזון ולביטחון תזונתי צריכה להיות זכות יסוד, במסגרת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, בדומה לציבור

מה להערכתך הסיכוי שהממשלה תיקח אחריות מלאה על הטיפול באי-ביטחון תזונתי ב-5-10 השנים הקרובות?

רשימת עמותות שותפות

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
אום אל פאחם	אמנינא	04-6715498	שכונת עין גראר (אלשאג'ור)
אופקים	בית התבשיל אופקים	050-2327702	המלאכה 14
אור יהודה	נבי"ח-ס"ח אור יהודה	050-4304407	יהדות קנדה 46
אור יהודה	תומכי תמימים אור יהודה	050-4749700	מעלה המגדל 6
אור עקיבא	מאיר פנים אור עקיבא	02-5011400	בלפור 17
אזור	למען וביחד	054-3978279	חנה סנש 42
אילת	יד רוז'ה	050-3292924	מרכז סיטי סנטר
אלעד	עורו משנתכם - אלעד	052-3206097	אבטליון 9
אריאל	חסד לחיים	052-7510002	דרך הנחשונים 100
אשדוד	חסדי איילה	050-7587742	החיד"א 16
אשדוד	עמותת חמ"ד	052-8045045	קיבוץ גלויית 1/22
אשדוד, בני ברק, בית שמש	אהבת חסד	073-7078219	רבינוב 6, בני ברק
אשקלון	אורות - הגרעין התורני באשקלון	052-6016337	מרכוס 3
אשקלון	מתן בסתר	052-201167	אליעזר מילורד 11
באקה אל גרביה	אלופא ואל אמל (שמחה ותקווה)	050-9170031	רח' פלסטין
באר שבע	אלג'מאהיר	052-6280011	באול 26
באר שבע	באר שובע	08-6412544	בני אור 68
באר שבע	בית מזוויה	054-2228820	אברהם אבינו 91
באר שבע	המרכז לפליטים	054-5653299	הרצל 41
באר שבע	קרן עזרה לעולים נוקמים	052-6653560	ההסתדרות 2
בית שאן	גמ"ח דרכי ציון	052-6199644	שמעון ויזנטל 1
בית שמש	ארגון ובנה	02-9999830	יצחק רבין 2
בית שמש	גרעין יחד	055-9998315	היסמין 11א
בית שמש	למען אחי	050-5911725	רחוב נחל לכיש 40 דירה 7
ביתר עילית	אור חל אימנו	054-8460198	מהריץ 9/1
ביתר עילית	נהרות יצחק	054-8105090	רח' קרטשניף פינת אויירבך
בני ברק	בית לחם יהודה	03-6281155	שלמה המלך 19
בני ברק	חסדי איתמר	03-5408686	אבוצרה 16
בני ברק	יביע אומר - הרב יגאל כהן	03-8000770	הרב עוזיאל 41
בני ברק	חסדי נעמי	052-7661010	בר יוחאי 10

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
בת ים	אוהבים	054-7767487	הלפר 27
בת ים	ברכת הכהן	03-5065389	חלמית 7
בת ים	עזר מציון	054-4988005	חביבה רייק 3
גזלים	הקרן לקידום המיעוטים בישראל	054-2958883	אזור התעשייה
ג'סר א-זרקא	המחלקה לשירותים חברתיים	052-6919722	בניין המועצה
גית המשולש	אלבאיראק - לפיתוח החברה הערבית	050-4477154	גית המשולש
גבעת וושינגטון	חסדי עירית	052-6441427	המרד 21
דאלית אל כרמל	נד"א - נכי דלית אל כרמל	052-2859057	אלבסטיין
דימונה	גמז דימונה	052-451-0123	כובשי אילת 110
דימונה	מאיר פנים דימונה	02-5011401	המכבים 6
הוד השרון	רעים	053-3474710	השיקמים 37
הרצליה	מתנדבי הרצליה	052-7467077	הנדיב 49
חדרה	חסדי תומר	050-8734036	הגיתית 32 ג'
חדרה	לב חם	050-8989399	רוטשילד 38
חדרה	מרכז החסד-חדרה	04-6342619	הגיבורים 68
חדרה	עדות ביהוסף	053-8889094	הנשיא 73
חולון	עורו משנתכם - חולון	050-6790278	בצלאל 3
חולון	תנו יד לחבר	050-4423725	ארבע ארצות 24
חיפה	בית התבשיל חיפה	052-2690656	הירדן 52
חיפה	בית חב"ד לעולי בריה"מ	054-4401171	הרצל 56
חיפה	האגודה למען העיוור	054-6437056	רח הגפן 32
חיפה	החסד ע"ש כמיל שחאדה	04-8666235	שר' הפליי"ם 10
חיפה	לב ח"ש	04-8672999	יל"ג 7
חיפה	מזון לחיים חיפה	050-8945133	מעלות הנביאים 21
חיפה	נותנים באהבה - גמ"ח נוה שאגן	054-4810839	הגליל 58 א'
חצור הגלילית	עת רחמים	052-8894217	בית ספר עמית-שלמה בן יוסף 531
טבריה	מאיר פנים טבריה	02-5011402	הגליל 56
טבריה	שכן טוב	054-6432299	כלנית 5
טייבה	אני ואתה לקידום החינוך והתרבות	054-4727914	המשולש
טייבה	גמעייט טובול אלסלאם	054-4900243	רחוב סמיח אל קאסם פינת אלזהראא
טייבה	עטאא	052-5720483	כניסת בית העלמין, בכביש הראשי 444
טירה	עמותה למען נוקמים-טירה	050-2544717	באב אלחאן
טירת הכרמל	צדקת אבות	052-6877081	שי עגנון 10

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
טמרה	מרכז קהילתי	054-4209538	כביש ראשי
יבנה	בית חב"ד - יבנה	052-5275888	הזמיר 1 א'
יבנה	בני ברית	052-5770852	האון 16
יהוד	בית חב"ד-יהוד	050-5730885	הרצל פינת רמז
ירוחם	המחלקה לשירותים חברתיים - ירוחם	050-8655691	כדיד בוכריץ 130
ירוחם	חסדי הדסה	054-4580352	סמנת השועל 1393
ירושלים	בית חב"ד - קרית יובל ירושלים	052-6137149	אורוגווי 1 מרכז מסחרי קרית יובל
ירושלים	אור יוסף מרכז תורה וחסד	02-6331792	הרב צדוק ו'א
ירושלים	בית חב"ד-קטמון	052-7347226	אמדיה 2
ירושלים	יד עזרא ושולמית - ירושלים	055-6688748	ארגן חפץ 112 / אבינדב 9 / השוק הסימוני
ירושלים	ניצב רפאל	054-7535531	שביל האריה 10
ירושלים	עזרת אבות	02-5829984	שדרות גולדה מאיר 240
ירושלים	עמותת החסד לב רמות	02-5718880	לואי ליבסקי 40
ירושלים	תכלית האדם	02-6516325	מרכז ספיר 6
כסיפה	המחלקה לשירותים חברתיים-כסיפה	052-6020734	מחלקת רווחה שכונה 45
כסיפה	השלום	054-2138089	כסיפה
כפר חב"ד	אור שמחה-כפר חב"ד	054-6535770	אדמור הרי"ף 35
כפר יונה	עזר ממשה קופת העיר	052-4304474	העמק 24
כפר מנדא	המחלקה לשירותים חברתיים - כפר מנדא	04-9863003	מועצה מקומית
כפר סבא	אור מצווה	055-9975691	היוצרים 3
כפר סבא	הזן את הכל - קרן גמ"ח ע"ש פינקרט יעקב ז"ל	050-7274115	הכרמל 63
כפר סבא	מלוא הטנא	053-5658018	גלר 21
כפר קרע	אלבלד	050-3320183	כלבו התאומים
כרמיאל	עם ישראל מתחברים לנשמה	052-5610022	החרושת 4
כרמיאל	צלחת חמה (לשובע)	054-5922952	המגל 1
כרמיאל	שביל אמונה	053-5210689	הטוחן 2
כרמיאל	מתחברים לנשמה	04-8881050	החרושת 4
לוד	מפעל החסד - יד ביד	08-9209000	דרך בית הדין 10
מגדל העמק	בית התבשיל - מגדל העמק	054-6310821	שלום עליכם 2
מגדל העמק	ברכת אברהם	052-6618929	קרן היסוד 21/3
מודיעין עילית	שמחת יצחק	050-4133472	נתיבות המשפט 62/4

כחובת	טלפון	עמותה	עיר
יגאל אלון 1	053-8575979	בגלל הרוח	מזכרת בתיה
אבני החושן	054-7727276	בית חב"ד - מעלה אדומים	מעלה אדומים
מרכז מסחרי ישן	1-800-512-512	מעין הרשב"י	מעלות
בית השנטי במדבר, מדרשת בן גוריון	050-7961597	בית השנטי - מצפה רמון	מצפה רמון
נחל האלה 4	050-2264339	המחלקה לשירותים - מצפה רמון	מצפה רמון
עין עופרים 18	054-4891073	מדברה כעדן	מצפה רמון
הגעתון 2	04-9513389	בית נריה	נהריה
חב"ד 5	053-4270876	חסדי מנחם	נוף הגליל
עמל 10 אזור תעשייה ב	052-2695875	קרן ישמח משה	נוף הגליל
נמסאי 6000	054-3924059	העמותה לקידום שרותים חברתיים - "אלבסמה"	נצרת
בר יהודה 304	052-3762667	בית לב חם	נשר
קרית שלום 1	052-6075010	ברית שלום וחסד	נתיבות
הארזים 82	050-2232051	גלגל חוזר	נתיבות
הרכב 12	09-8624442	נתינה	נתינה
מאירוביץ 7	050-6747218	קופת הצדקה המרכזית	נתינה
ואדי אספא	052-5986879	ברית ערבית	סחנין
עוספיא	050-5555907	תמיכה קטנה תקווה גדולה	עוספיא
בורלא 42	054-5784929	גרעין אומץ עכו	עכו
דוד פנקס 10	050-7456677	לשובע	עכו
כורש 7	04-8223055	יד לקהילה	עפולה
הפלדה 19/2	052-2706131	הקרן לפיתוח ערד-יד לערד	ערד
הדקל 20	054-7770594	חב"ד עתלית	עתלית
פורדיס	050-2216600	המחלקה לשירותים חברתיים פורדיס	פורדיס
הדרור 17	052-7906471	גרעין תורני אור למרחב	פרדס חנה
פנחס חגים 16	050-5628030	חסדי יעקב עזרה לזולת	פתח תקווה
ברנדה 45	03-9333494	טל חיים	פתח תקווה
זבוטינסקי 4	054-6844554	מתנדבים למען הזולת - מיל"ה	פתח תקווה
צה"ל 1	02-5323211	יד עזרא ושלומית - צפת	צפת
נופך 6	052-7982220	פעילי החסד	צפת
מושב יונתן	04-6918426	מתן - סיוע בצדקה ברמת הגולן	קצרין
יבנאל 57	052-5780335	קרן אורו של חסד	קצרין
ש"י עגנון 13	054-7370184	אפשרות	קרית אונו

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
קרית ארבע	חסדי אבות	054-8052326	דוד המלך 25
קרית אתא	ארוחה חמה	04-8446324	הצנחנים 38
קרית אתא	חכמה ומוסר - קרית אתא	052-4241506	בר אילן 8
קרית גת	נווה חנה	052-2707926	מבוא החרמון 20
קרית גת	נכ"ח-ס"ח קרית גת	050-4304407	בית 222, מושב יד נתן
קרית טבעון	מעומק הלב	054-4701746	רח' הנרקיסים
קרית מוצקין	חסד מציון	04-8704285	דבורה 10
קרית מלאכי	מיתרים	052-4253430	סאן דייגו 5261
קרית שמונה	בית חב"ד-בית בתיה	050-9017703	הלבנון 19
ראש העין	קסם	050-5499022	ברקן 26
ראשון לציון	אהבת חסד ועזרת ישראל	077-5627707	עטרות 1
ראשון לציון	אהבת מנחם (בית חב"ד ראשון)	058-7187145	חב"ד 7
ראשון לציון	בית החסד שע"י קהילת יעקב בית שלמה ודניאל	052-6133333	בן צבי 4
ראשון לציון	גשרי-יה	050-2211201	נחמיה 107
ראשון לציון	מרכז החסד - ראשון לציון	052-6266770	יולנסקי וולף 6
רהט	נשות רהט	050-7487884	אבו עובודה
רהט	קפא	050-4402989	שכונה 19 בית 22
רחובות	הבית החם למען הקהילה	050-3706806	משרניחובסקי 47
רחובות	הוד ישראל	054-4403532	גולדברג 2
רחובות	לחיות בכבוד	054-4960742	חב"ד 2
רמלה	אל הודא למעשים טובים	050-9809838	יהושע בן נון 1
רמלה	בית תמחוי רשב"י	050-8751958	רחוב בן צבי 39
רמלה	חמלה ברמלה	052-3260166	יוספטל 23
רמלה	חסדי אשר וחייה	052-8993054	בר לב 3
רמת גן	מעשה ניסים	050-5519330	יהושפט 13
רעננה	משנה לחם	054-4752104	רחוב היצירה 21
שדרות	מרכז החסד שדרות	053-9187476	חטיבת גבעתי 11
שהם	יד משהם	03-9795444	עמק אילון 31
תל אביב	א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט בישראל	054-3017420	גולומב 52
תל אביב	אוכל לנוקמים	050-7581142	נמל תל אביב 4
תל אביב	בית אליהו - המרכז לגמילות חסדים והכנסת אורחים (בוכרה)	050-5246194	הכינור 2 א'

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
תל אביב	בית השנטי	050-7961596	נחום גולדמן 5
תל אביב	העמותה לקידום החינוך בת"א-יפו	03-6803000	תל גיבורים 5
תל אביב	יד ביד, אוזן קשבת ועזרה לזולת	03-6203141	הנביאים 36
תל אביב	לשובע	050-7456677	צ'לנוב 18
תל אביב	מסיל"ה	050-6494386	וולפסון 66
תל השומר	רחשי לב	054-4616878	בנין רחשי לב- בית חולים שיבא תל השומר
תל שבע	המחלקה לשירותיים חברתיים	054-7973604	בנין המועצה
ארצי	נבי ישראל	03-9415540	סחרוב 17

תודה

ארגון לתת מבקש להביע את הערכתו העמוקה לכל מי שתמך ונרתם להצלחת המחקר והפקת דו"ח העוני האלטרנטיבי.

ברצוננו להביע את תודתנו לארגון **MAZON**, על השותפות, הסיוע המתמשך ותמיכתו בארגון לתת ובהפקת דו"ח העוני האלטרנטיבי.

We would like to thank **MAZON: A Jewish Response to Hunger**, for supporting our advocacy efforts and the publication of the alternative poverty report.

לדן הלונגה ואביתר שמול על כתיבת הדו"ח והסיוע בהפקתו.

לאולגה ברוורמן על הפקת הדו"ח, עריכתו ועל ההנחיה הצמודה בכתיבה.

למכון המחקר rotem.ar על הליווי, הייעוץ המקצועי, איסוף וניתוח הממצאים.

לחברת SFI (Social Finance Israel) על עריכת מחקר עלות המחיה בישראל.

לגי'רף תקשורת חזותית, על עיצוב הדו"ח.

לאילנה פור ונעם למל, על ריכוז עבודת העיצוב והמיתוג.

לירדן ירימי ושניר שרון, על ריכוז העבודה מול העמותות השותפות והתמיכה הנדרשת.

תודה למנהלי העמותות ברחבי הארץ, על ההירתמות והתמיכה בהכנת הדו"ח ועל השותפות במאבק בעוני ובהענקת סיוע לאנשים השרויים במצוקה, במסירות אין קץ.

ומעל הכל, תודה לאנשים, לקשישים ולמשפחות האמיצות, אשר למרות הקושי, הסכימו לחשוף את אורח ותנאי חייהם המורכבים, כדי להעיד על הפנים של העוני בישראל 2023 ועל המצב בשטח לאחר השבעה באוקטובר, ובכך להיות שותפים במאמץ האזרחי להשפיע ולשנות את המציאות החברתית בישראל.

MAZON

A Jewish Response
To Hunger

ארגון לתת סיוע הומניטרי ישראלי (ע"ר)

חומה ומגדל 2, ת.ד. 20606 ת"א 6120601

טלפון 03-6833388 | פקס 03-6839911

WWW.LATET.ORG.IL | latet@latet.org.il

לתת LATET

עלות המחיה בישראל

נדבך חדש שהוספנו לראשונה בדו"ח הנוכחי, עוסק במחקר עלות המחיה המינימלית והנורמטיבית בישראל. אומדן כלכלי של עלויות המחיה בישראל, מאפשר לבחון בצורה מורכבת יותר את האוכלוסייה העומדת על סף העוני או מעבר לו, להבין מה טווח השונות בין עלויות המחיה בעשירונים ובמעמדות הסוציו-אקונומיים השונים, ולהוות מצפן ליצירת הלימה של המענה הציבורי הניתן באמצעות קצבאות והגדרת שכר מינימלי, כמו גם להוות קרקע לקידום מדיניות רווחה יעילה המותאמת לצורכי האוכלוסייה הזקוקה לה.

המחקר המובא בדו"ח הוא ראשוני, ונועד גם להוות בסיס לשיח ציבורי נרחב שבכוונת ארגון לתת לקדם, על מנת לבסס הסכמות רחבות באשר לאמות המידה המגדירות את אומדן עלות המחיה, שנבחר בשני תרחישים, ביחס לנפש וביחס למשק בית הכולל שני מבוגרים ושני ילדים, כמקובל בעולם.

עלות מחיה מינימלית, מייצגת את קו העוני האלטרנטיבי ומשקפת את ההוצאה הנדרשת למחיה בסיסית, ועלות קיום נורמטיבית, משקפת עלות מחיה סטנדרטית ומייצגת את מעמד הביניים הבינוני בישראל.

עלות המחיה בישראל 2023

עלות המחיה המינימלית (קו העוני האלטרנטיבי) עומדת על 5,107 ש"ח לנפש ו-12,938 ש"ח למשק בית (2 מבוגרים, 2 ילדים)
עלות המחיה הנורמטיבית (מחיה בכבוד) עומדת על 8,259 ש"ח לנפש ו-21,143 ש"ח למשק בית

לתת LATET

חייבים לנצח את העוני